

**GMINNY PROGRAM OPIEKI
NAD ZABYTKAMI GMINY WĄWOLNICA
NA LATA 2019 - 2022**

SIERPIEŃ 2019

Spis treści

1. Wstęp.....	3
2. Podstawa prawna opracowania Gminnego programu opieki nad zabytkami.....	4
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce.....	4
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego.....	12
4.1. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu.....	17
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego.....	28
5.1. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy.....	28
5. Charakterystyka zasobów oraz analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy.....	32
5.1. Ogólna charakterystyka gminy.....	32
5.2. Zarys historii obszaru gminy.....	32
5.3. Krajobraz kulturowy - zabytki o najważniejszym znaczeniu dla gminy Wąwolnica.....	34
5.4. Dziedzictwo niematerialne.....	36
5.5. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony.....	38
5.5.1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków.....	39
5.4.2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków.....	40
5.5. Zabytki ujęte w gminnej ewidencji zabytków.....	41
5.6. Zabytki archeologiczne w gminnej ewidencji zabytków.....	55
6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń.....	646
8. Instrumentarium realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami.....	69
9. Źródła finansowania Gminnego programu opieki nad zabytkami.....	700
9.1. Dotacje.....	711
9.2. Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.....	744
9.3. Środki europejskie.....	766
10. Realizacja i finansowanie z zakresu ochrony zabytków.....	800

1. Wstęp

Dziedzictwo kulturowe jako jeden z podstawowych aspektów życia i działalności człowieka, kształtuje związki międzyludzkie i określa tożsamość i świadomość społeczności. Obiekty zabytkowe stanowią cenny element kultury, który wpływa na kształtowanie się otoczenia człowieka współczesnego, mający wszechstronny wpływ na jego życie codzienne. Bogactwo i różnorodność dziedzictwa, należycie pielęgnowane i wykorzystane, powinny stanowić jeden z głównych czynników rozwoju życia społeczno - gospodarczego.

Po zapoczątkowaniu w Polsce przemian ustrojowych pojawiły się nowe zjawiska i postawy wobec problemu ochrony dorobku i spuścizny minionych pokoleń. Zaczynamy postrzegać dziedzictwo kulturowe jako jedną z ważniejszych gałęzi życia gospodarczego, która może generować znaczne zyski. Przejawem nowego podejścia władz do roli dziedzictwa kulturowego było przyjęcie 23 lipca 2003 r. ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, która zastępując starą ustawę o ochronie dóbr kultury z 1962 r., na nowo zdefiniowała pojęcia z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego i określiła politykę państwa oraz powinności władz państwowych i samorządowych w tej dziedzinie. Ustawa zobowiązuje organy samorządu do sporządzania co cztery lata Programów opieki nad zabytkami. Niniejsze opracowanie stanowi wypełnienie ustawowego obowiązku.

Przedmiotem Gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Wąwolnica (GPOnZ) jest problematyka ochrony dziedzictwa kulturowego gminy Wąwolnica. Niniejsze opracowanie sporządzono zgodnie z art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t. j. Dz. U. z 2018 r. poz. 2067) z wytycznymi Narodowego Instytutu Dziedzictwa. GPOnZ sporządzany jest przez Prezydenta, następnie po uzyskaniu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, zostaje przyjęty przez Radę Gminy Wąwolnica. GPOnZ ogłaszany jest w Dzienniku Urzędowym Województwa Lubelskiego. Sporządza się go na okres 4 lat, natomiast co 2 lata Wójt Gminy przedstawia Radzie Gminy Wąwolnica sprawozdanie z wykonania GPOnZ.

GPOnZ to dokument uzupełniający do innych aktów planowania. Jest dokumentem polityki administracyjnej w zakresie podejmowanych działań dotyczących inicjowania, wspierania i koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Głównym odbiorcą GPOnZ jest lokalna wspólnota samorządowa. W zamierzeniu beneficjentami GPOnZ mają stać się nie tylko prywatni właściciele czy użytkownicy obiektów zabytkowych, ale również mieszkańcy gminy. Istotnym celem GPOnZ jest dążenie do osiągnięcia odczuwalnej i akceptowanej społecznie poprawy w zakresie: stanu zachowania i utrzymania obiektów zabytkowych znajdujących się na terenie gminy, szeroko pojmowanego zasobu dziedzictwa kulturowego oraz zachowania krajobrazu kulturowego. Ważne jest, aby poprawa ta dokonywała się przy partycypacji mieszkańców gminy, w różnych formach ich życiowej aktywności (praca zawodowa, działalność społeczna, działania wynikające z prawa własności lub z użytkowania obiektów zabytkowych) zaangażowanych w opiekę nad zabytkami. Obowiązkiem władz publicznych w tym względzie jest z kolei pobudzanie i usprawnianie mechanizmów regulujących kwestie tej opieki oraz tworzenie i wspieranie inicjatyw mających taką opiekę na celu.

2. Podstawa prawna opracowania Gminnego programu opieki nad zabytkami

Konieczność opracowania Gminnego programu opieki nad zabytkami jest nałożona przez art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, który stwierdza, iż:

1. Zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami.

2. Programy, o których mowa w ust. 1, mają na celu, w szczególności:

1) włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;

2) uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;

3) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;

4) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;

5) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;

6) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;

7) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Wojewódzki, powiatowy i gminny program opieki nad zabytkami przyjmuje odpowiednio sejmik województwa, rada powiatu i rada gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.

4. Programy, o których mowa w ust. 3, są ogłaszane w wojewódzkim dzienniku urzędowym.

5. Z realizacji programów zarząd województwa, powiatu i wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza, co 2 lata, sprawozdanie, które przedstawia się odpowiednio sejmikowi województwa, radzie powiatu lub radzie gminy.

6. Sprawozdanie z realizacji wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami jest przekazywane Generalnemu Konserwatorowi Zabytków i właściwemu wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków w celu jego wykorzystania przy opracowywaniu, aktualizacji i realizacji krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Zabytki zostały objęte w Polsce ochroną zadeklarowaną jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela. Znaczenie dziedzictwa kulturowego dla rozwoju cywilizacyjnego oraz zadania państwa w zakresie ochrony określają artykuły 5 i 6 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Dookreślenie konstytucyjnego obowiązku państwa wraz z podziałem kompetencji na poszczególne organy administracji publicznej i instytucje państwowe następuje na poziomie ustawodawstwa zwykłego.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r., która zastąpiła ustawę o ochronie dóbr kultury z 1962r., powiązała ochronę zabytków z ochroną szeroko pojmowanego dziedzictwa kulturowego, umieszczając to zagadnienie w kontekście naszego uczestnictwa w kulturze i historii całej Europy. Nowe prawo zostało dostosowane do zasad obowiązujących w Unii Europejskiej.

Obowiązujące uregulowania prawne, dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zostały zawarte w:

• **Konstytucji RP** (Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. - Dz. U. z 1997 r. nr 78 poz. 483 ze zm.) w przepisach:

- **Art. 5:** „Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”.
- **Art. 6 ust. 1:** „Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju oraz (...) udziela pomocy Polakom zamieszkałym za granicą w zachowaniu ich związków z narodowym dziedzictwem kulturalnym”.
- **Art. 86:** „Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa”.

• **Ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami** (t. j. Dz. U. z 2018 r. poz. 2067 z późn. zm.), która jest głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce. Przy opracowaniu programu opieki nad zabytkami należy uwzględnić przepisy tej ustawy, takie jak:

- **Art. 3:** definiuje podstawowe pojęcia użyte w ustawie:

- 1) „zabytek - nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;
- 2) zabytek nieruchomy - nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, o których mowa w pkt 1;
- 3) zabytek ruchomy - rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, o których mowa w pkt 1;
- 4) zabytek archeologiczny - zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem;
- 5) instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami - instytucję kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami;
- 6) prace konserwatorskie - działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań;
- 7) prace restauratorskie - działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części, oraz dokumentowanie tych działań;
- 8) roboty budowlane - roboty budowlane w rozumieniu przepisów Prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku;

- 9) badania konserwatorskie - działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich;
- 10) badania architektoniczne - działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń;
- 11) badania archeologiczne - działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego;
- 12) historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny - przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg;
- 13) historyczny zespół budowlany - powiązaną przestrzennie grupę budynków wyodrębnioną ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;
- 14) krajobraz kulturowy - postrzegana przez ludzi przestrzeń, zawierająca elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka;
- 15) otoczenie - teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych”.

- **Art. 4:** objaśnia, że ochrona zabytków polega na podejmowaniu w szczególności przez organy administracji publicznej działań mających na celu: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie; zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków; udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków; przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę; kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków; uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”.

- **Art. 5:** określa, w sposób otwarty, kwestię opieki nad zabytkami: „opieka nad zabytkami sprawowana jest przez jego właściciela lub posiadacza i polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków naukowego badania i dokumentowania zabytku; prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku; zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie; korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości; popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz o jego znaczeniu dla historii kultury”.

- **Art. 6:** klasyfikuje w układzie rzeczowym przedmioty ochrony i zarazem stanowi szczegółową definicję zabytku:

„1. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:

- a) krajobrazami kulturowymi,
- b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
- c) dziełami architektury i budownictwa,
- d) dziełami budownictwa obronnego,

- e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
  - f) cmentarzami,
  - g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
  - h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- 2) zabytki ruchome będące, w szczególności:
- a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
  - b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
  - c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
  - d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
  - e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach,
  - f) instrumentami muzycznymi,
  - g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
  - h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- 3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:
- a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
  - b) cmentarzyskami,
  - c) kurhanami,
  - d) reliktnymi działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

2. Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej”.

- **Art 7:** określa formy ochrony zabytków:

1) wpis do rejestru zabytków

Rejestr zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi wojewódzki konserwator zabytków. Do rejestru wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. Do rejestru może być również wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru, a także nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku. Wpis do rejestru historycznego układu urbanistycznego, ruralistycznego lub historycznego zespołu budowlanego nie wyłącza możliwości wydania decyzji o wpisie do rejestru wchodzących w skład tych układów lub zespołu zabytków nieruchomych. Wpisanie zabytku nieruchomego do rejestru ujawnia się w księdze wieczystej danej nieruchomości na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie decyzji o wpisie do rejestru tego zabytku. Wpisy do rejestru są wolne od opłat (art. 19). Skreślenie z rejestru zabytków następuje na wniosek właściciela zabytku lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy lub z urzędu, na podstawie decyzji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego (art. 13). Na podstawie decyzji wojewódzki konserwator zabytków występuje z wnioskiem o wykreślenie wpisu z księgi wieczystej i z katastru nieruchomości. Informacja o skreśleniu

ogłoszona jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym. Wykreślenia wolne są od opłat (art. 14). Zabytek ruchomy wpisuje się do rejestru na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków - na wniosek właściciela tego zabytku (art. 9). Wojewódzki konserwator zabytków może wydać decyzję o wpisie z urzędu - w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę.

1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;

2) uznanie za pomnik historii;

3) utworzenie parku kulturowego;

4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

- **Art. 18:** „1. Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

2. W koncepcji, strategiach, analizach, planach i studiach, o których mowa w ust. 1, w szczególności:

1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;

2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;

3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami”.

- **Art. 19:** wskazuje, że „1. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę: 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia, 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków, 3) parków kulturowych.

1a. W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę: 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia; 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

1b. W uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń uwzględnia się w szczególności: 1) ochronę zabytków

nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia; 2) ochronę zabytków nieruchomych, innych niż wymienione w pkt 1, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków; 3) wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych oraz plany ochrony parków krajobrazowych.

2. W przypadku gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie, o których mowa w ust. 1.

3. W studium i planie, o których mowa w ust. 1, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków”.

- **Art. 20:** mówi o konieczności uzgadniania projektów i zmian planów zagospodarowania przestrzennego wojewódzkich i miejscowych z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

- **Art. 21:** „Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy”.

- **Art. 22:** „1. Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków.

2. Wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa.

3. Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.

4. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.

5. W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte: 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru; 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków; 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

6. Właściwy dyrektor urzędu morskiego prowadzi ewidencję zabytków znajdujących się na polskich obszarach morskich w formie zbioru kart ewidencyjnych”.

- **Art. 89:** wskazuje, że „organami ochrony zabytków są:

1) minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;

2) wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków”.

• **Ustawie z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym** (t. j. Dz. U. z 2018 r. poz. 994 ze zm.), gdzie w art. 7 ust 1 pkt 9 zostały określone zadania własne gminy: „zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy (...) kultury, w tym (...) ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”. Pośrednio do ochrony zabytków odnoszą się zadania obejmujące kwestie: ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami, ochrony środowiska i przyrody oraz gospodarki wodnej, gminnych dróg, ulic, mostów, placów oraz organizacji ruchu drogowego, bibliotek gminnych i innych instytucji kultury, kultury fizycznej i turystyki, zieleni gminnej i zadrzewień, cmentarzy gminnych, utrzymania gminnych obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych, promocji gminy.

Istotne uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, znajdują się w innych obowiązujących ustawach i rozporządzeniach, w tym:

- **Ustawa z dnia 22 czerwca 2017 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz niektórych innych ustaw** (Dz. U. 2017 r. poz. 1595).
- **Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym** (t. j. Dz. U. z 2018 r. poz. 1945). Ustawa określa zasady kształtowania polityki przestrzennej przez jednostki samorządu terytorialnego i organy administracji rządowej oraz zakres i sposoby postępowania w sprawach przeznaczania terenów na określone cele oraz ustalania zasad ich zagospodarowania i zabudowy. Ustawa, mówi także, że w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, uwzględnia się wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.
- **Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. - Prawo budowlane** (t. j. Dz. U. z 2019 r. poz. 1186). Ustawa normuje działalność obejmującą sprawy projektowania, budowy, utrzymania i rozbiórki obiektów budowlanych oraz określa zasady działania organów administracji publicznej w tych dziedzinach. Przepisy ustawy nie naruszają przepisów odrębnych, między innymi o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami - w odniesieniu do obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów i obszarów objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego.
- **Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. - Prawo ochrony środowiska** (t. j. Dz. U. z 2018 r. poz. 799 ze zm.), która mówi między innymi o tym, że ochrona środowiska polega na zachowaniu wartości kulturowych.
- **Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody** (t. j. Dz. U. z 2018 r. poz. 1614), której przepisy określają między innymi kompetencje dotyczące wycinki i pielęgnacji drzew, na terenach objętych prawną ochroną konserwatorską.
- **Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami** (t. j. Dz. U. z 2018 r. poz. 121 ze zm.). W rozumieniu ustawy, celem publicznym jest między innymi: opieka nad nieruchomościami, stanowiącymi zabytki w rozumieniu przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Ustawa określa między innymi postępowanie wobec nieruchomości objętych prawną ochroną konserwatorską.
- **Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej** (t. j. Dz. U. z 2018 r. poz. 1983). Ustawa mówi, że działalność kulturalna polega na upowszechnianiu i ochronie kultury (art. 1 ust. 1). Mecenat nad działalnością kulturalną sprawuje państwo i polega on na wspieraniu i promocji twórczości, edukacji i oświaty kulturalnej, działań i inicjatyw kulturalnych oraz opieki nad zabytkami. (art. 1 ust. 2). Mecenat nad działalnością kulturalną sprawują też jednostki samorządu terytorialnego (art. 1 ust. 4). Art. 2 ustawy wymienia formy organizacyjne działalności kulturalnej, wśród których znajdują się obok teatrów, oper, operetek, filharmonii, orkiestr, kin, muzeów, bibliotek, domów kultury, ognisk artystycznych, galerii sztuki - ośrodki badań i dokumentacji w różnych dziedzinach kultury. Jednostki samorządu terytorialnego organizują działalność kulturalną, tworząc samorządowe instytucje kultury, dla których prowadzenie takiej działalności jest podstawowym celem statutowym. Prowadzenie działalności kulturalnej jest zadaniem własnym jednostek samorządu terytorialnego o charakterze obowiązkowym (art. 9 ust. 1, 2). Instytucje kultury, a zwłaszcza muzea, jednostki organizacyjne mające na celu

opiekę nad zabytkami, ośrodki badań i dokumentacji, biura wystaw artystycznych, galerie i centra sztuki, FilMOTEKA Narodowa, biblioteki, domy i ośrodki kultury, świetlice i kluby, ogniska artystyczne, domy pracy twórczej - prowadzą w szczególności działalność w zakresie upowszechniania kultury. Do podstawowych zadań tych instytucji należy między innymi sprawowanie opieki nad zabytkami.

- **Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie** (t. j. Dz. U. z 2018 r. poz. 450 ze zm.). W ramach ustawy, gminy mogą wspierać działalność kulturalną związaną z ochroną zabytków i tradycji prowadzoną przez organizacje pozarządowe (między innymi stowarzyszenia).

- **Ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku z wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu, tzw. Ustawa Krajobrazowa** (t. j. Dz. U. z 2015 r. poz. 774 ze zm.). Ustawa definiuje pojęcie reklamy, szyldu, krajobrazu, krajobrazu kulturowego, krajobrazu priorytetowego. Nakłada też m.in. obowiązek sporządzania przez samorząd wojewódzki audytu krajobrazowego, w którym mają być zdefiniowane obszary krajobrazów priorytetowych, gdzie sejmik województwa ma mieć możliwość ustalania norm dotyczących wysokości, kształtu budynków i ewentualnego stosowania materiałów miejscowych lub tradycyjnej architektury. Ustawa wprowadza kary za nielegalne reklamy. Ponadto daje samorządom możliwość uchwalenia lokalnego kodeksu reklamowego, w którym określone zostaną zasady sytuowania m.in. nośników reklam.

- **Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków** (Dz. U. z 2018 r. poz. 1609).

- **Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenie rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem** (Dz. U. z 2011 r. nr 113 poz. 661).

- **Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków** (Dz. U. z 2017 r. poz. 1674).

- **Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami”** (Dz. U. z 2004 r. nr 124, poz. 1304), które określa tryb składania wniosków o przyznanie odznaki, wzór i wymiary tej odznaki oraz sposób jej wręczenia i noszenia.

- **Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych** (Dz. U. z 2004 r. nr 212, poz. 2153).

- **Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków** (Dz. U. z 2004 r. nr 30, poz. 259).
- **Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków i przedmiotów o cechach zabytków za granicę** (Dz. U. z 2011 r. nr 89, poz. 510).
- **Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych** (Dz. U. z 2004 r. nr 71, poz. 650).

Zasady ochrony zabytków, znajdujących się w muzeach i bibliotekach, zostały określone w:

- **Ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach** (t. j. Dz. U. z 2018 r. poz. 720 ze zm.). Określa podstawowe ramy i zasady funkcjonowania polskich muzeów. Według przepisów ustawy „Muzeum jest jednostką organizacyjną nie nastawioną na osiągnięcie zysku, której celem jest trwała ochrona dóbr kultury, informowanie o wartościach i treściach gromadzonych zbiorów, upowszechnianie podstawowych wartości historii, nauki i kultury polskiej oraz światowej, kształtowanie wrażliwości poznawczej i estetycznej oraz umożliwianie kontaktu ze zbiorami” (art. 1).
- **Ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach** (t. j. Dz. U. z 2018 r. poz. 574 ze zm.) mówi, iż biblioteki i ich zbiory stanowią dobro narodowe, służą zachowaniu dziedzictwa narodowego. Biblioteki organizują i zapewniają dostęp do zasobów dorobku nauki i kultury polskiej oraz światowej.

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy:

- **Ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach** (t. j. Dz. U. z 2018 r. poz. 217 ze zm.).

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

GPOnZ jest zgodny z założeniami polityki państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Dokumenty, do których odwołuje się GPOnZ połączono na trzech poziomach: ogólnokrajowym, regionalnym (wojewódzkim) oraz lokalnym. Są to różnego rodzaju strategie, studia i programy, które dotyczą problematyki ochrony i popularyzacji dziedzictwa kulturowego.

GPOnZ w swoich działaniach programowych nawiązuje do polityki krajowej szczególnie w zakresie poprawy stanu zabytków poprzez przekazywanie środków z budżetu gminy, wykorzystywania dziedzictwa kulturowego w promocji gminy, poprawy przepływu informacji pomiędzy organami ochrony zabytków oraz mieszkańcami, a także udostępnianiem informacji o zasobie zabytkowego gminy. Ważnym elementem jest również wspieranie działań z zakresu utrzymywania lokalnych tradycji kulturowych oraz wprowadzenie elementów lokalnego dziedzictwa do procesu edukacji oraz działań kulturalnych.

- **Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami**

Obecnie przygotowany jest projekt Krajowego programu na lata 2019 – 2022 (**Projekt uchwały Rady Ministrów w sprawie Krajowego programu ochrony zabytków i**

opieki nad zabytkami na lata 2019–2022). Planowany termin przyjęcia projektu przez Radę Ministrów: III kwartał 2019 r.

Głównym celem projektu Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami 2019 - 2022 jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami, który w okresie 4 lat realizowany będzie we współpracy z państwowymi instytucjami kultury i organami administracji publicznej poprzez trzy cele szczegółowe, podzielone na kierunki działania, tj.:

Cel szczegółowy 1: „Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego”, podzielony na kierunki działania:

1. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym;
2. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym;

Cel szczegółowy 2: „Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami”, podzielony na kierunki działania:

1. Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami;
2. Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego;

Cel szczegółowy 3: „Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa”, podzielony na kierunki działania:

1. Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa i jego wartości;
2. Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami.

• **Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 - 2013 wraz z Uzupelnieniem na lata 2004 - 2020**

Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 - 2013, przyjęta przez Radę Ministrów 21 września 2004 r., rozwinięta w 2005 r., poprzez przygotowane przez Ministerstwo Kultury uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 - 2020, jest podstawowym dokumentem rządowym, w którym w oparciu o rzetelną analizę podjęto próbę określenia zasad polityki kulturalnej państwa w warunkach rynkowych. Stanowi ona podstawę do dalszych systemowych rozwiązań w dziedzinie kultury. Misją tej strategii jest „zrównoważony rozwój kultury, jako najwyższej wartości przenoszonej ponad pokoleniami, określającej całość historycznego i cywilizacyjnego dorobku Polski, wartości warunkującej tożsamość narodową i zapewniającej ciągłość tradycji i rozwój regionów”.

Uznając kulturę za jeden z podstawowych czynników rozwoju regionów zapisano w strategii następujące priorytety:

- wzrost efektywności zarządzania kulturą,
- wprowadzenie innowacyjnych rozwiązań w systemie działalności kulturalnej i w systemie upowszechniania kultury,
- wzrost uczestnictwa i wyrównanie szans w dostępie do szkolnictwa artystycznego, dóbr i usług kultury,
- poprawa warunków działalności artystycznej,
- efektywna promocja twórczości,
- zachowanie dziedzictwa kulturowego i aktywna ochrona zabytków,
- zmniejszenie luki cywilizacyjnej przez modernizację i rozbudowę infrastruktury kultury.

Uzupelnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 - 2020 wprowadza programy operacyjne służące realizacji strategii. Jednym z nich jest Program Operacyjny „Dziedzictwo kulturowe”.

W programie wyróżnione zostały dwa komplementarne priorytety:

- rewaloryzacja zabytków nieruchomych i ruchomych oraz rozwój kolekcji muzealnych. Podstawowym celem priorytetu jest poprawa stanu zachowania zabytków, kompleksowa ich rewaloryzacja, zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki, poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w zakresie ochrony zabytków i ich dokumentacji, zabezpieczenie zabytków, muzealiów i archiwaliów przed skutkami klęsk żywiołowych, kradzieżami i nielegalnym wywozem za granicę,
- zadania związane z zakupami dzieł sztuki i kolekcji dla instytucji muzealnych, zakupami starodruków i archiwaliów, konserwacji i digitalizacji muzealiów, archiwaliów, starodruków, księgozbiorów oraz zbiorów filmowych, wspieraniu rozwoju muzealnych pracowni konserwatorskich oraz nowych technik konserwacji zabytków ruchomych.

• **Strategia na rzecz odpowiedzialnego rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030r.)**

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.) (SOR) została przyjęta uchwałą nr 8 przez Radę Ministrów dnia 14 lutego 2017 r. Jest to aktualizacja Strategii Rozwoju Kraju 2020, przyjętej uchwałą Rady Ministrów z dnia 25 września 2012 r.

SOR jest strategicznym instrumentem zarządzania polityką rozwoju realizowaną przez instytucje państwa. W jednolitym systemie programowym przedstawia cele do realizacji w horyzoncie roku 2020 i 2030, określa wskaźniki ich realizacji, wskazuje sposób ich osiągnięcia oraz określa najważniejsze projekty służące realizacji celów SOR.

Głównym celem SOR jest tworzenie warunków dla wzrostu dochodów mieszkańców Polski przy jednoczesnym wzroście spójności w wymiarze społecznym, ekonomicznym, środowiskowym i terytorialnym.

Zadania powiązane z obszarem ochrony zabytków zostały uwzględnione w następujących obszarach:

1). Obszar e-państwo - kierunek interwencji:

1. Budowa i rozwój e-administracji - orientacja administracji państwa na usługi cyfrowe.

Wyznaczony projekt strategiczny:

Digitalizacja i rozwój kultury cyfrowej - kontynuacja procesów związanych z digitalizacją, przechowywaniem i udostępnianiem różnego typu zasobów dziedzictwa cyfrowego w Polsce (muzealnych, bibliotecznych, archiwalnych, audiowizualnych i zabytków), w tym do celów ponownego wykorzystywania, w ramach którego digitalizację należy rozumieć, jako nowoczesną formę konserwacji i zabezpieczania najcenniejszych zasobów kultury.

2). Kapitał ludzki i społeczny - kierunek interwencji:

4. Wzmocnienie roli kultury dla rozwoju gospodarczego i spójności społecznej.

Działania do 2020 r.:

- Wzmacnianie potencjału instytucji kultury o szczególnym znaczeniu - wspieranie instytucji kultury, których wieloletnia działalność i tradycja mają szczególne znaczenie dla celów polityki państwa w obszarze kultury i których dorobek jest ważnym elementem budowania tożsamości kulturowej Polaków oraz narzędziem promocji Polski w świecie.

- Wypracowanie systemu wspierania rozwoju sektorów kreatywnych - stworzenie warunków dla rozwoju sektorów kreatywnych w Polsce, które wpłyną na rozwój całego ekosystemu wspierania kultury.

Działania do 2030 r.:

- Ochrona i promocja dziedzictwa narodowego - wykorzystanie potencjału dziedzictwa dla wzmacniania kapitału społecznego oraz poczucia tożsamości i wspólnoty; inwestycje w dziedzictwo narodowe (dobra kultury, nauki i sztuki, zabytki, rozwój sieci muzeów, wspieranie i promocja dziedzictwa kulturowego wpisanego na listę światowego dziedzictwa UNESCO).
- Wzmacnianie tożsamości, poczucia wspólnoty i więzi międzypokoleniowych, poprzez uczestnictwo i zwiększanie dostępu do instytucji i dzieł kultury na wszystkich poziomach funkcjonowania wspólnoty (lokalnym, regionalnym, narodowym), likwidacja „białych plam” w dostępie do kultury.

• Strategia rozwoju kapitału społecznego 2020

Strategia rozwoju kapitału społecznego 2020 została przyjęta uchwałą nr 104 przez Radę Ministrów z dnia 18 czerwca 2013 r. Jest jedną z dziewięciu tzw. strategii zintegrowanych, służących wdrożeniu SRK 2020. Jako cel główny wskazano w niej wzmocnienie udziału kapitału społecznego w rozwoju społeczno - gospodarczym Polski, w którego ramach określono cztery cele szczegółowe. W kontekście ochrony zabytków i opieki nad nimi wskazać można czwarty z celów „Rozwój i efektywne wykorzystanie potencjału kulturowego i kreatywnego”, a zwłaszcza jego priorytet 4.1. „Wzmocnienie roli kultury w budowaniu spójności społecznej”. Wytyczone tutaj kierunki działań to:

4.1.1. Tworzenie warunków wzmacniania tożsamości i uczestnictwa w kulturze na poziomie lokalnym, regionalnym i krajowym.

4.1.2. Ochrona dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego oraz krajobrazu.

4.1.3. Digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury.

Walory i potencjał tkwiący w dziedzictwie kulturowym są postrzegane w strategii, jako „kluczowy element potencjału kulturowego”, a tym samym jedna z „szans rozwojowych dla całego społeczeństwa”. W strategii podnosi się także kwestię znaczenia aktywnej partycypacji społecznej w ochronie zabytków i opiece nad nimi.

• Koncepcja przestrzennego zagospodarowania kraju 2030

Koncepcja przestrzennego zagospodarowania kraju 2030 została przyjęta uchwałą nr 239 Rady Ministrów dnia 13 grudnia 2011 r. Jest to najważniejszy dokument dotyczący ładu przestrzennego Polski. Jego celem strategicznym jest efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej zróżnicowanych potencjałów rozwojowych do osiągnięcia: konkurencyjności, zwiększenia zatrudnienia i większej sprawności państwa oraz spójności społecznej, gospodarczej i przestrzennej w długim okresie. Koncepcja ta kładzie szczególny nacisk na budowanie i utrzymywanie ładu przestrzennego, ponieważ decyduje on o warunkach życia obywateli, funkcjonowaniu gospodarki i pozwala wykorzystywać szanse rozwojowe. Koncepcja formułuje także zasady i działania służące zapobieganiu konfliktom w gospodarowaniu przestrzenią i zapewnieniu bezpieczeństwa, w tym powodziowego. W znacznie większym stopniu niż dotychczas uwzględnia problematykę ochrony dziedzictwa kulturowego w systemie kształtowania prawidłowej polityki przestrzennej.

Jako cele polityki przestrzennej w aspekcie ochrony zabytków wskazano:

- ograniczenie presji urbanizacyjnej na obszary dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, poprzez rozwój narzędzi wspierania finansowego ochrony przyrody i krajobrazu,
- wprowadzenie systemu standardów zabudowy i zagospodarowania terenu na terenach o niższym reżimie ochronnym,
- wprowadzenie narzędzi kompensacji utraconych korzyści ekonomicznych na terenach o wysokich restrykcjach konserwatorskich,
- wspieranie rewitalizacji zdegradowanych przestrzeni: starych dzielnic mieszkaniowych, obiektów przemysłowych, pokolejowych, opuszczonych wsi przez przyjęcie regulacji z zakresu rewitalizacji obszarów miejskich i starych zasobów mieszkaniowych.

4.1. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

Przy sporządzaniu GPOnZ omówiono uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy wynikające z dokumentów na poziomie:

- **wojewódzkim:** Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014 - 2020 (z perspektywą do 2030 r.), Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w województwie lubelskim na lata 2015 - 2018, Plan zagospodarowania przestrzennego województwa lubelskiego, Koncepcja programowo - przestrzenna rozwoju turystyki i rekreacji w województwie lubelskim, Program Rozwoju i Rewitalizacji Miast dla Województwa Lubelskiego, Koncepcja Programowo - Przestrzenna Rozwoju Turystyki i Rekreacji w Województwie Lubelskim;
- **powiatowym:** Strategia Rozwoju Powiatu Puławskiego do 2020 roku z perspektywą do roku 2030, Program Ochrony Środowiska dla Powiatu Puławskiego na lata 2014 - 2017 z perspektywą do roku 2024, Plan Rozwoju Turystyki dla subregionu trójkąta turystycznego Kazimierz Dolny - Nałęczów - Puławy na lata 2012 - 2020, Powiatowy Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Puławskiego na lata 2017 - 2020.

GPOnZ jest zgodny z celami, zasadami i kierunkami wyznaczonymi w wojewódzkich i powiatowych dokumentach programowych oraz z dokumentami wyznaczającymi kierunki polityki przestrzennej gminy Wąwolnica.

Dokumenty opracowane na poziomie województwa i powiatu:

- **Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014 - 2020 (z perspektywą do 2030 r.)**

Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014 - 2020 (z perspektywą do 2030 r.) została przyjęta 24 czerwca 2013 r. w czasie XXXIV sesji Sejmiku Województwa Lubelskiego. Dokument ten stanowi aktualizację Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2006 - 2020 przyjętej uchwałą nr XXXI/545/09 przez Sejmik Województwa Lubelskiego dnia 27 kwietnia 2009 r. Jest to najważniejszy dokument, który wyznacza kluczowe długoterminowe cele i kierunki rozwoju, wizję województwa lubelskiego.

Działania związane z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami w sposób bezpośredni zaprogramowano w Osi Priorytetowej - VII Kultura, Turystyka i Współpraca Międzyregionalna. Celem tego priorytetu jest zwiększenie udziału sektorów kultury i turystyki w gospodarce województwa lubelskiego oraz wzmocnienie powiązań międzynarodowych regionu. Aby osiągnąć założone cele przyjęto następujące kierunki działań:

- Zwiększenie dostępności do dóbr kultury i infrastruktury turystycznej;
- Wypromowanie wizerunku Lubelszczyzny jako regionu o dużej atrakcyjności kulturalnej i turystycznej;
- Stworzenie efektywnych powiązań partnerskich w ramach współpracy międzyregionalnej.

Przewiduje się również następujące formy wsparcia:

- Wsparcie projektów poprawiających dostępność do obiektów i dóbr kultury oraz miejsc atrakcyjnych turystycznie, a także służących rozwojowi aktywnych form turystyki;

- Dotacje na przystosowanie zabytków do potrzeb turystyki i kultury oraz rozwijanie i wspieranie infrastruktury kultury o znaczeniu lokalnym, regionalnym oraz ponadregionalnym;
- Wsparcie finansowe projektów polegających na łączeniu funkcji turystycznych z rekreacyjnymi, edukacyjnymi, ekologicznymi i kulturalnymi;
- Finansowanie tworzenia i rozwijania kompleksowego systemu informacji i promocji turystycznej i kulturalnej;
- Wsparcie tworzenia efektywnych powiązań międzyregionalnych w układzie bilateralnym i sieciowym w różnych obszarach życia społecznego i gospodarczego.

Walory krajobrazowe oraz dziedzictwo historyczne regionu stwarzają pewien potencjał turystyczny, który może być wykorzystany dla rozwoju niektórych układów lokalnych województwa lubelskiego. Na terenie województwa znajdują się obszary turystyczne cenione przede wszystkim w kraju. Na kulturowe zasoby województwa lubelskiego o turystycznym znaczeniu składa się kilka najwyższej klasy zabytków, wiele obiektów o wysokich walorach architektonicznych oraz dziedzictwo wielokulturowości. Jest to potencjał nie do końca „odkryty” turystycznie, w czym należy upatrywać szans na zwiększenie liczby odwiedzających.

W obszarze kultury wskazano, że istotnym potencjałem województwa lubelskiego są jego wielokulturowe tradycje, nie w pełni wykorzystywane dla pobudzania poczucia tożsamości regionalnej. Lubelskie to także miejsce dotknięte zbrodniami totalitaryzmu XX w. Podmioty działające w dziedzinie kultury mają duży wpływ edukacyjny, a także w oparciu o swoją bazę materialną i kadrową stwarzają możliwości nowych działań.

• **Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w województwie lubelskim na lata 2015 - 2018**

Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w województwie lubelskim na lata 2015 - 2018 został przyjęty uchwałą nr IX/129/2015 przez Sejmik Województwa Lubelskiego z dnia 26 czerwca 2015 r. Jest to aktualizacja Programu, który obowiązywał w latach 2007 - 2010, następnie 2011 -2014.

Wyznaczone cele Programu na lata 2015 - 2018:

Cel strategiczny I. Wzmocnienie potencjału dziedzictwa kulturowego województwa lubelskiego jako elementu rozwoju społeczno - gospodarczego regionu.

Cel operacyjny 1. Ochrona zabytków materialnych i opieka nad zabytkami materialnymi.

Cel operacyjny 2. Ochrona niematerialnego dziedzictwa kulturowego.

Cel strategiczny II. Wykorzystanie dziedzictwa kulturowego Lubelszczyzny w działaniach promocyjnych i edukacyjnych wpływających na rozwój społeczno - ekonomiczny.

Cel operacyjny 1. Edukacja w zakresie dziedzictwa kulturowego Lubelszczyzny.

Cel operacyjny 2. Promocja dziedzictwa kulturowego Lubelszczyzny.

• Plan zagospodarowania przestrzennego województwa lubelskiego

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa lubelskiego został przyjęty uchwałą nr XI/162/2015 przez Sejmik Województwa Lubelskiego z dnia 30 października 2015 r. Jest to dokument o charakterze długoterminowym i określa zasady i kierunki kształtowania struktury funkcjonalno-przestrzennej województwa.

Jako jeden z uwarunkowań wewnętrznych rozwoju zagospodarowania wskazano środowisko kulturowe. Na potencjał kulturowy województwa składają się: zabytkowe zasoby urbanistyczne i ruralistyczne, unikalne zabytkowe obiekty architektury sakralnej i świeckiej, zespoły pałacowo - ogrodowe i dworskie, zabytki techniki i militarne, cmentarze różnych wyznań, miejsca kultu religijnego oraz stanowiska archeologiczne.

Jednym z wyzwań rozwojowych województwa lubelskiego jest poprawa ładu przestrzennego i harmonizacja zagospodarowania z walorami dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego. Dzięki odpowiedniej ochronie i promocji wzrośnie rozpoznawalność i atrakcyjność województwa lubelskiego. Zakłada się, że zarządzenie krajobrazem oparte będzie o zasady komplementarności aspektów środowiskowych, historyczno - konserwatorskich oraz estetycznych. Działania ochronne dotyczyć będą objęcie ochroną prawną krajobrazów przyrodniczych i kulturowych, w tym układów urbanistycznych i ruralistycznych.

Celem wiodącym jest zrównoważony rozwój przestrzenny regionu prowadzący do podniesienia konkurencyjności województwa i poprawy warunków życia. W sferze zagospodarowania przestrzennego środowiska kulturowego jako cel główny wyznaczono wzmacnianie tożsamości kulturowej regionu przez ochronę i pielęgnację zasobów kulturowych oraz ich wzbogacanie walorami współczesnymi. Dla powyższego celu określono cele szczegółowe:

- identyfikacja, zachowanie i ochrona zasobów dziedzictwa kulturowego oraz różnorodności krajobrazu kulturowego;
- zachowanie przed zatarciem specyfiki kulturowej ukształtowanych historycznie struktur przestrzennych;
- zachowanie i wzbogacenie zasobów dóbr kultury współczesnej;
- rozwój i efektywne wykorzystanie potencjału kulturowego.

W zakresie środowiska kulturowego Plan określa kierunki i działania mające na celu ochronę dziedzictwa kulturowego oraz dóbr kultury współczesnej. Wskazuje przestrzenne warunki realizacji regionalnej polityki rozwoju oraz rekomendacje dla podmiotów realizujących politykę przestrzenną w regionie.

Kierunki i działania dla obszaru dziedzictwa kulturowego:

Kierunek: Ochrona obiektów dziedzictwa kulturowego o znaczeniu światowym, europejskim i krajowym.

Działania:

- 1.1. Wykorzystywanie obiektów i kształtowanie zagospodarowanych przestrzeni kulturowych odpowiednio do ich statusu (światowego, europejskiego, krajowego);
- 1.2. Włączenie obiektów o wysokich wartościach kulturowych w systemie ochrony światowego i krajowego dziedzictwa.

Kierunek: Ochrona i opieki nad zabytkami nieruchomymi.

Działania:

- 2.1. Rewaloryzacja oraz rewitalizacja układów urbanistycznych, ruralistycznych i przestrzennych;
- 2.2. Rewaloryzacja obiektów i zespołów zabytkowych;
- 2.3. Ochrona przed zabudową i eksponowanie miejsc pamięci narodowej, w tym wydarzeń i walk historycznych;
- 2.4. Uczynienie relikwów zabytków archeologicznych.

Kierunek: Ochrona zabytkowego krajobrazu kulturowego.

Działania:

- 3.1. Wspieranie tworzenia parków kulturowych;
- 3.2. Zachowanie i konserwacja zieleni komponowanej;
- 3.3. Ochrona panoram w celu zachowania historycznych sylwet obiektów i zespołów urbanistycznych;
- 3.4. Ochrona zagrożonych zanikiem tożsamości historycznie ukształtowanych krajobrazów rolniczych;
- 3.5. Ochrona i odtwarzanie historycznych przestrzeni publicznych o potencjale kulturowym;
- 3.6. Tworzenie szlaków turystycznych.

Kierunek: Ochrona dóbr kultury współczesnej.

Działania:

- 4.1. Ochrona przed deformacją układów urbanistycznych;
- 4.2. Ochrona przed zmianą formy i kompozycji architektonicznej obiektów;
- 4.3. Ochrona i rewitalizacja przestrzeni publicznych o potencjale kulturowym.

• **Koncepcja programowo - przestrzenna rozwoju turystyki i rekreacji w województwie lubelskim**

Koncepcja programowo - przestrzenna rozwoju turystyki i rekreacji w województwie lubelskim została przyjęta uchwałą nr CLXVIII/1984/08 przez Zarząd Województwa Lubelskiego dnia 7 października 2008 r. Koncepcja ta ustanawia główne cele i kierunki rozwoju sektora turystyki i rekreacji, syntezę diagnozy uwarunkowań rozwoju turystyki, identyfikację głównych rodzajów produktu turystycznego, waloryzację przestrzeni turystycznej województwa oraz źródła finansowania rozwoju turystyki. Wskazuje na rolę administracji publicznej oraz innych podmiotów w zakresie wsparcia rozwoju produktów turystycznych. Pokazuje główne potrzeby inwestycyjne na rzecz poprawy jakości przestrzeni turystycznej, zalecenie do planów zagospodarowania przestrzennego i wskaźniki monitorowania realizacji programu.

Do czynników atrakcyjności turystycznej wskazanych obszarów i rejonów zaliczono między innymi: występowanie zespołów i obiektów zabytkowych o wysokich walorach dziedzictwa kulturowego oraz sanktuariów, o walory przyrodnicze i krajobrazowe, walory kulturowe, sposoby udostępniania walorów turystycznych obszarów.

Główne kierunki rozwoju sektora turystycznego to m.in.: turystyka krajoznawcza - indywidualna i zorganizowana (wycieczkowa) wykorzystująca dziedzictwo kulturowe, oparte o ekspozycję zabytków oraz bogatą i barwną historię regionu; turystyka promocyjna - związana z walorami turystycznymi lubelskiej wsi, z obyczajami czy twórczością ludową, walorami etnograficznymi, folklorem.

Cel nadrzędny koncepcji zdefiniowano jako: Podniesienie konkurencyjności i atrakcyjności turystycznej województwa, zwiększenie ruchu turystycznego przy jednoczesnym zachowaniu walorów kulturowych i przyrodniczych regionu.

Dla realizacji celu nadrzędnego określono następujące priorytety, cele operacyjne i kierunki działań:

Priorytet 2. Kształtowanie walorów turystycznych województwa.

Cel operacyjny 2.1. Podnoszenie atrakcyjności poprzez ochronę, ekspozycję zasobów kulturowych i przyrodniczych: ochrona różnorodności biologicznej i krajobrazowej; ochrona kulturowa, wzbogacenie kulturowe regionu (między innymi ochrona i rewaloryzacja, a także podniesienie ekspozycyjności wszystkich zabytkowych zespołów architektonicznych obiektów drewnianych i murowanych oraz zespołów urbanistycznych);

Priorytet 3. Rozwój infrastruktury turystycznej i usług turystycznych.

Cel operacyjny 3.3. Wsparcie rozwoju infrastruktury uzupełniającej: dostosowanie istniejących placówek kultury do potrzeb ruchu turystycznego i ich szersze udostępnienie dla turystów.

• Program Rozwoju i Rewitalizacji Miast dla Województwa Lubelskiego

Wąwolnica w 1870 r. utraciła prawa miejskie nabyte w 1346 r. Wielowiekowa historia Wąwolnicy jako miasta sprzyja współczesnemu dążeniu do podejmowania takich działań w zakresie rewitalizacji ośrodka, które będą zmierzały podkreślenia jego miejskich tradycji.

Program Rozwoju i Rewitalizacji Miast dla Województwa Lubelskiego został przyjęty uchwałą nr XXIX/412/04 przez Sejmiku Województwa Lubelskiego z dnia 28 grudnia 2004 r. Program jest istotnym narzędziem wspierania rozwoju województwa i poprawy jego atrakcyjności. Jest niezbędnym narzędziem porządkującym potrzeby województwa w tej sferze polityki regionalnej, tworząc założenia skojarzonych działań i koordynacji lokalnych programów rewitalizacji i rozwoju miast. Jego celem jest radykalna poprawa kondycji ośrodków miejskich na Lubelszczyźnie, ich ładu przestrzennego i zasobów kulturowych.

Obszary objęte różnymi formami ochrony prawnej zlokalizowane są na terenach wiejskich. Sąsiedztwo atrakcyjnych przyrodniczo terenów w połączeniu z zabytkami dziedzictwa kulturowego podnosi atrakcyjność położonych w pobliżu miast. W miastach województwa lubelskiego istnieją warunki do stworzenia atrakcyjnych produktów markowych polskiej turystyki. Istnieje możliwość oparcia ich na bogatym dziedzictwie kulturowym. Taką możliwość dają też walory przyrodnicze Roztocza, Polesia, doliny Bugu i Wisły oraz innych terenów o istotnym potencjale turystycznym. Udostępnienie dóbr turystycznych wymienionych ośrodków i stref turystycznych będzie wymagało stworzenia infrastruktury obsługi ruchu turystycznego.

Na podstawie analizy za cel nadrzędny uznano: Poprawę atrakcyjności i konkurencyjności miast regionu służącą zrównoważonemu rozwojowi województwa. Dla jego osiągnięcia przewiduje się realizację zadań skierowanych na poprawę standardów życia mieszkańców i przyjezdnych, poprawę standardów i zwiększenie możliwości funkcjonowania podmiotów gospodarczych oraz instytucji publicznych i organizacji społecznych. Zależy to w głównej mierze od wyposażenia miast w odpowiednią bazę infrastrukturalną obejmującą w szczególności bazę niezbędną dla działalności ekonomicznej, od której w głównej mierze zależeć będzie stabilny i zrównoważony rozwój miast regionu.

Cel ma być osiągnięty w trzech priorytetach:

1. Rewitalizacja zdegradowanych terenów miejskich.
2. Poprawa standardów funkcjonowania i rozwoju miast.
3. Wzrost i efektywne wykorzystanie potencjału miast.

Do najważniejszych celów powiązanych z ochroną dziedzictwa kulturowego oraz odnoszących się do Puław, a które będą realizowane w ramach powyższych priorytetów można zaliczyć:

Cel 1.2. Rewitalizacja zabytkowej tkanki miast.

Kierunki działań w ramach celu:

- renowacja zabytkowych centrów miejskich, zabytkowych obiektów i zespołów zabudowy oraz przestrzeni publicznych w układach urbanistycznych,
- remonty, modernizacja i adaptacja obiektów historycznych wraz z otoczeniem na cele (funkcje) wynikające z polityki rozwoju miast (edukacja, turystyka, kultura, usługi itd.) z uwzględnieniem funkcji mieszkaniowej,
- rewitalizacja, zagospodarowanie i zabezpieczenie historycznych podziemi.

Cel 2.2. Ochrona, zachowanie tożsamości i różnorodności kulturowej i przyrodniczej miast regionu.

Kierunki działań w ramach celu:

- ochrona, rewaloryzacja obiektów i zespołów zabudowy o szczególnym znaczeniu dla tożsamości kulturowo - historycznej miast regionu,
- ochrona, rewaloryzacja, rewitalizacja charakterystycznych (unikatowych) układów urbanistyczno - przestrzennych miast regionu (skala i rodzaj zabudowy, panoramy widokowe, sylwetki miast, dominanty itd.),
- rewitalizacja, rehabilitacja zdegradowanych terenów zielonych, zwiększanie powierzchni terenów zielonych w ośrodkach miejskich,
- promowanie walorów krajobrazowych miast.

Cel 3.2 Rozwój większych miast jako regionalnych ośrodków rozwoju.

Kierunki działań w ramach celu:

- modernizacja i rozbudowa bazy usług, edukacji, kultury, zdrowia, turystyki itd.,
- zwiększenie sieci usług kultury (modernizacja i rozbudowa bazy, doposażenie bazy, rozszerzanie oferty, itp.),
- rozwój i modernizacja infrastruktury turystycznej miast regionu (wzbogacanie bazy o nowe obiekty, podniesienie standardów obiektów istniejących, adaptacja budynków, zespołów i obiektów zabytkowych na cele związane z turystyką),
- organizacja regionalnych i lokalnych ośrodków informacji turystycznej oraz jednostek wspierających rozwój turystyki,
- podniesienie turystycznej i inwestycyjnej atrakcyjności miast regionu poprzez konserwację, rewaloryzację i rewitalizację tkanki historycznej, wspieranie estetyki i ładu przestrzennego na terenach zurbanizowanych.

Cel 3.3 Rozwój mniejszych miast jako ponadlokalnych ośrodków obsługi.

Kierunki działań w ramach celu:

- zachowanie, rozbudowa i rozwój podstawowej bazy usług, edukacji, kultury, zdrowia, turystyki itd.,
- rozwój i modernizacja infrastruktury turystycznej miast, wykorzystanie indywidualnych walorów i wartości kulturowych miast dla rozwoju turystyki,
- zachowanie warunków powszechnej dostępności do kultury zwłaszcza w mniejszych ośrodkach (modernizacja, rozbudowa, doposażenie bazy, rozszerzanie oferty, itp.).

• **Koncepcja programowo - przestrzenna rozwoju turystyki i rekreacji w województwie lubelskim**

Koncepcja Programowo - Przestrzenna Rozwoju Turystyki i Rekreacji w Województwie Lubelskim został przyjęty uchwałą nr CLXVIII/1984/08 przez Zarząd Województwa Lubelskiego z dnia 7października 2008 r.

Celem nadrzędnym Koncepcji jest „Podniesienie konkurencyjności i atrakcyjności turystycznej województwa, zwiększenie ruchu turystycznego przy jednoczesnym zachowaniu walorów kulturowych i przyrodniczych regionu”.

W ramach tego celu wyznaczono następujące priorytety:

Priorytet 1. Tworzenie i rozwój markowych produktów turystycznych.

Cel operacyjny 1.1 Podnoszenie konkurencyjności produktów strategicznych dla rozwoju turystyki w województwie.

Kierunki działań w ramach celu:

- kreowanie nowoczesnej oferty turystycznej w oparciu o walory kulturowe markowych produktów turystycznych,
- utrzymywanie i promowanie istniejących kulturowych szlaków turystycznych,
- lepsza ochrona i ekspozycja istniejących atrakcji turystycznych województwa, a zwłaszcza dziedzictwa kultury, historii i unikatowych walorów przyrodniczych,
- poprawa wizerunku i postrzegania województwa lubelskiego.

Priorytet 2. Kształtowanie walorów turystycznych województwa.

Cel operacyjny 2.1 Podnoszenie atrakcyjności poprzez ochronę, ekspozycję zasobów kulturowych i przyrodniczych.

Kierunki działań w ramach celu:

- ochrona różnorodności biologicznej i krajobrazowej,
- ochrona kulturowa, wzbogacenie kulturowe regionu (m.in.: ochrona i rewaloryzacja, a także podniesienie ekspozycyjności wszystkich zabytkowych zespołów architektonicznych obiektów drewnianych i murowanych oraz zespołów urbanistycznych ochrona i rewaloryzacja oraz podniesienie ekspozycyjności wszystkich sanktuariów w regionie).

Priorytet 3. Rozwój infrastruktury turystycznej i usług turystycznych.

Cel operacyjny 3.3 Wsparcie rozwoju infrastruktury uzupełniającej

Kierunek działań w ramach celu:

- dostosowanie istniejących placówek kultury do potrzeb ruchu turystycznego i ich szersze udostępnienie dla turystów.

Koncepcja wskazuje główne kierunki kształtowania przestrzeni turystycznej województwa lubelskiego oraz określa czynniki atrakcyjności turystycznej wskazanych obszarów i rejonów. Zaliczyć do nich można:

- występowanie zespołów i obiektów zabytkowych o wysokich walorach dziedzictwa kulturowego oraz sanktuariów,
- walory przyrodnicze i krajobrazowe,
- walory kulturowe,
- sposoby udostępniania walorów turystycznych obszaru.

Koncepcja zwraca też uwagę na ważną rolę turystyki kulturowej. Wykreowanie wydarzeń i imprez kulturalnych oraz miejsc z nimi związanych jest szansą dla regionu. Główne kierunki rozwoju sektora turystycznego to m.in.:

- - turystyka krajoznawcza - indywidualna i zorganizowana (wycieczkowa) wykorzystująca dziedzictwo kulturowe, oparte o ekspozycje zabytków oraz bogatą i barwną historię regionu;
- - turystyka wielokulturowego pogranicza - związana z różnorodnością i wielokulturowością historyczną regionu;
- - turystyka promocyjna - związana z walorami turystycznymi lubelskiej wsi, z obyczajami, czy twórczością ludową, walorami etnograficznymi, folklorem. Tradycje kultury ludowej kultywowane są w wielu miejscowościach regionu, a ich ochronie i popularyzacji służy szereg festiwali i przeglądów. Obejmuje ona także promocję organizowanych przez organizacje i samorządy cyklicznych imprez artystycznych, folklorystycznych czy też sportowych.

• **Strategia Rozwoju Powiatu Puławskiego do 2020 roku z perspektywą do roku 2030**

Strategia Rozwoju Powiatu Puławskiego do 2020 roku z perspektywą do roku 2030 został przyjęty uchwałą nr XXI/168/2016 przez Radę Powiatu Puławskiego z dnia 22 czerwca 2016 r.

W części diagnostycznej dokumentu, jako jedną z mocnych stron wskazano: bogate dziedzictwo kulturowe i historyczne powiatu, zaznaczono jednak, że wynikający z niego potencjał jest niedostatecznie wykorzystywany. Jako atuty wskazano także bogactwo przyrodniczo - krajobrazowe obszaru oraz zaplecze dla rozwoju turystyki uzdrowskiej. Zagadnienia związane z ochroną zabytków ujęte są w ramach obszaru strategicznego I - Gospodarka przestrzenna, infrastruktura techniczna i komunikacyjna, którego nadrzędnym celem strategicznym jest poprawa stanu środowiska. Osiągnięcie tego celu będzie możliwe dzięki realizacji zadań w ramach pięciu celów operacyjnych, wśród których znajduje się cel operacyjny ochrona środowiska i dziedzictwa kulturowego.

Dbłość o bogate dziedzictwo kulturowe powiatu uważana jest za jedno z najważniejszych czynników rozwoju turystyki. Zaznaczono, że najważniejsze obiekty zlokalizowane są we wszystkich gminach powiatu. W ramach celu operacyjnego wskazano na konieczność inwentaryzacji obiektów oraz potrzebnych w nich prac inwestycyjnych i konserwatorskich, a także promowanie walorów przyrodniczych i kulturowych obszaru. Wskazano także, że należy dążyć do odbudowy i przywrócenia zabytkom funkcji turystycznych poprzez renowację i ich odpowiednie zabezpieczenie. Podkreślono przy tym, iż w celu realizacji działań niezbędna będzie ścisła współpraca powiatu z różnymi instytucjami, w tym z organizacjami pozarządowymi.

• Program Ochrony Środowiska dla Powiatu Puławskiego na lata 2014 - 2017 z perspektywą do roku 2024

Program Ochrony Środowiska dla Powiatu Puławskiego na lata 2014 - 2017 z perspektywą do roku 2024 został przyjęty 25 lutego 2015 r. To dokument strategiczny wykorzystywany jako instrument zarządzania środowiskiem.

W części diagnostycznej dokumentu, wskazano, iż powiat puławski należy do jednych z najatrakcyjniejszych obszarów w kraju oraz zalicza się do unikalnych obszarów w skali światowej pod względem oferty turystycznej. Biorąc pod uwagę potencjał, turystyka może stać się jednym z głównych czynników rozwojowych powiatu, a nawet jego znakiem rozpoznawczym. Podkreśla się przede wszystkim różnorodność oferty powiatu - na terenie powiatu rozwija się turystyka kulturowa, uzdrowskowa, aktywna, weekendowa, agroturystyka. Widoczne są jednak dysproporcje w ruchu turystycznym na terenie powiatu, który skupiony jest w Kazimierzu Dolnym, Nałęczowie oraz Puławach (tzw. trójkąt turystyczny), ze względu na skoncentrowanie w tym obszarze obiektów zabytkowych i muzeów.

Program wyznacza 5 priorytetów, dla których określono cele średniookresowe. Zagadnienia związane z dziedzictwem kulturowym poruszane są w ramach priorytetu III - ochrona przyrody oraz priorytetu V - agroturystyka i ekoturystyka. Określono katalog zadań w ramach dziewięciu grup. Do najważniejszych zadań związanych z ochroną zabytków, należą zadania w ramach grupy ochrona przyrody i poprawa ładu przestrzennego oraz turystyka i rozwój agroturystyki. Zapisy Programu podkreślają atrakcyjność przyrodniczo - krajobrazową powiatu oraz jego potencjał turystyczny i rekreacyjny.

• Plan Rozwoju Turystyki dla subregionu trójkąta turystycznego Kazimierz Dolny - Nałęczów - Puławy na lata 2012 - 2020

Plan Rozwoju Turystyki dla subregionu trójkąta turystycznego Kazimierz Dolny - Nałęczów - Puławy na lata 2012 - 2020 został opracowany w październiku 2012 r. Jest to dokument obejmujący swoim zasięgiem wszystkie gminy powiatu puławskiego. Dokument powstał, jako odpowiedź na potrzebę zaprogramowania działań w obszarze turystyki, biorąc pod uwagę niewykorzystany potencjał obszaru.

W dokumencie wyznaczone są trzy domeny strategicznego rozwoju:

- zharmonizowana oferta turystyczna, budowana w oparciu o lokalne potencjały;
- współdziałanie w budowaniu zintegrowanej oferty turystycznej subregionu;
- kształtowanie wśród mieszkańców subregionu postaw odpowiedzialności za rozwój zrównoważonej turystyki i przedsiębiorczości okołoturystycznej.

• **Powiatowy Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Puławskiego na lata 2017 - 2020**

Powiatowy Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Puławskiego na lata 2017 - 2020 został przyjęty uchwałą nr XXVIII/223/2017 przez Rady Powiatu Puławskiego z dnia 29 marca 2017 r.

W Programie przedstawione zostały zagadnienia prawne związane z ochroną zabytków i kluczowe dokumenty związane z przedmiotowym tematem na poziomie państwa, województwa oraz powiatu. Przeanalizowano również dokumenty na poziomie gminnym. Dokonano diagnozy zasobu i stanu zachowania dziedzictwa kulturowego na terenie powiatu puławskiego. W celu ustalenia celów, priorytetów oraz kluczowych działań w opiece nad zabytkami dokonano analizy SWOT. Ponadto podniesiono kwestie dotyczące zarządzania Programem, w tym wskazano realizatorów oraz podmioty współpracujące we wdrażaniu Programu, możliwe źródła finansowania oraz sposoby monitoringu i ewaluacji Programu.

W celu jego realizacji wyznaczono dwa priorytety, dla których opracowano kierunki działań i wyznaczono działania.

Priorytet pierwszy: „Rewaloryzacja elementów dziedzictwa kulturowego i kształtowanie krajobrazu kulturowego powiatu”, wiąże się z realizacją twardych działań inwestycyjnych (często kosztownych) oraz prawno - instytucjonalnych, mających na celu ochronę, oraz poprawę stanu dziedzictwa kulturowego powiatu. W ramach tego priorytetu wyznaczono trzy kierunki działań:

Kierunek działań 1. Zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego.

Działania:

- inwentaryzacja zasobów dziedzictwa kulturowego na terenie powiatu;
- prowadzenie monitoringu stanu zachowania obiektów zabytkowych będących własnością powiatu;
- prowadzenie bieżących prac porządkowych przy zabytkach;
- poprawa stanu technicznego obiektów zabytkowych, będących własnością powiatu, poprzez prowadzenie prac konserwatorskich i restauratorskich;
- uwzględnienie dziedzictwa kulturowego przy planowaniu programów i zadań inwestycyjnych.

Kierunek działań 2. Poprawa atrakcyjności zabytków.

Działania:

- poprawa dostępności do obiektów zabytkowych (dla osób starszych i niepełnosprawnych) oraz informacji o nich za pomocą różnych środków przekazu;
- przygotowanie mechanizmu wspierania prac remontowo - konserwatorskich przy obiektach zabytkowych nie będących własnością powiatu;
- informowanie właścicieli obiektów zabytkowych o możliwych źródłach finansowania prac remontowo - konserwatorskich.

Kierunek działań 3. Ochrona krajobrazu kulturowego.

Działania:

- współpraca z gminami przy opracowaniu miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego w zakresie uwzględnienia ochrony zasobów zabytkowych i walorów przyrodniczych;
- monitorowanie prowadzenia działalności inwestycyjnej na terenach objętych ochroną konserwatorską.

Priorytet drugi: „Budowanie tożsamości kulturowej mieszkańców powiatu i promocja zasobów dziedzictwa kulturowego” skupia się przede wszystkim na: realizacji działań promocyjno - edukacyjnych oraz organizacyjnych, mających na celu wzrost świadomości społeczeństwa na temat istotności dziedzictwa kulturowego, budowaniu tożsamości lokalnej oraz kreowaniu produktów turystycznych w oparciu o dziedzictwo kulturowe powiatu. W ramach priorytetu wyznaczono trzy kierunki działań:

Kierunek działań 1. Wykorzystanie dziedzictwa kulturowego w tworzeniu oferty turystycznej powiatu.

Działania:

- wydawanie publikacji popularyzujących wiedzę o zasobach dziedzictwa kulturowego powiatu oraz jego walorach turystycznych
- utworzenie systemu identyfikacji wizualnej obiektów zabytkowych, walorów przyrodniczych i szlaków turystycznych
- promowanie tematycznych szlaków turystycznych wykorzystujących dziedzictwo kulturowe powiatu.

Kierunek działań 2. Popularyzacja wiedzy o dziedzictwie kulturowym powiatu.

Działania:

- współpraca z jednostkami samorządowymi, organizacjami pozarządowymi i stowarzyszeniami w zakresie upowszechnienia wiedzy i organizacji wydarzeń edukacyjnych, dotyczących dziedzictwa kulturowego powiatu
- współpraca z mediami w celu promocji dziedzictwa kulturowego
- opracowywanie i wydawanie publikacji popularyzujących wiedzę na temat dziedzictwa kulturowego powiatu.

Kierunek działań 3. Poprawa dostępności do informacji o zabytkach znajdujących się na terenie powiatu.

Działania:

- zapewnienie warunków do badania i dokumentowania obiektów zabytkowych;
- popularyzacja realizacji konserwatorskich o wysokiej jakości;
- oznakowanie zabytków prawnie chronionych.

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy

GPOnZ zgodny jest z dokumentami:

• Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Wąwolnica

Obecnie obowiązujące *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Wąwolnica* zostało przyjęte uchwałą Nr XXXIX/255/02 Rady Gminy Wąwolnicy z dnia 5 października 2002r. Do dnia dzisiejszego uchwalono 3 zmiany studium:

- zmianę *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Wąwolnica* uchwaloną uchwałą Nr XVIII/91/08 Rady Gminy Wąwolnica z dnia 28 kwietnia 2008r.,
- zmianę *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Wąwolnica* uchwaloną uchwałą Nr XIX/108/12 Rady Gminy Wąwolnica z dnia 30 października 2012r.,
- zmianę *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Wąwolnica* uchwaloną uchwałą Nr XXXVIII/206/14 Rady Gminy Wąwolnica z dnia 26 sierpnia 2014r.

Studium to podstawowy dokument planistyczny szczebla lokalnego, opisującym stan zagospodarowania przestrzeni oraz definiujący kierunki realizowania polityki przestrzennej gminy. Studium wytycza politykę przestrzenną gminy, która ma na celu zagwarantowanie zrównoważonego rozwoju wszystkich elementów struktury przestrzennej gminy. Określona polityka przestrzenna stanowi wytyczne koordynacyjne dla sporządzania miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.

• **Strategia rozwoju gminy Wąwolnica do roku 2015.**

Strategia Rozwoju gminy Wąwolnica została przyjęta uchwałą Nr X/43/07 Rady Gminy Wąwolnica z dnia 30 sierpnia 2007r. w sprawie uchwalenia Strategii Rozwoju Gminy Wąwolnica na lata 2007-2015

• **Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych dla gminy Wąwolnica**

Ochrona zabytków, na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych, polega na planowaniu, przygotowaniu i realizacji przedsięwzięć zapobiegawczych, dokumentacyjnych, zabezpieczających, ratowniczych i konserwatorskich, mających na celu ich uratowanie przed zniszczeniem, uszkodzeniem lub zaginięciem.

Gmina Wąwolnica nie posiada opracowanego planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych.

• **Lokalny Program Rewitalizacji Gminy Wąwolnica**

Lokalny Program Rewitalizacji Gminy Wąwolnica na lata 2017-2023 został przyjęty uchwałą nr XXXII/196/17 z dnia 26.10.2017 r.

• **Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego gminy Wąwolnica**

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wraz z aktami wykonawczymi określa przedmiot, formy i zasady ochrony zabytków i opieki nad nimi. Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym wraz z aktami prawnymi określa procedurę sporządzania i zakres merytoryczny miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Obie te ustawy wraz z ww. aktami dają narzędzie ochrony zabytków - miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego. Ustawy te stanowią także podstawę uczestnictwa wojewódzkiego konserwatora zabytków w procedurze sporządzania miejscowych planów.

Ochrona dziedzictwa kulturowego i zabytków w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego dotyczy nie tylko konkretnych obiektów i obszarów zabytkowych, lecz także wszelkich aspektów zagospodarowania przestrzennego ustalanego w planie dla całego obszaru opracowania.

Zgodnie z treścią art. 18 i art. 19 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się m.in. przy sporządzaniu miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. W planach w szczególności:

1. Uwzględnia się ustalenia krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
2. Określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
3. Ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami;
4. Uwzględnia się ochronę:
  - zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia,
  - innych zabytków nieruchomości, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków,
  - parków kulturowych;
5. Uwzględnia się ustalenia gminnego programu opieki nad zabytkami;

6. W zależności od potrzeb, ustala się strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Dlatego zgodnie z powyższym, miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego gminy Wąwolnica, jako akty prawa miejscowego, stanowią podstawę planowania przestrzennego. Mają one wiążące nadrzędne znaczenie dla gospodarki nieruchomościami. W obowiązujących planach sprecyzowano zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej. Na terenie gminy Wąwolnica obowiązują następujące miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego (Tabela nr 1).

Tabela nr 1. Spis obowiązujących miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego gminy Wąwolnica

LP.	NAZWA MIEJSCOWEGO PLANU	NR UCHWAŁY
1	<i>Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Wąwolnica</i>	Nr XXXVIII/249/02 Rady Gminy Wąwolnica z dnia 12 września 2002r.
2	<i>Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Wąwolnica</i>	Nr XXXII/195/06 Rady Gminy Wąwolnica z dnia 2 marca 2006r.
3	<i>Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Wąwolnica, obejmująca obszar „Celejów” część I</i>	Nr XXI/103/08 Rady Gminy Wąwolnica z dnia 14 lipca 2008r.
4	<i>Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Wąwolnica, obejmująca obszar „Celejów” część II/a</i>	Nr XLIII/214/10 Rady Gminy Wąwolnica z dnia 31 sierpnia 2010r.
5	<i>Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Wąwolnica obejmującego obszar „Celejów” część II/b</i>	Nr VI/31/11 Rady Gminy Wąwolnica z dnia 16 maja 2011r.
6	<i>Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Wąwolnica</i>	Nr XXXVIII/201/2014 Rady Gminy Wąwolnica z dnia 26 sierpnia 2014r.
7	<i>Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Wąwolnica</i>	Nr XXXVIII/202/2014 Rady Gminy Wąwolnica z dnia 26 sierpnia 2014r.
8	<i>Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Ośrodka Gminnego Wąwolnica skorygowana rozstrzygnięciem nadzorczym Nr PN-II.4131.299.2015 Wojewody Lubelskiego z dnia 9 lipca 2015r.</i>	Nr VII/31/15 Rady Gminy Wąwolnica z dnia 28 maja 2015r.
9	<i>Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Wąwolnica</i>	Nr X/51/15 Rady Gminy Wąwolnica z dnia 26 października 2015r.
10	<i>Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Wąwolnica</i>	Nr X/53/15 Rady Gminy Wąwolnica z dnia 26 października 2015r.
11	<i>Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Wąwolnica</i>	Nr X/55/15 Rady Gminy Wąwolnica z dnia 26 października 2015r.
12	<i>Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego, miejscowość Rąblów cz. I</i>	Nr X/57/15 Rady Gminy Wąwolnica z dnia 26 października 2015r.
13	<i>Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego, Rąblów cz. II</i>	Nr X/59/15 Rady Gminy Wąwolnica z dnia 26 października 2015r.
14	<i>Miejscowy plan zagospodarowania</i>	Nr X/61/15 Rady Gminy Wąwolnica z

	<i>przestrzennego, miejscowość Łopatki Kol./Karmanowice - zostało wydane rozstrzygnięcie nadzorcze Wojewody Lubelskiego NR PN-II.4131.560.2015 z dnia 7 stycznia 2016 r. stwierdzające nieważność ww uchwały w części.</i>	dnia 26 października 2015r.
15	<i>Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Wąwolnica</i>	Nr X/63/15 Rady Gminy Wąwolnica z dnia 26 października 2015r.
16	<i>Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Wąwolnica</i>	Nr X/65/15 Rady Gminy Wąwolnica z dnia 26 października 2015r.
17	<i>Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego, miejscowość Celejów</i>	Nr X/67/15 Rady Gminy Wąwolnica z dnia 26 października 2015r.
18	<i>Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Wąwolnica</i>	Nr XV/92/16 Rady Gminy Wąwolnica z dnia 17 marca 2016r.
19	<i>Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Wąwolnica (miejscowość Celejów, Zarzeka, Rąblów, Łopatki Kol./Karmanowice) Etap II MPZP Miejscowość Zarzeka.</i>	Nr XXV/160/17 Rady Gminy Wąwolnica z dnia 9 marca 2017r.

5. Charakterystyka zasobów oraz analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy

5.1. Ogólna charakterystyka gminy¹

Położenie geograficzne

Gmina Wąwolnica ma powierzchnię 62,4 km² i liczy 5 200 mieszkańców, w jej skład wchodzi siedemnaście sołectw: Bartłomiejowice, Celejów, Grabówki, Huta, Kębło, Karmanowice, Kolonia Łopatki, Łąki, Łopatki, Marcunki, Rąblów, Rogalów, Stanisławka, Wąwolnica, Zarzeka, Zawada, Zgórzyńskie.

Siedzibą Gminy jest miejscowość Wąwolnica. Gmina położona jest na Płaskowyżu Nałęczowskim, jednym z subregionów Wyżyny Lubelskiej, w dolinie rzeki Bystrej (prawy dopływ Wisły). Część obszaru gminy leży na terenie Kazimierskiego Parku Krajobrazowego a większość obszaru na terenie jego otuliny. Wąwolnica leży w odległości 35 km od Lublina i 25 km od Puław. Przez teren gminy przebiega linia kolejowa Lublin - Warszawa. Gmina Wąwolnica ma charakter typowo rolniczy.

Wąwolnica położona jest w pięknej, słynącej z nałęczowskiego mikroklimatu dolinie rzeki Bystrej, która przepływa przez gminę pięknymi zakolami. W czwartorzędzie, podczas maksymalnego zlodowacenia środkowopolskiego, zasięg lodowca powodował zatarasowanie odpływu wód i osadzanie się warstw lessowych, których miąższość miejscami przekracza 20 metrów. Sprzyja to erozji i powstawaniu wąwozów i parowów. Znaczna część obszaru gminy leży na terenie Kazimierskiego Parku Krajobrazowego i jego pasa ochronnego na terenie bardzo ciekawym i urozmaiconym krajobrazowo.

5.2. Zarys historii obszaru gminy

Ślady zamieszkiwania ludzi na terenach Płaskowyżu Nałęczowskiego są przedmiotem wnikliwych dociekań archeologów, opierających się w swych badaniach na śladach materialnych, które przetrwały do naszych czasów. Siłą rzeczy ślady, które mogły przetrwać tak długi okres czasu to głównie przedmioty trwałe, wykonane z materiałów takich jak kamień, krzemień, glina czy w późniejszych okresach metal. Tego typu dowody świadczące o zamieszkiwaniu ludzi na tych terenach datują się na okres paleolitu. Liczne ślady świadczą o dotarciu u schyłku glacjału na Płaskowyż Nałęczowski grup kultury późnomagdaleńskiej. Jedno z obozowisk tej kultury odkryto m.in. w rejonie Klementowic, gdzie znaleziono ok.

---

¹ Opracowano na podstawie portalu Urzędu Gminy Wąwolnica, <http://www.wawolnica.pl/geografia.html>

7000 narzędzi krzemiennych. Dalsze odkrycia są związane z datowanymi później kulturami: Świderską (schyłkowy paleolit), Janisławską (późny mezolit) i wczesnoneolitowymi kulturami ceramiki wstęgowej rytej i określanej jako kultura lubelsko-wołyńskiej ceramiki malowanej. Ślady znajdowane bardzo licznie na terenach leżących w gminie Wąwolnica pochodzą głównie z okresu neolitu. Prowadzone na tych terenach od szeregu lat badania archeologiczne m.in. na terenie wsi Karmanowice wyraźnie dokumentują rozkwit osadnictwa ludności kultury pucharów lejkowatych już pod koniec IV tysiąclecia p.n.e.

Z okresu epoki metali pochodzą przedmioty znalezione na stanowiskach archeologicznych w Lesie Stockim (A. Zakościelna w 1983r.), Rąblowie (H. Wróbel 1983r.), Wąwolnicy i Zgórzyńskiem (A. Zakościelna w latach 1980-1983) oraz Celejowie-Iłkach (A. Stachyra 1980r.).

Historia samej Wąwolnicy rozpoczyna w XI wieku - choć według legendy znacznie wcześniej bo w 721r., kiedy to miał ją założyć król Krak. Ta sama legenda głosi, że to właśnie on nazwał Wąwolnicę tak jak krakowski Wawel. Pierwsze źródło pisane o Wąwolnicy to rękopis oo. Benedyktynów na Świętym Krzyżu mówiący: "W roku 1027 Ojcowie naszego klasztoru robili parafialną posługę w nowo założonej i świeżo do wiary nawróconej osadzie "Wawelnica". Niewątpliwie należy do najstarszych osad Lubelszczyzny. Źródła archeologiczne datują powstanie Wąwolnicy na XI-XII wiek. W XIII wieku był tu już gród obronny, w XIV istniała parafia. Było to miasto królewskie, lokowane początkowo na prawie polskim a w 1448r. przeniesione przez Kazimierza Jagiellończyka na prawo niemieckie. Czasy panowania króla Kazimierza Wielkiego to okres świetności Wąwolnicy. Król ten podniósł ją do rangi miasta, otoczył wzgórze murami, założył murowany zamek. W miejsce dawnego drewnianego kościoła wznosił nowy, murowany - również pod wezwaniem św. Wojciecha. W XV wieku odbywały się tu sądy kasztelańskie a w wieku XVI sądy wojewody lubelskiego nad szlachtą. Gdy w połowie XVI wieku miasto całkowicie spłonęło, król Zygmunt August polecił w 1567r. wojewodzie lubelskiemu Janowi Firlejowi założyć miasto na nowo. Od XVII wieku Wąwolnica była niszczone kolejno przez wojska rosyjskie, szwedzkie i saskie. Po powstaniu styczniowym utraciła prawa miejskie.

W okresie współczesnym do jednych z najtragiczniejszych wydarzeń w historii miasta doszło 2 maja 1946 r., gdy do Wąwolnicy przyjechało 25 funkcjonariuszy Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego z Puław. Ubecy mieli otrzymać donos, że miejscowości ukrywał się ścigany przez komunistów niepodległościowy oddział Mariana Bernaciaka "Orlika".

Mieszkańcy wsi rzucili się do ucieczki. Miało wówczas dojść do strzelaniny. Spalony został jeden dom, a powracających z lasu mieszkańców Wąwolnicy nie dopuszczono do gaszenia zabudowań. Następnie ubecy odjechali z miejscowości. nie był to jednak koniec dramatu mieszkańców Wąwolnicy. Po godzinie 15 przybył kolejny oddział funkcjonariuszy, którzy "rozbiegłszy się po miasteczku palili zabudowania bądź przy pomocy pocisków zapalających, bądź też granatów, albo też używając do podpalenia zapalek. Pastwą płomieni padło 101 domów mieszkalnych (...) spaleni żywcem uległy dwie osoby, a szereg innych odniosło ciężkie lub lżejsze oparzenia"².

² Za: https://nowahistoria.interia.pl/kartka-z-kalendarza/news-2-maja-1946-r-pacyfikacja-wawolnicy,nId,2387548#utm_source=paste&utm_medium=paste&utm_campaign=firefox

5.3. Krajobraz kulturowy - zabytki o najważniejszym znaczeniu dla gminy Wąwolnica

Krajobraz kulturowy to niepowtarzalne, indywidualne oblicze miejsca, którego wizerunek jest syntezą elementów przyrody, klimatu i ukształtowania terenu oraz zachodzących na tym terenie procesów politycznych, gospodarczych, społecznych i kulturowych, związanych z aktywnością człowieka. Ujawnia się poprzez dziedzictwo materialne, kształtujące krajobraz przyrodniczy na przestrzeni dziejów oraz dziedzictwo niematerialne - zwyczaje, przekaz ustny, wiedza i umiejętności oraz związane z nimi przedmioty i przestrzeń kulturowa, które są przekazywane z pokolenia na pokolenie i ustawicznie odtwarzane przez ludzi w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Krajobraz kulturowy jest źródłem poczucia tożsamości i ciągłości.

Ochrona tego krajobrazu to pełna ochrona obiektu zabytkowego wraz jego otoczeniem i walorami przyrodniczymi, roślinnością i warunkami socjologicznymi. Polega ona na ochronie najcenniejszych obiektów, zespołów, obszarów i świadomym ich przekształcaniu w taki sposób, by tworząc nowe wartości, unikać deformacji istniejącego, historycznie ukształtowanego dziedzictwa. Chronić należy więc nie tylko obiekty architektury, kapliczki i figury przydrożne, również krajobraz ukształtowany ludzką ręką.

W tej części przedstawiono najbardziej charakterystyczne i najcenniejsze obiekty znajdujące się na obszarze gminy.

Najcenniejsze zabytki gminy Wąwolnica zostały wpisane do rejestru zabytków województwa lubelskiego. Obiektami zabytkowymi nasycona jest sama osada Wąwolnica, której większa część – jako układ urbanistyczny z zabudową i ukształtowaniem terenu – został wpisany do rejestru zabytków woj. lubelskiego. Do najcenniejszych zabytków na tym obszarze należą³:

Wzgórze kościelne (d. Stare Miasto) wraz z ul. Zamkową.

Wzgórze Kościelne, na którym usytuowane było średniowieczne miasto lokacyjne i zamek, znajduje się w północno zachodniej części osady. Prowadzi nań zachodni odcinek ul. Zamkowej (dawna droga dojazdowa do bramy miejskiej).

Najstarszym zachowanym elementem zabudowy wzgórza jest XIV-wieczna kaplica zamkowa, później kościół klasztorny, a obecnie po rozbiórce części nawowej - kaplica MB Kębelskiej. W jego bezpośrednim sąsiedztwie zlokalizowany jest, wybudowany w 1 ćw. XX w., neogotycki kościół p.w. św. Wojciecha. Na południe od nowej świątyni, odsunięta nieznacznie na płd. - zach., znajduje się plebania z pocz. XX w. Teren wzgórza kościelnego otacza murowane ogrodzenie z bramą i furtkami. Na zewnątrz ogrodzenia, przy południowej ścianie kaplicy znajduje się niewielki pagórek zwieńczony metalowym krzyżem, upamiętniający cmentarz przykościelny. Stan ten, ukształtowany zasadniczo do lat 20-tych XX w., przetrwał bez większych zmian do 4 ćw. XX w.

W dół wzgórza zbiega zachodni odcinek ul. Zamkowej. Relikty XIX-wiecznej zabudowy o małomiasteczkowym charakterze zachowały się w tym właśnie rejonie osady. W pierzei południowej znajduje się drewniany budynek tzw. Domu Kościelnego (dawn. szpital, ob. dom mieszkalny) datowany na początek XIX w. oraz dom pod nr 20 z ok. 1870 r. (w l.

³ Opracowano m.in. na podstawie: J. Teodorowicz - Czerepińska, *Katalog zabytków i obiektów zainteresowania konserwatorskiego w Wąwolnicy*, Lublin 1975, mps w posiad. Archiwum WUOZ w Lublinie; *Wąwolnica, pow. puławski, woj. Lubelskie. Studium ochrony wartości kulturowych wsi*, t. 1, *Część opisowa*, Iwona Bartnik, Hubert Kosiniec, Dokumentacja wykonana na zlecenie Narodowego Instytutu Dziedzictwa w ramach realizacji Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2014 – 2017, Warszawa, sierpień 2016, mps w posiad. Archiwum WUOZ w Lublinie.

70-tych XX w. obmurowany cegłą i otynkowany). Po przeciwnej stronie ulicy, na szczycie pagórka przy wschodnim stoku wzgórza, usytuowana jest późnobarokowa, kamienna rzeźba św. Jana Nepomucena z 1743 r. W pierzei północnej zlokalizowane są dwa domy drewniane z lat 70-tych XIX w., a także jeden dom murowany z 1838 r.

Ul. Zamkowa prowadzi do trójbocznego, niewielkiego placu na którym schodzi się ona z ul. Dulęby i ul. Puławska. Na wysepce pośrodku niego znajduje się eklektyczna, murowana kapliczka latarniowa z pocz. XX w. z figurą NMP oraz punkt czerpalny wody z pompą ręczną (z 2-3 ćw. XX w.). Po zachodniej stronie placu usytuowany jest drewniany dom pod nr 1 przy ul. Dulęby, który należy rozpatrywać jako nierozłączny element urbanistycznego wnętrza ul. Zamkowej.

Od placu ulica Zamkowa biegnie na wschód, wzdłuż stromo opadającego zbocza wzniesienia, na którym zlokalizowane było przedmieście „górne”, dochodząc do północno - zachodniego narożnika rynku. Przeważająca część domów na tym odcinku pochodzi z 1 i 2 ćw. XX w., z miejscowymi uzupełnieniami z lat późniejszych. Są to - za dwoma wyjątkami - budynki murowane z kamienia wapiennego i cegły, jednokondygnacyjne w pierzei południowej oraz jedno- i dwukondygnacyjne w pierzei północnej, otynkowane, ustawione kalenicowo do ulicy, kryte dwuspadowymi dachami (dom nr 6 posiada charakterystyczną, szeroką, drewnianą facjatą). Elewacje dekorowane są skromnym detalem architektonicznym (prosto zakończone cokoły, profilowane lub uskokowe gzymsy koronujące, miejscami występują też opaski okienne i narożniki opięte lizenami).

W części ulicy bliżej rynku zachowały się dwa domy drewniane. Pierwszy z nich znajduje się na działce nr 27/1, położonej na tyłach posesji Zamkowa nr 1, jest obecnie nieużytkowany i pozostaje w stanie bliskim ruiny. Został wybudowany najprawdopodobniej w 2 połowie XIX w. i jest jedynym zachowanym na terenie Wąwolnicy przykładem popularnego niegdyś typu parterowego domu, ustawionego szczytowo do ulicy i krytego naczółkowym dachem. Drugi dom znajduje się na działce nr 26 (ob. pod nr 3) i pochodzi z ok. 1912 r.

Dawne przedmieście z kościołem p.w. św. Marii Magdaleny

Późnośredniowieczne przedmieście, na którym zlokalizowany był niegdyś plac targowy, kościół św. Marii Magdaleny i cmentarz, położone jest na płd. - wsch. od starego miasta, pomiędzy placem rynkowym a ulicami Zamkową, Dulęby i Gosławskiego. Obecnie jego teren zajmują budynki szkoły z salą gimnastyczną i boisko. W miejscu dawnego cmentarza kościelnego znajduje się kopiec z krzyżem kamiennym.

Rynek wytyczony został na planie nieregularnego czworoboku o trapezoidalnym kształcie. Płyta rynku opada w kierunku południowo-zachodnim, co spowodowane jest ukształtowaniem terenu. Pośrodku rynku stał niewielki, drewniany budynek ratusza, po jego rozbiórce w 1818 r. teren pozostawał niezabudowany i pełnił rolę placu targowego. Po II wojnie św. nastąpiła zmiana funkcji rynku z handlowej na integrującą mieszkańców publiczną przestrzeń miejskiego skweru, obsadzonego wysoką zielenią, z alejkami spacerowymi, zadaszona studnią w centralnej partii. Wzdłuż północnej pierzei rynku biegnie droga wojewódzka nr 830.

Zabudowa pierzei rynkowych, ukształtowana w zasadniczym zrębie do 2-3 ćw. XX w., uległa od końca XX w. do chwili obecnej dość znacznym przemianom. W wyniku remontów i przebudów, których szczególne nasilenie przypadło na ostatnie lata, większość budynków zatraciła oryginalną formę. W stosunkowo najmniej przekształconym stanie zachowała się pierzeja zachodnia rozciągająca się od ul. Lubelskiej (od płn.) do ul. Gosławskiego (d. Kazimierskiej, od płd.). Usytuowana jest na niewysokiej skarpie, będącej przypuszczalnie pozostałością po próbie niwelacji placu rynkowego.

Ponadto na obszarze gminy zlokalizowane są dwa zespoły pałacowo-parkowe (w Kęble i Celejowie) i zespół folwarczny w Kęble. Pozostałe zabytki zostały wymienione w tabelach.

- **Zespół pałacowo-parkowy w Kęble.** W okresie staropolskim w Kęble funkcjonował folwark starościński z dworem. Kębło było początkowo własnością królewską, a następnie przeszło w ręce dzierżawców starostwa kazimiersko-wąwolnickiego: w XV w. Grotów z Ostrowa, w XVI w. - do poł. XVII w. Firlejów, Tarłów, do 1775 r. Lubomirskich, następnie Teofili z Sanguszków Potockiej, w l. 1892-1832 Czartoryskich, a po skonfiskowaniu ich majątku były to dobra narodowe. W k. XIX w. dobra nabył Ignacy Wessel, którego syn obrał Kębło na siedzibę. W k. XIX w. sprzedane zostały hr. Rostworowskiemu, zaś w okresie międzywojennym należały do Janiszewskich. Rostworowski w Kęble zbudował murowany pałac – istniejący, otoczony parkiem.
- **Zespół pałacowo-parkowy w Celejowie.** W XV w. Celejów należał do Choteckich, w XVI w. do Borkowskich, od 1682 r. znajdował się w posiadaniu Tarłów, z których Jan urządził w Celejowie rezydencję. Po jego bezdzietnej śmierci w 1759 r. dobra przypadły Lubomirskim, którzy nigdy tutaj nie mieszkali i odstąpili Celejów Annie Teofili z Sapiechów 1° Sanguszkowej 2° Sewrynowej Potockiej, która obrała Celejów za główną siedzibę. Zadłużone dobra nabył ks. Adam Czartoryski. Po konfiskacie majątku dobra nabył Klemensowski i w rękach tej rodziny dobra dotrwały do II wojny światowej.

W 3 ćw. XVI w. wybudowano dwór murowany, którego połowa wtopiona jest pod kątem 90° w obecnie istniejący. W 1740 r. dwór przekształcono na alkierzowy wg projektu arch. Franciszka Mayera. Ok. 1800 r. obiekt został przez Potocką przekształcony w klasycystyczny pałac z neogotycką wieżą i exedrą od frontu, być może z udziałem St. Kostki Potockiego i Aignera. Czartoryscy w podpiwniczeniu pałacu urządzili oranżerię. W pobliżu stawów pałacowych Czartoryscy zbudowali **papiernię** o napędzie wodnym, później użytkowaną jako młyn wodny. W 1870 r. pałac został zniszczony przez pożar. Odbudowa wg projektu arch. B. Żochowskiego miała miejsce w 1889 r. Zespół budynków folwarcznych nie zachował się.

5.4. Dziedzictwo niematerialne

Dziedzictwo niematerialne to zwyczaje, przekaz ustny, wiedza i umiejętności oraz związane z nimi przedmioty i przestrzeń kulturowa, które są uznane za część własnego dziedzictwa przez daną wspólnotę, grupę lub jednostki. Jest to rodzaj dziedzictwa, które jest przekazywane z pokolenia na pokolenie i ustawicznie odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Dla danej społeczności dziedzictwo niematerialne jest źródłem poczucia tożsamości i ciągłości. Dziedzictwo niematerialne obejmuje: tradycje i przekazy ustne, w tym język, jako narzędzie przekazu, spektakle i widowiska, zwyczaje, obyczaje i obchody świąteczne, wiedzę o wszechświecie i przyrodzie oraz związane z nią praktyki, także umiejętności związane z tradycyjnym rzemiosłem.

Obowiązkiem władz gminy jest podjęcie działań mających na celu zapewnienie przetrwania niematerialnego dziedzictwa kulturowego, w tym jego identyfikację, dokumentację, badanie, zachowanie, zabezpieczenie, promowanie, wzmacnianie i przekazywanie, w szczególności przez edukację formalną i nieformalną, jak również rewitalizację różnych aspektów tego dziedzictwa.

Wartości niematerialne mają ogromne znaczenie dla utrzymania tożsamości kulturowej gminy. Do wartości niematerialnych gminy – według Iwony Bartnik i Huberta Kosińca, autorów opracowania *Wąwolnica, pow. puławski, woj. lubelskie. Studium ochrony wartości kulturowych wsi*, t. 1, *Część opisowa*⁴, zaliczają się:

„Świadomość historyczna związana z dziejami osady, pamięć o miejscach odgrywających niegdyś duże znaczenie w rozwoju nie tylko dawnego miasta ale również regionu, takich jak np. kazimierzowskie miasto, zamek i klasztor benedyktyński na Wzgórzu Kościelnym czy kościół św. Marii Magdaleny, jak również upowszechnianie wiedzy o wybitnych postaciach pochodzących lub zaangażowanych w działalność na rzecz Wąwolnicy i regionu (Eliasz z Wąwolnicy, Bolesław Prus, Stefan Żeromski, Stanisław Koszyc-Witkiewicz, Antoni Rostworowski, Nauczyciele Tajnego Nauczania, itd.) pozwala na budowanie więzi z regionem oraz zahamowanie procesu degradacji i zniszczenia niematerialnych wartości kulturowych.

Do wartości niematerialnych zaliczyć można również dawne nazwy ulic:

- ul. Dulęby - dawniej Cmentarna,
- ul. Gosławskiego - dawniej Kazimierska,
- ul. Sienkiewicza - dawniej Przejściowa,
- ul. Zamkowa - dawniej Kościelna,
- ul. 3 Maja - dawniej Kurowska.

Ponadto, o czym piszą autorzy ww. opracowania, wartości niematerialne gminy związane są także z kultem Matki Boskiej i tradycją pielgrzymowania do słynącego cudami jej wyobrażenia. Tradycja kultu Matki Bożej w Kębłę i Wąwolnicy sięga prawdopodobnie okresu najazdów tatarskich pod koniec XIII wieku. Według przekazu zawartego w kronice parafialnej, w pierwszych dniach września 1278 r. Tatarzy, po wcześniejszym najeździe na Lublin, założyli obóz we wsi Kębło, w którym gromadzili zagrabione dobra i spędzali ludzi wziętych w jasyr. Mieli ustawić tam też na ogromnym głazie zrabowaną figurkę Matki Boskiej. Jednocześnie pod Głuskiem Opolskim polskie oddziały pod wodzą dziedzica Wąwolnicy Ottona Jastrzębczyka stawily opór najeźdźcom. Polacy bitwę wygrali. Gdy pokonani Tatarzy uciekając chcieli zabrać zrabowane dobra i jeńców, nad figurką Matki Boskiej miała ukazać się jasność, a następnie sam posąg miał unieść się w powietrze, przemieścić się na znaczną odległość i zawisnąć nad lipą. Przerażeni tym Tatarzy porzucili zagrabione dobra oraz jeńców i uciekli. Po ich ucieczce figurka stanęła ponownie na pierwotnym miejscu. Na miejscu wydarzenia dziedzic Otto Jastrzębczyk wznosił drewniany kościół p.w. NMP, w którym umieszczono figurę MB. Ze względu na zły stan świątyni, dnia 8 września 1700 r., za zgodą papieża Klemensa XII figurę przeniesiono do kościoła św. Wojciecha w Wąwolnicy (obecnie jest to kaplica NMP).

W Kębłę postawiono na pamiątkę figurkę ze statua Matki Bożej, a na kamieniu, w późniejszych czasach stanęła kapliczka wybudowana przez jednego z mieszkańców Wąwolnicy.

Główne uroczystości związane z kultem MB Kębelskiej mają miejsce we wrześniu, gdy obchodzona jest rocznica przeniesienia figury z Kębła do Wąwolnicy oraz koronacji figury MB Kębelskiej (10. XI. 1978 r.).

W obchodach rokrocznie uczestniczą liczni pielgrzymi przybywający zarówno z regionu jak i z terenu całego kraju.

---

⁴ *Wąwolnica, pow. puławski, woj. Lubelskie. Studium ochrony wartości kulturowych wsi*, t. 1, *Część opisowa*, Iwona Bartnik, Hubert Kosiniec, Dokumentacja wykonana na zlecenie Narodowego Instytutu Dziedzictwa w ramach realizacji Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2014 – 2017, Warszawa, sierpień 2016, mps w posiad. Archiwum WUOZ w Lublinie.

• INSTYTUCJE KULTURY I ORGANIZACJE DZIAŁAJĄCE W SFERZE KULTURY

Organizacją życia kulturalnego w gminie Wąwolnica zajmują się m.in. następujące placówki:

Gminny Dom Kultury w Wąwolnicy, ul. Rynek 32, 24-160 Wąwolnica

Gminna Biblioteka w Wąwolnicy, ul. Rynek 32, 24-160 Wąwolnica.

Główną rolę w propagowaniu historii i tradycji wsi i regionu odgrywa Regionalne Towarzystwo Przyjaciół Wąwolnicy oraz Gminny Ośrodek Kultury, poprzez gromadzenie dokumentów historycznych, organizację konferencji naukowych, upamiętnianie ważnych dat i wybitnych postaci związanych z Wąwolnicą, popularyzację narodowych tradycji, obrzędów i obyczajów a także działalność wydawniczą.

Od 1986 r. przy Gminnym Ośrodku Kultury funkcjonuje grupa śpiewacza „Senior”, prezentująca się w strojach regionalnych, mająca w repertuarze piosenki ludowe, kolędy, pieśni maryjne, piosenki patriotyczne i wojskowe oraz działający pod kierownictwem Ireny Kolibskiej Dziecięcy Zespół Tańca Ludowego „Bystrzacy”. Kierownikiem muzycznym zespołu jest Grzegorz Kowalczyk, choreografem - Małgorzata Knap. Na program artystyczny zespołu składają się pieśni i tańce regionu lubelskiego, łowickiego, lasowiackiego, podlaskiego oraz tańce narodowe: polonez, mazur, oberek i krakowiak a także zabawy dziecięce: w zagrodzie, gaik, koniarz i koguciki. Zespół bierze aktywny udział w lokalnych uroczystościach, uczestniczy w przeglądach i festiwalach w Polsce jak i poza granicami naszego kraju.

Od 2008 r. w dolnej kondygnacji kaplicy MB Kębelskiej funkcjonuje Muzeum Towarzystwa Przyjaciół Wąwolnicy.

Przy Sanktuarium wąwolnickim od 2009 r. działa chór Jubilate Deo, dyrygentem chóru jest pan Adam Łaguna, akompaniatorem Mirosław Gruszewicz.

• TURYSTYKA

Na terenie gminy oznakowane są szlaki turystyczne - rowerowe, piesze, tematyczne:

I. Szlaki rowerowe:

- **Bursztynowy Szlak Greenways** - szlak ten łączy Budapeszt z Helem i jest elementem międzynarodowej sieci ścieżek rowerowych Greenways. Współczesna trasa ma nawiązywać do słynnego szlaku bursztynowego, którym starożytni kupcy wędrowali od wybrzeży Bałtyku aż do stolicy Imperium Romanum. Trasa ta umożliwi rowerzystom poznanie najciekawszych miejsc w okolicach Puław, łącząc się z innymi szlakami rowerowymi i tworząc pętle o różnym stopniu trudności;

II. Szlaki tematyczne:

- **Szlak muzeów Krainy Lessowych Wąwozów** (Nałęczów - Wąwolnica - Celejów - Wierzchoniów - Bochotnica - Parchatka - Puławy - Gołęb - Puławy (nowy most) - Góra Puławska - Oblasy - Janowiec nad Wisłą (prom) - Kazimierz Dolny - Karczmiska - Opole). Szlak w kształcie pętli przebiega m.in. przez Sanktuarium Matki Boskiej Kębelskiej w Wąwolnicy.

5.5. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Zgodnie z art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. formami ochrony zabytków są:

- wpis do rejestru zabytków;

- wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- uznanie za pomnik historii;
- utworzenie parku kulturowego;
- ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Na obszarze gminy Wąwolnica nie występują parki kulturowe, nie wpisano obiektów na Listę Skarbów Dziedzictwa, natomiast występują pozostałe formy ochrony zabytków.

5.5.1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków

Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków, znajdujące się na terenie gminy Wąwolnica wymienione zostały w Tabeli nr 2 – zgodnie z Załącznikiem Nr 1 do *Obwieszczenia Nr 1/2019 Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Lublinie z dnia 11 stycznia 2019 r. - wykaz zabytków wpisanych do rejestru „A” zabytków nieruchomych województwa lubelskiego według stanu na dzień 31 grudnia 2018 r.* Są to zarówno zespoły, jak i zabytki wpisane indywidualnie do rejestru zabytków. Stanowią one najcenniejsze elementy krajobrazu kulturowego na terenie gminy. Obiekty te objęte są wszelkimi rygorami prawnymi wynikającymi z treści odpowiednich aktów prawnych, w tym przede wszystkim - rygorami ochrony konserwatorskiej wynikającymi z przepisów ustawy z dnia 23 lipca 2003r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Wszelkie działania podejmowane przy tego typu obiektach wymagają pisemnego pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Tabela nr 2. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków na terenie gminy Wąwolnica (zestawienie orzeczeń decyzji w sprawie wpisu do rejestru zabytków)

lp.	adres	zakres wpisu	nr wpisu do rejestru zabytków
1.	Celejów	- zespół pałacowo-parkowy: pałac, park z ukształtowaniem terenu, układ wodny wraz ze stawami, groblami i źródłami, aleja dojazdowa od strony północnej, figura Najświętszej Marii Panny, fragmenty murów oporowych i mała architektura na terenie parku, na działkach wskazanych w dec., w gran. wg zał. mapy	A/787
2.	Celejów	- budynek d. papierni (ob. w ruinie)	A/743
3.	Kębło	- zespół dworsko-pałacowy: dwór, park, w gran. wg zał. wyrysu, odpowiadający części działki wskazanej w dec.	A/1001
4.	Wąwolnica	- osada Wąwolnica obejmująca: ukształtowanie terenu, układ urbanistyczny z zabudową mieszkalną i zagrodową, kościół pw. św. Wojciecha BM, kaplicę pw. NMP wraz z wyposażeniem wnętrza, otaczającym drzewostanem i wzgórzem na którym wzniesiony jest	A/798

		kościół i kaplica, plebanie, cmentarz, w gran. wg zał. planu	
5.	Wąwolnica	- dom	A/871
6.	Wąwolnica	- figura przydrożna z rzeźbą św. Jana Nepomucena, na działce wskazanej w dec., wg zał. mapy	A/1635
7.	Zarzeka	- kapliczka z figurą Matki Boskiej z Dzieciątkiem, w gran. działki wskazanej w decyzji, wg zał. mapy	A/1002
8.	Zarzeka	- cmentarz żydowski z relikwiami nagrobków, w gran. działki wskazanej w dec., w gran. wg zał. mapy	A/1113
9.	Wąwolnica, miejscowości na obszarze gminy Wąwolnica	- Nałęczowska Kolej Dojazdowa - torowisko z torami i rozjazdami (obręby geod: Zarzeka, Zgórzyńskie, Marczecki, Wąwolnica, Kębło, Huta)	A/10
10.	Zgórzyńskie	- Nałęczowska Kolej Dojazdowa – wiadukt kolejowy nad drogą Puławy-Nałęczów, z 1917 r.	A/10
11.	Zgórzyńskie i Marczecki	- Nałęczowska Kolej Dojazdowa – most nad rzeką Bystrą z 1949 r.	A/10
12.	Wąwolnica	- Nałęczowska Kolej Dojazdowa – most kolejowy nad mokradłem z 1917 r.	A/10
13.	Wąwolnica	- Nałęczowska Kolej Dojazdowa – przepust w Kębło – w miejscu d. Mostu z 1915 r., przebudowanego na przepust w 1968 r.	A/10

5.4.2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków

Zgodnie z art. 3 pkt 1 i 3 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zabytek ruchomy, to rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, będących dziełem człowieka lub związanych z jego działalnością, stanowiących świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę albo wywiezienia za granicę zabytku o wyjątkowej wartości historycznej, artystycznej lub naukowej.

Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków podlegają ochronie konserwatorskiej wynikającej z przepisów ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Właściciel lub posiadacz zabytku ruchomego zobowiązany jest między innymi do:

- zapewnienia warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- zapobiegania zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- udaremniania niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- przeciwdziałania kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- kontroli stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;

- uwzględniania zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Najbardziej wartościowe zbiory zabytków ruchomych stanowią wyposażenie dwóch kościołów i cerkwi oraz znajdują się w obrębie zespołu pałacowo - parkowego. Ze względów bezpieczeństwa nie publikuje się szczegółowych informacji o tych obiektach (Tabela nr 3).

Tabela nr 3. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków na obszarze gminy

lp.	obiekt/zespół obiektów	Liczba zabytków ruchomych wpisanych do rejestru	nr wpisu do rejestru zabytków
1	kościół pw. św. Wojciecha BM	60	B/389
2	kościół pw. św. Wojciecha BM	1	B/66
3	kaplica pw. NMP	29	B/390

5.5. Zabytki ujęte w gminnej ewidencji zabytków

Do obowiązków samorządu lokalnego należy ochrona zabytków, które znajdują się na terenie gminy. Zadania te precyzuje art. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. Gminy mają dbać między innymi o: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwale zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie” oraz zapobiegać „zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków”. Do obowiązków nałożonych przez ustawę na gminę należy: „uwzględnienie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”, czemu ma służyć gminna ewidencja zabytków.

W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Szczegółowe wytyczne na temat opracowania i prowadzenia gminnej ewidencji zabytków zostały określone w Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2011 r., Nr 113, poz. 661). Konsekwencją ujęcia obiektów lub obszarów niewpisanych do rejestru zabytków w gminnej ewidencji zabytków, jest obowiązek uzgodnienia z wojewódzkim konserwatorem zabytków planowanych przy nich działań za pośrednictwem właściwego organu gminy lub organu administracji architektoniczno - budowlanej. Uzgodnienia z wojewódzkim konserwatorem zabytków w odniesieniu do ww. ustawy obiektów prowadzone są na etapie wydania decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego (art. 53. ust. 4 pkt 2, art. 60 ust. 1 ustawy z dnia 27 marca 2003 r.) oraz na etapie wydania decyzji o pozwoleniu na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego (art. 39 ust. 3 ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. - Prawo budowlane).

Podstawą do sporządzenia Gminnego programu opieki nad zabytkami jest opracowana gminna ewidencja zabytków. Gminna ewidencja zabytków jest dokumentem otwartym. Powinna być stale weryfikowana i aktualizowana.

Gminna ewidencja zabytków gminy Wąwolnica została przyjęta Zarządzeniem Wójta Gminy Wąwolnica nr 133/13 z 26 marca 2013r. Przy opracowaniu GPOnZ ewidencja została zweryfikowana. W wyniku weryfikacji sporządzono 1) wykaz zabytków wpisanych indywidualnie do rejestru – uwzględniając, że każdy zabytek nieruchomy (zarówno zespół jak i każdy zabytek wchodzący w skład zespołu zabytkowego wymieniony w orzeczeniu decyzji w sprawie wpisu tego zespołu do rejestru zabytków) winien posiadać odrębną kartę adresową oraz 2) wykaz zabytków niewpisanych do rejestru ujętych w wojewódzkiej ewidencji zabytków zawierający także zabytki ujęte w wojewódzkiej ewidencji zabytków, a niewymienione w Zarządzeniu Wójta Gminy Wąwolnica. Dla tych zabytków należy opracować karty adresowe (jeżeli nie zostały opracowane).

Wykaz zabytków ujętych w w/w Zarządzeniu zawiera Tabela nr 4. Wykaz zabytków (zarówno wpisanych do rejestru, jak i niewpisanych do rejestru – ujętych w wojewódzkiej ewidencji zabytków), które powinny być odrębnie wymienione w Zarządzeniu i posiadać założone odrębne karty adresowe zawiera tabela nr 5.

Tabela nr 4. Obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków gminy Wąwolnica: Załącznik nr I do zarządzenia Wójta Gminy Wąwolnica nr 133/13 z 26 marca 2013r. GMINNA EWIDENCJA ZABYTKÓW GMINY WĄWOLNICA

lp.	Adres	Obiekt	Uwagi: nr wpisu do rejestru zabytków
1.	Celejów 68	ZESPÓŁ PAŁACOWO – PARKOWY obejmujący: pałac, park z ukształtowaniem terenu, układ wodny wraz ze stawami, groblami i źródłami, aleja dojazdowa od strony północnej, figura Najświętszej Marii Panny, fragmenty murów oporowych i mała architektura na terenie parku	A/787
2.	Celejów 52	BUDYNEK D. PAPIERNI (obiekt w ruinie)	A/743
3.	Kębło 7	ZESPÓŁ DWORSKO - PAŁACOWY: Zespół składający się z dworu i parku, oraz oficyny zlokalizowanej w pn.-zach. części działki (przy której nie zabytkowe budynki gospodarcze). Dwór w części centralnej parterowy, pięcioosiowy. Przylegające do części centralnej zryzalitowane skrzydła boczne dwupiętrowe; w parterze skrzydła południowego absyda o trzech otworach okiennych, zamkniętych półkoliście (we wnętrzu część absydialna oddzielona parą kanelowanych kolumn od przestrzeni obszernego salonu). Zachowany detal z epoki oraz wyposażenie (w tym posadzki i podłogi, piece kaflowe: ozdobne z gzymsami, fasety).	A/1001
4.	Wąwolnica	OSADA WĄWOLNICA obejmująca: ukształtowanie terenu, układ urbanistyczny z zabudową mieszkalną i zagrodową, kościół pw. św.	A/798

		Wojciecha BM, kaplicę pw. NMP wraz z wyposażeniem wnętrza, otaczającym drzewostanem i wzgórzem (na którym wzniesiony jest kościół i kaplica), plebanie, cmentarz.	
5.	Wąwolnica, Rynek 31 (dz. nr ewid. 29)	DOM Zbudowany po 1929r. Usytuowany kalenicowo przy północnej pierzei dawnego rynku w Wąwolnicy. Piętrowy podpiwniczony (piwnice sklepione) nakryty dwuspadowym dachem. Do elewacji tylnej przylega murowana przybudówka. Ściany oszalowane, wewnątrz domu drewnianego dwutraktowe.	A/871
6.	Wąwolnica/Zarzeka, skrzyżowanie ulicy 3-Maja z drogą na Zarzeczce (dz. nr ewid. 870)	KAPLICZKA Z FIGURĄ MATKI BOSKIEJ Z DZIECIĄTKIEM 1913r. Kapliczka słupowo-laterniowa w stylu modernistycznym. Cokół kamienny na rzucie koła, zadaszony, powyżej żelbetowy baldachim na trzech filarach pod którym umieszczona figura Matki Boskiej z Dzieciątkiem. Zwieńczenie w formie murowanej z cegły wieżyczki z daszkiem namiotowym (krytym dachówką) z metalowym, ażurowym krzyżem.	A/1002
7.	Zarzeka dz. nr ewid. 919	CMENTARZ ŻYDOWSKI Z RELIKTAMI NAGROBKÓW 1 ćw. XIX w. Cmentarz położony na skłonie wzgórza nad rzeką Bystrą. W północnej zadrzewionej części działki nr. 919, zachowały się elementy nagrobków (macew). W południowej części działki znajduje się pomnik ku czci ofiar egzekucji.	A/1113
8.	Łopatki 37 A	CEGIELNIA - PIEC HOFFMANNA 1911/1970 r. Piec typu Hoffmanna, do wypalania cegieł systemem ciągłym, o wydajności ok. 3 000 000 cegieł rocznie. Murowany, z cegły ceramicznej, komora na planie wydłużonego owalu, obecnie pozbawiona obudowy (niezadaszona, porośnięta dziką roślinnością), nosząca ślady licznych przebudów; warstwa zewnętrzna z cegły silikatowej, warstwa wewnętrzna komory pieca z cegły szamotowej.	
9.	Wąwolnica, ul. Bełżycka 9	BUDYNEK MIESZKALNY Wybudowany około 1900 r. Obiekt wolnostojący, ustawiony szczytem do ulicy, murowany, tynkowany. Założony na planie prostokąta, parterowy, z naczółkowym dachem o konstrukcji krokwiowej, krytym blachą płaską. W elewacji frontowej dwa prostokątne okna, z profilowanymi podokiennikami, oraz narożne wejście po 4 stopniach poprzez podcień z filarkiem. Piwnice częściowo przesklepione. Układ wnętrza dwutraktowy, strop drewniany.	
10.	Wąwolnica, ul. Dulęby 1	BUDYNEK MIESZKALNY 2 poł. XIX w. Drewniany, o konstrukcji zrębowej (wieńcowej), na jaskółczy ogon z ostatkami, szalowany deskami. Szczytowy, czteroosiowy, nakryty dachem	

		naczółkowym z silnie wysuniętymi okapami, dwutraktowy, trójdzielny, obecnie przekształcony. W części frontowej pierwotnie sklepy z dwoma wejściami, nad wejściem pod naczółkiem balkon. Dawniej kryty gontem, obecnie blachą płaską. W 2003 r. zlikwidowano wejścia z ulicy, dobudowano przedsionek przy ścianie południowej, elewacje oszalowano poziomymi deskami pozorującymi bale konstrukcji wieńcowej a pierwotnie nadwieszony balkon powiększono i wsparto na trzech słupach.	
11.	Wąwolnica, ul. Dulęby 2	BUDYNEK MIESZKALNY ok. 1920 r. Obiekt na planie prostokąta, parterowy, z dwuspadowym dachem krytym blachą płaską, ustawiony kalenicowo do ulicy, od północy przylegający ścianą szczytową do budynku sąsiedniego, murowany, z kamienia wapiennego i cegły. W piwnicach stropy odcinkowe Kleina, w izbach - drewniane, belkowe. Więźba dachowa drewniana o konstrukcji krokwiowej. Od strony podwórka gospodarczego odsłonięte piwnice o charakterze przyziemia (dawna wędzarnia). Elewacja frontowa trójosiowa, z profilowanym gzymsem wieńczącym.	
12.	Wąwolnica, ul. Lubelska 3	BUDYNEK MIESZKALNY koniec XIX w. Obiekt murowany, otynkowany, w zwartej zabudowie, ustawiony kalenicowo. Parterowy, z dwuspadowym dachem krytym blachą falistą, dwutraktowy, elewacja pięćosiowa - oprócz gzymsu koronującego- pozbawiona dekoracji architektonicznej.	
13.	Wąwolnica, ul. Lubelska 6	BUDYNEK MIESZKALNY ok. 1919 r. Budynek w zabudowie zwartej, kalenicowej, murowany z kamienia wapiennego i cegły, tynkowany. Założony na planie wydłużonego prostokąta, parterowy z dwuspadowym dachem o konstrukcji krokwiowej, krytym eternitem i blachą płaską. Elewacja frontowa dwuosiowa, z gzymsem koronującym.	
14.	Wąwolnica, ul. Lubelska 7	BUDYNEK MIESZKALNY prawdopodobnie poł. XIX w. Obiekt drewniany, ustawiony kalenicowo, z dachem dwuspadowym podniesionych ścianką kolankową. Parterowy, zrealizowany na starych, sklepionych kolebkowo piwnicach, dwutraktowy, dwudzielny. Elewacja oszalowana, trójosiowa, symetryczna, z wejściem na osi, poprzedzona otwartym gankiem zajmującym całą szerokość bontu, przekrytym daszkiem pulpitowym.	
15.	Wąwolnica, ul. Lubelska 8	BUDYNEK MIESZKALNY ok. 1914 r. Nieużytkowany od lat 70-tych XX wieku, stopniowo popadający w destrukcję, obecnie - z uwagi na usytuowanie w pierzei ulicy - stanowiący zagrożenie, z zachowanym szczątkowym	

		fragmentem więźby dachowej, i ścianami zrujnowanymi miejscami do wysokości parapetów okien.	
16.	Wąwolnica, ul. Lubelska 9-13	BUDYNEK MIESZKALNY lata 80-te XIX w. Budynek mieszkalny, parterowy, murowany. Obecnie podzielony na trzy części, w ustawieniu kalenicowym, z dwuspadowym dachem krytym blachą płaską (część pod numerem 13) oraz eternitem falistym (pozostała część). Układ dwutraktowy, czterodzielny, z sienią poza osią budynku. Piwnica sklepiona kolebkowo (kamień i cegła). Elewacja z pięcioma otworami, pozbawiona dekoracji architektonicznej - jedynie w części środkowej gzyms koronujący.	
17.	Wąwolnica, ul. Lubelska 14	BUDYNEK MIESZKALNY 1926 r. Budynek ustawiony kalenicowo, murowany, parterowy, z dachem dwuspadowym krytym falistym eternitem. Układ wnętrza dwutraktowy, trójdzielny. Elewacja trójosiowa, z wejściem na osi środkowej i szerokimi oknami po bokach, na narożach lizeny.	
18.	Wąwolnica, ul. Lubelska 16	BUDYNEK MIESZKALNY 1908r. Murowany, podpiwniczony, parterowy, ustawiony kalenicowo, z dachem dwuspadowym krytym falistym eternitem. Układ dwutraktowy, dwudzielny. Elewacja trójosiowa z parą okien i wejściem w skrajnej osi. Wokół otworów - profilowane opaski	
19.	Wąwolnica, ul. Lubelska 16A	BUDYNEK MIESZKALNY 1928 r. Murowany, parterowy, ustawiony kalenicowo, z dachem dwuspadowym, pokrytym blachodachówką. Układ dwutraktowy. Elewacja czteroosiowa z wejściem na drugiej osi, zwieńczona profilowanym gzymsem. Zachowana tradycyjna stolarka drzwiowa, okna współczesne, dwudzielne, symetryczne.	
20.	Wąwolnica, ul. Lubelska 17	BUDYNEK MIESZKALNY korpus - po 1956 r., na podmurówce z ok. poł. XIX w. Budynek drewniany, ustawiony szczytem do ulicy, front jednoosiowy, z trójdzielnym oknem, dach dwuspadowy kryty blachodachówką.	
21.	Wąwolnica, ul. Lubelska 18	BUDYNEK MIESZKALNY ok. 1900 r. Budynek wolnostojący, murowany, parterowy, ustawiony kalenicowo, nieznacznie cofnięty w stosunku do linii zabudowy ulicy, z dachem dwuspadowym, pokrytym blachodachówką, w układzie dwutraktowym, dwudzielnym. Elewacja frontowa trójosiowa z wejściem na skrajnej osi. Detal architektoniczny klasycyzujący - boniowane narożniki, gzyms wieńczący oraz obramienia otworów w formie kanelowanych wąskich pilastrów wspierającym gzymsik nadproża. Wejście poprzedzone współcześnie dobudowanym gankiem	

		pod dwuspadowym daszkiem wspartym na drewnianych słupach.	
22.	Wąwolnica, ul. Lubelska 22-24	BUDYNEK MIESZKALNY I etap - 1912, II etap - 1924. Dom wolnostojący, murowany, z kamienia wapiennego, o jednolitej bryle, ustawiony kalenicowo, nakryty dachem dwuspadowym, w połowie krytym eternitem, a połowie - blachą płaską, częściowo otynkowany (część pod eternitem) w pozostałej części - z murem odsłoniętym (część pod blachą płaską). Elewacja frontowa trójosiowa, w części otynkowanej otwór wejściowy.	
23.	Wąwolnica, Lubelska 1 / Rynek 1	BUDYNEK MIESZKALNY po 1912 r. Obiekt w typie piętrowej prowincjonalnej kamienicy, pozbawiony wyraźnych cech stylowych - dwukondygnacyjny, trzytraktowy, siedmioosiowy, z bramą przejazdową ulokowaną blisko środka elewacji, z zachowanymi starszymi, sklepionymi piwnicami. Na parterze pomieszczenia handlowe, na piętrze mieszkalne. Dekoracja elewacji ograniczona do narożnych lizen, gzymsu wieńczącego oraz dwóch balkonów. Otwory okienne bez opasek (być może usunięte podczas prac remontowych). Całość przekryta dachem trójspadowym (pokrycie: blacha płaska), z prostym szczytem od tyłu.	
24.	Wąwolnica, Rynek 2	BUDYNEK MIESZKALNY po 1912 r. Budynek ustawiony kalenicowo, murowany, dwutraktowy, dwukondygnacyjny, w części frontowej na parterze dwa pomieszczenia handlowe. Nakryty dachem dwuspadowym, z blachą płaską. Elewacja pierwotnie sześćosiowa, obecnie liczba otworów na kondygnacjach różna, na piętrze w układzie regularnym (w tym balkon w pobliżu osi środkowej), na parterze rozmieszczone nieregularnie. Elewacja frontowa o skromnej dekoracji, ograniczonej do narożnych lizen połączonych od góry prostym gzymsem oraz prostych opasek okiennych.	
25.	Wąwolnica, Rynek 3	BUDYNEK MIESZKALNY ok. 1912 r. Kamienica murowana, dwutraktowa, ze sklepami w kondygnacji parteru i częścią mieszkalną na piętrze. Elewacja frontowa sześćosiowa, z wąskimi oknami w skrajnej osi w części wschodniej. Obecnie - za wyjątkiem gzymsu głównego - budynek nie posiada dekoracji architektonicznej (przed remontem - dekoracja ramowo-lizenowa z pasowym gzymsem kordonowym i gzymsem wieńczącym, usunięta lub zakryta ociepleniem podczas prac remontowych). Układ otworów na elewacji nie uległ zmianom podczas remontu.	
26.	Wąwolnica, Rynek 8	BUDYNEK- MIESZKALNY XX w. Murowany,	

		parterowy, ustawiony szczytowo w pierzei Rynku, nakryty dachem dwuspadowym.	
27.	Wąwolnica, Rynek 11	BUDYNEK MIESZKALNY po 1912 r. Budynek drewniany, otynkowany, parterowy, ustawiony kalenicowo, z dachem dwuspadowym krytym blachą płaską. Na elewacji frontowej dwa wejścia dostępne po schodkach, jedno zadaszone (ganek).	
28.	Wąwolnica, Rynek 13	BUDYNEK MIESZKALNY po 1912 r. Kamienica murowana, ustawiona kalenicowo, piętrowa, wysokofrontowa, dwuosiowa, dwutraktowa, w rozwiązaniu elewacji zbliżona do kamienicy pod nr. 10. Na parterze pierwotnie pomieszczenia sklepowe dostępne po schodach, z tarasem, obecnie wejścia zamurowane, zamienione na otwory okienne. Na piętrze niewielki balkonik z zachowaną balustradą. Zachowała się również (częściowo) skromna dekoracja lizenowo-ramowa, z podziałem kondygnacji gzymsem pasowym. Od wschodu dobudowany współcześnie bliźniaczy segment, powielający wystrój elewacji starszego budynku (gzyms między kondygnacjami, opaski okienne).	
29.	Wąwolnica, na tyłach posesji pod nr. 13 (południowa pierzeja Rynku)	BUDYNEK MIESZKALNY lata 20-30 XX w. Budynek murowany, z cegły, otynkowany, podpiwniczony, parterowy, z dachem dwuspadowym, krytym blachą płaską, ustawiony szczytem do pierzei Rynku. Założony na planie prostokąta, z niewielką prostokątną przybudówką przy narożniku południowo-zachodnim, mieszczącą schody na strych. Ściany zwieńczone profilowanym gzymsem. Układ wnętrza dwutraktowy, czterodzielny, piwnice sklepienie, więźba dachowa krokwiowo-stolcowa.	
30.	Wąwolnica, Rynek 14-15 ; dom nr 15	BUDYNEK MIESZKALNY po 1912 r.: Dom nr 14 - parterowy, murowany, otynkowany, z dachem dwuspadowym, krytym dachówką ceramiczną zakładkową. Dwutraktowy, dwudzielny, od frontu para okien i wejście po schodkach. Okna, połączone wspólnym gzymsem parapetowym pierwotnie w profilowanych opaskach, podobnie jak w budynku nr 15 (obecnie ich pozbawione). Piętrowy (piętro nadbudowane w latach powojennych), murowany, otynkowany, pod dachem dwuspadowym krytym blachą płaską. Parter dwuosiowy, z wejściem do sklepu, oraz oknem z zachowaną profilowaną opaską okienną. Piętro trójosiowe, z balkonem. Między piętrami pasowy gzyms kordonowy.	
31.	Wąwolnica, Rynek 19-15 ; dom nr 15	BUDYNEK MIESZKALNY Dom drewniany, o niewielkich gabarytach, parterowy, ustawiony kalenicowo, północną ścianą przylegający do budynku sąsiedniego, nakryty dachem	

		dwuspadowym, kryty falistym eternitem. Dwudzielny, dwutraktowy, posadowiony na wysokiej podmurówce, częściowo zagłębionej w skarpie. Oszalowany, dwuosiowy, z wejściem od strony Rynku dostępnym po trzech murowanych schodkach.	
32.	Wąwolnica, Rynek 24	BUDYNEK MIESZKALNY Dom parterowy, murowany, tynkowany, ustawiony kalenicowo, złożony z trzech identycznych modułów elewacji z pojedynczym oknem i wejściem po schodkach. Całość nakryta wspólnym dachem dwuspadowym, krytym blachą płaską. Elewacja pozbawiona dekoracji architektonicznej.	
33.	Wąwolnica, Rynek 27	BUDYNEK MIESZKALNY ok. 1912 r. Pozbawiona cech stylowych wąskofrontowa, piętrowa kamienica z dachem dwuspadowym krytym blachą płaską. Elewacja dwuosiowa z wejściem na parterze oraz balkonem na piętrze.	
34.	Wąwolnica, Rynek 28	BUDYNEK MIESZKALNY ok. 1912 r. Budynek murowany, parterowy, z dachem dwuspadowym, krytym blachą płaską, z rozbudowaną wystawką w partii strychu. Jeden z trzech segmentów budynku narożnego Rynek 28/Zamkowa 2 - po ostatnich pracach remontowych podniesiono jego dach, w stosunku do pozostałej części segmentu. Elewacja dwuosiowa, z oknem i wejściem z Rynku, dostępnym po murowanych schodkach.	
35.	Wąwolnica, Rynek 29	BUDYNEK MIESZKALNY ok. 1912 r. lub w 2 poł. XIX w. Obiekt murowany, parterowy, ustawiony kalenicowo, od phi.- podpiwniczony, z dachem dwuspadowym, krytym blachą płaską. Elewacja otynkowana, pozbawiona podziałów, bez detalu architektonicznego, z wejściem na środku i oknami w skrajnych osiach.	
36.	Wąwolnica, Rynek 32	BUDYNEK MIESZKALNY ok. 1913 r. Budynek parterowy, z użytkowym poddaszem w dwuspadowym dachu krytym blachą płaską (dwie wystawki o nierównej szerokości), od strony północnej wysoko podpiwniczony (duża różnica terenu), ustawiony. kalenicowo, drewniany, oszalowany, w stylu „szwajcarskim” (jednak bez dekoracji laubzegowej). Elewacja frontowa dwuosiowa, asymetryczna, w kondygnacji parteru dwa wejścia z pojedynczą witryną z boku, przy wystawce zachodniej balkon. Układ wnętrza przekształcony dla celów handlowych.	
37.	Wąwolnica, Rynek 33	BUDYNEK MIESZKALNY po 1912. Budynek drewniano-murowany (murowany parter, drewniane piętro, z drewnianymi obudowanymi zewnętrznymi schodami na II kondygnację). Dwudzielny,	

		dwutraktowy, podział na dwa odrębne segmenty zaakcentowany kolorystycznie, nakryty spłaszczonym dachem dwuspadowym krytym blachą płaską. W parterze po jednym wejściu do lokalu sklepowego i osobnym oknie dla każdego z segmentów. Na piętrze — pojedyncze okno na osi części wschodniej, oraz drzwi balkonowe w części zachodniej. Stolarka w większości tradycyjna - z wyjątkiem jednych drzwi i obu okien na parterze.	
38.	Wąwolnica, Rynek 35	BUDYNEK MIESZKALNY - nast. przedszkole, okres międzywojenny. Dom drewniany, parterowy, wolnostojący, ustawiony kalenicowo, nakryty dachem naczółkowym z pokryciem płytkami eternitowymi „w karo”. Klasyczny układ dużej chałupy: dwutraktowy, trójdzielny, z sienią na osi. Od strony doliny rzecznej - wysokie podpiwniczenie, w osi środkowej od Rynku drzwi, po bokach dwa symetryczne okna trójdzielne.	
39.	Wąwolnica, Zamkowa 2	BUDYNEK MIESZKALNY ok. 1912 r. Budynek murowany, parterowy, z dachem dwuspadowym, krytym blachą płaską, z rozbudowaną wystawką w partii strychu. Jeden z trzech segmentów budynku narożnego Rynek 28/Zamkowa 2. Elewacja dwuosiowa, z oknem i wejściem z Rynku, dostępnym po murowanych schodkach.	
40.	Wąwolnica, ul. Zamkowa 6	BUDYNEK MIESZKALNY 1914 r. Budynek murowany, parterowy, z drewnianą szeroką wystawką w partii dwuspadowego dachu, w ustawieniu kalenicowym, od zachodu przylegający do budynku sąsiedniego (wraz z pozostałymi dwoma tworzący jeden ciąg). Układ trzytraktowy, dwudzielny. W elewacji parteru narożne lizeny, w zwieńczeniu gzyms, od frontu trzy otwory - dwa wejścia po bokach i asymetrycznie umieszczone okno w partii środkowej. Wystawka trójosiowa z drzwiami balkonowymi na osi, nakryta silnie wysuniętym daszkiem dwuspadowym. Ściany wystawki oszalowane, wokół otworów obramienia z desek. Przed otworami drzwiowymi murowane schodki.	
41.	Wąwolnica, ul. Zamkowa 8	BUDYNEK MIESZKALNY lata 30-te XX w. Budynek parterowy, murowany, w ustawieniu kalenicowym, nakryty dachem dwuspadowym, krytym blachą płaską. Układ dwutraktowy, trójdzielny, z sienią na osi. Elewacja frontowa bez podziałów, zwieńczona gzymsem, trójosiowa, symetryczna, z wejściem na osi środkowej i szerokimi, trójdzielnymi oknami po bokach. Zachowana drewniana stolarka okienna i drzwiowa.	
42.	Wąwolnica, ul. Zamkowa	BUDYNEK MIESZKALNY lata 30-te XX w.	

	10	Budynek parterowy, murowany, w ustawieniu kalenicowym, nakryty dachem dwuspadowym, krytym eternitem. Układ dwutraktowy, trójdzielny, z sienią na osi. Elewacja frontowa bez podziałów, zwieńczona gzymsem, trójosiowa, symetryczna, z wejściem na osi środkowej i szerokimi, dwudzielnymi oknami po bokach, Zachowana drewniana stolarka okienna i drzwiowa.	
43.	Wąwolnica, ul. Zamkowa 13	BUDYNEK MIESZKALNY Murowany, parterowy, w układzie dwutraktowym, ustawiony kalenicowo, nakryty dachem dwuspadowym krytym blachą płaską. Nowa stolarka okienna.	
44.	Wąwolnica, ul. Zamkowa 15	BUDYNEK MIESZKALNY 1925 r. Budynek mieszkalny, z wtórnie wprowadzoną funkcją handlową. Murowany, parterowy, w układzie dwutraktowym, ustawiony kalenicowo, nakryty dachem dwuspadowym krytym blachą trapezową. Od północy obszerna przybudówka z lat 50-tych. Elewacja frontowa czteroosiowa (pierwotnie sześćosiowa), z niskim cokołem, narożnymi lizenami, zwieńczona gzymsem. Cokół i lizeny w kolorze czerwonym, ściana wraz z gzymsem w kolorze białym. Nowa stolarka okienna.	
45.	Wąwolnica, ul. Zamkowa 17	BUDYNEK MIESZKALNY ok. 1870 r. Dom drewniany, parterowy, ustawiony kalenicowo, z dachem naczółkowym, krytym blachą płaską. Usytuowany na znacznym obniżeniu terenu - stąd od frontu podmurówka ukryta w gruncie, i wysokie podpiwniczenie od strony doliny. Układ dwutraktowy, wielodzielny. Elewacja frontowa oszalowana, z pięcioma otworami (okna i drzwi wejściowe).	
46.	Wąwolnica, ul. Zamkowa 19	BUDYNEK MIESZKALNY ok. 1870 r. Budynek drewniany, parterowy, ustawiony kalenicowo. Dach naczółkowy kryty blachą płaską. Zlokalizowany na pochyłości terenu z niewielką podmurówką od frontu i wysokim podpiwniczeniem od wschodu. W układzie dwutraktowym, trójdzielny, z sienią na osi. Elewacja frontowa oszalowana, pięcioosiowa, z wejściem na osi głównej i dwiema parami okien po bokach. Okna współczesne, o dwudzielnym, symetrycznym podziałach pionowych, w obramieniach.	
47.	Wąwolnica, ul. Zamkowa 21	BUDYNEK MIESZKALNY 1838 r. Obiekt murowany, otynkowany, parterowy, ustawiony kalenicowo do ulicy, usytuowany na krawędzi skarpy, prawdopodobnie na wcześniejszym podpiwniczeniu. Dach naczółkowy kryty blachą płaską. Układ dwutraktowy, trójdzielny, z sienią w części środkowej. Na fasadzie cztery otwory: blisko	

		środku elewacji wejście (do którego prowadzą schodki w układzie zwierciadlanym), po jego lewej stronie jeden, a po prawej dwa otwory okienne. Pomiędzy parą okien niewielka nisza z figurką Matki Boskiej.	
48.	Wąwolnica, ul. Zamkowa 22	DAWNY SZPITAL przełom XVIII/XIX w. Budynek ustawiony kalenicowo, parterowy, na rzucie prostokąta, z niewielką murowaną dobudówką przy południowo-zachodnim narożniku, zlicowaną z południową elewacją korpusu. Obiekt drewniany, oszalowany, o konstrukcji sumikowo-łatkowej, na narożach węglowany na jaskółczy ogon z obciętymi ostatkami. Dach naczółkowy, kryty blachą płaską, z okapem i daszkami okapowymi w szczytach, bez lukarn i dymników, z dwoma kominami w symetrycznym rozstawie, szczyty szalowane deskami. Dobudówka przykryta dachem pulpitowym, będącym przedłużeniem tylnej połąci dachu korpusu. Układ dwutraktowy, elewacja frontowa siedmioosiowa.	
49.	Kębło, pomiędzy drogą z Kębła do Poniatowej a torami kolejki wąskotorowej	KAPLICZKA PRZYDROŻNA k. XIX w. Kapliczka na rzucie kwadratu, dwukondygnacyjna: pierwszą kondygnację stanowi profilowany, wysoki cokół, w drugiej kondygnacji otwarty czterema arkadami baldachim pod którym umieszczona jest figurka Matki Bożej. Kapliczka zwieńczona czterosпадowym daszkiem, krytym blachą z krzyżem.	
50.	Kębło, dz. nr ewid. 124/2, 124/4, 124/7, 124/9	ZESPÓŁ FOLWARCZNY: Spichlerz - XIX/XX w. Budynek dwukondygnacyjny, częściowo podpiwniczony. Dach dwuspadowy z naczółkami. Od strony podwórza gospodarczego dwa wejścia, w tym jedno poprzedzone dwuspadowym daszkiem na słupach. Od strony wschodniej przylega do budynku murowana nieco niższa część z trzonem grzewczym przekryta oddzielnym dwuspadowym dachem. We wnętrzu stropy nagie wsparte na słupach, schody drewniane. Magazyn zbożowy z 1940r. Budynek jednokondygnacyjny nie podpiwniczony, nakryty dwuspadowym dachem, Jedenastoosiowy, poszczególne segmenty wydzielone ceglanymi słupami, pomiędzy którymi wypełnienie z kamienia polnego. Na osi ponad otworem wejściowym trójkątnym szczyt z datą „1940”. Rządówka: XIX/XX w. Budynek jednokondygnacyjny na rzucie prostokąta, trójosiowy, symetryczny. Elewacje zwieńczone gzymsem. Dach dwuspadowy. Na osiach przed otworami wejściowymi zadaszienia wsparte na drewnianych słupkach. Wnętrze z sienią	

		przelotową. W sieni arkada komina zbiorczego.	
51.	Wąwolnica, ul, Zamkowa przy kościele parafialnym, dz. nr ewid. 1924	FIGURA ŚW. WOJCIECHA - 1870r. Figura św. Wojciecha ustawiona na niskim cokole (cokół na rzucie kwadratu z wrytym od frontu napisem)	
52.	Wąwolnica, ul, Zamkowa przy sąsiedztwie parkingu przy zespole kościelnym na skarpie.	FIGURA ŚW. JANA NEPOMUCENA - 1743r. Zabytek w otoczeniu starych drzew usytuowany na skarpie przy ul. Zamkowej prowadzącej do zespołu sakralnego. Barokowa figura św. Jana Nepomucena ustawiona na wysokim cokole, na którym wryto datę „1743”.	A/1635
53.	Wąwolnica, u zbiegu dróg: z Wąwolnicy w kierunku Celejowa — z drogą do Wąwolnicy-Zarzeki (na działce nr 405).	KAPLICZKA PRZYDROŻNA Kapliczka w formie wysokiego słupa, trójkondygnacyjowa, założona na rzucie kwadratu, zwieńczona czterospadowych daszkiem, krytym dachówką, z krzyżem. W III kondygnacji czteroarkadowa wnęka, w której pod baldachimem figurka Matki Bożej.	
54.	Wąwolnica, ul. Bełżycka dz. nr ewid. 269	FIGURA CHRYSYTA – 1 poł. XX w. Figura usytuowana w otoczeniu zieleni, na narożnej działce. Postać Chrystusa na wysokim cokole, na którym wryty cytat z Pisma Św.	
55.	Rąbłów, działka nr 83 (pole orne) i 47 (droga w wąwozie)	DWIE KOLUMNY TOSKAŃSKIE XIX w. Kolumny toskańskie, zwieńczone metalowymi, prostymi krzyżami.	
56.	Łąki 13 (dz. nr ewid. 92, 88/1)	DWOREK - 1918r. Dwór eklektyczny, usytuowany na skłonie skarpy. Budynek parterowy, nakryty dwuspadowym dachem. Pierwotnie pięcioosiowy, z trójosiowym, czterofilarowym portykiem, ponad którym balkon przy jednoosiowej murowanej wystawce, zwieńczony trójkątnym szczytem. W l. 80. XX w. dwór rozbudowany o jedną oś z szeroką narożną arkadą. Przy dworze kilka starszych drzew, towarzyszących zabudowie.	
57.	Łopatki 39 (dz. nr ewid. 93)	DWÓR XIX/XX w. Budynek pierwotnie parterowy, szerokofrontowy, nakryty dwuspadowym dachem z naczółkami, kryty eternitem, z oknami tzw. weneckimi, przedsionkiem od strony południowej i dwoma wystawkami w dachu od strony północnej, o dwutraktowym wnętrzu. Generalny remont obiektu po 2000 r. Wówczas zmieniona została konstrukcja dachu (adaptacja poddasza na sale lekcyjne). W bezpośrednim otoczeniu dworu pozostałości zieleni parkowej (2 stare lipy od strony elewacji frontowej) oraz aleja dojazdowa do zespołu, obsadzona lipami (droga do wsi Drzewce). Przy alei lipowej kapliczka.	
58.	Kębło (północno zachodnia część działki nr 112)	OFICYNA - XX w. Budynek jednokondygnacyjny, na rzucie prostokąta. Od frontu współczesny, murowany, nie otynkowany przedsionek. W elewacjach otwory okienne dużych rozmiarów, z trójdzielną, dwukwaterową stolarką.	
59.	Wąwolnica, ul. Lubelska 2	BUDYNEK MIESZKALNY - poł. XIX w. Obiekt	

	(dz, nr ewid. 47)	murowany, otynkowany, w zwartej zabudowie ustawiony kalenicowo. Parterowy z dwuspadowym dachem krytym dachówką zakładkową dwutraktowy. Elewacja pięcioosiowa, bez podziałów, zwieńczona gzymsem, trójosiowa z wejściem na skrajnej osi od zachodu. Otwory okienne z częściowo zachowanymi opaskami.	
60.	Wąwolnica, Rynek 10 (dz. nr ewid. 250)	BUDYNEK MIESZKALNY - po 1912r. Kamieniczka murowana, ustawiona kalenicowo, piętrowa, wąskofrontowa, dwuosiowa, dwutraktowa z dachem dwuspadowym krytym blachą płaską. Na parterze pierwotnie pomieszczenia sklepowe dostępne po murowanych schodkach z niewielkim tarasem, obecnie przekształcone na mieszkalne, Na piętrze balkon. Na elewacji skromna dekoracja lizenowo-ramowa z gzymsem pomiędzy kondygnacjami.	
61.	Wąwolnica, Rynek 26 (dz. nr ewid. 201)	BUDYNEK MIESZKALNY KAMIENICA - po 1913r. Piętrowa kamienica z dachem dwuspadowym, krytym blachą płaską. Elewacja pięcioosiowa, z węższymi otworami w skrajnej osi północnej. W partii parteru w osi środkowej wejście do lokalu handlowego, nad nim balkon na piętrze, Ściany z nieotynkowanego wapienia z ceglanyimi aplikacjami w postaci narożnych lizen oraz obramień i łukowatych nadproży otworów.	
62.	Wąwolnica, Rynek 37 (dz. nr ewid. 39, 40, 41)	BUDYNEK MIESZKALNY - po 1912r. Murowana, piętrowa kamienica, ustawiona kalenicowo, pod dachem dwuspadowym, krytym blachą płaską. Elewacja pięcioosiowa, z bramą przejazdową na osi środkowej, otynkowaną, ujętą dwiema lizenami oblicowanymi wapieniem, podobnie jak dolna zachodnia część elewacji. Na parterze po obu stronach bramy - trzy wejścia do lokali sklepowych oraz w skrajnej osi wschodniej okno. Na piętrze okna o zróżnicowanej wielkości.	
63.	Wąwolnica, na wzgórzu przy drodze do Kębła, niewidoczna z szosy (zalesiony stok) (dz. nr ewid. 596 Wąwolnica)	KAPLICZKA NA WZGÓRZU - okres międzywojenny. Kapliczka Matki Bożej usytuowana na wzgórzu, na działce gruntu otoczonej lasem, w kępie czterech drzew. Na wysokim cokole (na planie krzyża, zwężającym się ostrosłupowo ku górze) z połączonych zaprawą betonową polnych kamieni, murowana pobielona altana, z czterema przeszklonymi prześwitami, zwieńczona profilowanym gzymsem nakryta czterospadowym blaszonym daszkiem z krzyżem, wewnątrz figura Matki Bożej w typie Madonny z Dzieciątkiem (Kębelska ?). Po prawej stronie kapliczki, wysunięty nieco do przodu, pomiędzy dwoma drzewami lekko pochylony drewniany krzyż z metalową figurą	

		Chrystusa Ukrzyżowanego, oraz wrytym na ramionach napisem: ABYŚ NIEPRZYJACIÓŁ PANIE (belka pionowa), PONIŻYĆ (?) RACZYŁ PROSIMY CIĘ (belka pozioma).	
--	--	--	--

Tabela nr 5. Wykaz zabytków (zarówno wpisanych do rejestru, jak i niewpisanych do rejestru – ujętych w wojewódzkiej ewidencji zabytków), które powinny być odrębnie wymienione w Zarządzeniu Wójta Gminy Wąwolnica nr 133/13 z 26 marca 2013 r. i posiadać założone odrębne karty adresowe (karty adresowe są w trakcie realizacji, stan na wrzesień 2019).

lp.	Adres	Obiekt	Uwagi: nr wpisu do rejestru zabytków
1.	Celejów 68	PAŁAC w zespole pałacowo-parkowym	A/787
2.	Celejów 68	PARK Z UKSZTAŁTOWANIEM TERENU, UKŁAD WODNY WRAZ ZE STAWAMI, GROBLAMI I ŹRÓDŁAMI w zespole pałacowo-parkowym	A/787
3.	Celejów 68	FIGURA NAJŚWIĘTSZEJ MARIII PANNY, 1859 r., w zespole pałacowo-parkowym	A/787
4.	Celejów 68	FRAGMENTY MURÓW OPOROWYCH w zespole pałacowo-parkowym	A/787
5.	Celejów 68	GŁAZ Z INSKRYPCJĄ POCHODZĄCY Z BOCHOTNICZY, 1894 r., (mała architektura na terenie parku) w zespole pałacowo-parkowym	A/787
6.	Celejów 68	PIWNICA – POZOSTAŁOŚĆ DAWNEJ KUCHNI (mała architektura na terenie parku) w zespole pałacowo-parkowym	A/787
7.	Celejów	ALEJA DOJAZDOWA OD STRONY PÓŁNOCNEJ	A/787
8.	Kębło 7	DWÓR w zespole pałacowo-parkowym	A/1001
9.	Kębło 7	PARK w zespole dworsko-pałacowym	A/1001
10.	Kębło 7	FIGURA NMP w zespole dworsko-pałacowym	
11.	Kębło	ZESPÓŁ FOLWARCZNY: suszarnia, spichlerz, obora, brama (pozostałości), rządcówka	
12.	Wąwolnica	KOŚCIÓŁ PW. ŚW. WOJCIECHA BM	A/798
13.	Wąwolnica	KAPLICA PW. NMP WRAZ Z WYPOSAŻENIEM WNĘTRZA I OTACZAJĄCYM DRZEWOSTANEM	A/798
14.	Wąwolnica	PLEBANIA	A/798
15.	Wąwolnica - Marczki	CMENTARZ PARAFIALNY	A/798

		RZYMSKOKATOLICKI	
16.	Wąwolnica	CMENTARZ PRZYKOŚCIELNY przy d. kościele św. Wojciecha	A/798
17.	Wąwolnica, dziedziniec szkoły	CMENTARZ PRZYKOŚCIELNY (kopiec z krzyżem kamiennym) przy nieistniejącym kościele pw. św. Marii Magdaleny	
18.	Wąwolnica (obszar gminy)	Nałęczowska Kolej Dojazdowa - torowisko z torami i rozjazdami (obręb geod: Zarzeka, Zgórzyńskie, Marcunki, Wąwolnica, Kębło, Huta)	A/10
19.	Zgórzyńskie	Nałęczowska Kolej Dojazdowa – wiadukt kolejowy nad drogą Puławy-Nałęczów, z 1917 r.	A/10
20.	Zgórzyńskie i Marcunki	Nałęczowska Kolej Dojazdowa – most nad rzeką Bystrą z 1949 r.	A/10
21.	Wąwolnica	Nałęczowska Kolej Dojazdowa – most kolejowy nad mokradłem z 1917 r.	A/10
22.	Wąwolnica	Nałęczowska Kolej Dojazdowa – przepust w Kębło – w miejscu d. mostu z 1915 r., przebudowanego na przepust w 1968 r.	A/10

5.6. Zabytki archeologiczne w gminnej ewidencji zabytków

Zgodnie z art. 3 pkt. 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami zabytkiem archeologicznym jest zabytek nieruchomy, będący powierzchniową, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem.

Przedmiotem ochrony są zatem nie tylko poszczególne wytwory człowieka, ale i ich kulturowy kontekst - razem tworzą integralną całość, w terminologii naukowej zwaną stanowiskiem archeologicznym. Wydzielony wytwór określa się natomiast mianem artefaktu. Stanowiskiem archeologicznym jest obszar występowania archeologicznych zabytków nieruchomych i ruchomych jako spójnej całości, zaś artefaktem jest wydzielony, indywidualny zabytek ruchomy, np. pozyskany w trakcie badań archeologicznych. Wzajemne powiązanie przestrzenne poszczególnych nieruchomych i ruchomych części stanowiska archeologicznego stanowi właściwą, oryginalną i niepowtarzalną substancję zabytku archeologicznego.

Stanowiska archeologiczne są ważnym elementem krajobrazu kulturowego i stanowią podstawę wiedzy o najdawniejszych dziejach gminy Wąwolnica. Na jej obszarze zlokalizowano dotychczas 259 stanowisk archeologicznych. Stanowiska te zostały ujęte w gminnej ewidencji zabytków. Wykaz stanowisk przedstawia tabela poniżej (Tabela nr 6).

Ślady znajdowane bardzo licznie na terenach leżących w gminie Wąwolnica pochodzą głównie z okresu neolitu. Prowadzone na tych terenach od szeregu lat badania archeologiczne m.in. na terenie wsi Karmanowice wyraźnie dokumentują rozkwit osadnictwa ludności kultury pucharów lejkowatych już pod koniec IV tysiąclecia p.n.e.

Wraz ze wzrostem zainteresowania średniowiecznymi ośrodkami miejskimi Lubelszczyzny – między innymi dzięki systematycznie dokonywanym odkryciom archeologicznym, w ostatnich latach ukazują się liczne publikacje na ten temat. W odniesieniu do Wąwolnicy wnoszą one niesłychanie ważne nowe ustalenia. I tak: w 2007 r. ukazała się publikacja Katarzyny Pisarek-Małysek zatytułowana *Wąwolnica w średniowieczu*. Autorka odwołując się do źródeł pisanych i dotychczasowych opracowań historycznych słusznie podkreśliła w niej wiodącą rolę szlaku wzdłuż rzeki Bystrej. Był on częścią traktu, który łączył Zachód ze Wschodem biegnąc w XIV w. od Torunia przez Sieciechów, Kazimierz, Wąwolnicę i Lublin do Włodzimierza na Wołyniu. Należy podkreślić, że szlaki handlowo-komunikacyjne były czynnikiem stymulującym rozwój miast. Teza autorki, że w Wąwolnicy w okresie wczesnośredniowiecznym (XI-XIII w.) istniał ośrodek grodowy wczesnopiastowski jest zgodna z przypuszczeniem innych badaczy. Autorka ponadto ukazała i wskazuje relację między kościołami św. Wojciecha i św. Marii Magdaleny (wzmacniając swój sąd ustaleniami archeologicznymi). Otóż przyjęła ona tezę, że powstała na terenie suburbium świątynia p.w. św. Marii Magdaleny była pierwszym kościołem parafialnym. Natomiast z chwilą wzniesienia przez Kazimierza Wielkiego miasta na Wzgórzu Kościelnym naturalne stało się umiejscowienie tam (na wzgórzu) świątyni farniej w miejscu dawnej kaplicy p.w. św. Wojciecha. Nowa świątynia nosiła to samo wezwanie.

W 2015 r. w wydawnictwie Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z serii „Skarby Przeszłości”, tom zatytułowany *Zamki Lubelszczyzny w źródłach archeologicznych*, opublikowany został artykuł Ireny Kutylowskiej *Zamek miejski Kazimierza Wielkiego w Wąwolnicy na Lubelszczyźnie*. Autorka dokonała korelacji źródeł archeologicznych uzyskanych podczas nadzorów oraz weryfikacyjno-sondażowych badań w latach 1999-2002 w Wąwolnicy z przekazami kartograficznymi i pisanymi. Dzięki temu jednoznacznie zlokalizowała i przedstawiła na rysunkowej wizualizacji rozplanowanie zaginionego średniowiecznego wąwolnickiego miasta we wspólnym z zamkiem, murowanym obwodzie obronnym, - na wyniesieniu zwanym obecnie Wzgórzem Kościelnym.

Z okresu epoki metali pochodzą przedmioty znalezione na stanowiskach archeologicznych w Lesie Stockim (A. Zakościelna w 1983r.), Rąbłowie (H. Wróbel 1983r.), Wąwolnicy i Zgórzyńskiem (A. Zakościelna w latach 1980-1983) oraz Celejowie-Ilkach (A. Stachyra 1980r.).

Ewidencja stanowisk archeologicznych nie jest zbiorem zamkniętym i nie można wykluczyć, że w wyniku dalszej weryfikacji lub prowadzonych prac ziemnych uda się zidentyfikować nowe ślady osadnicze.

Wszystkie stanowiska wymagają jednak dokładnych badań, które potwierdziłyby występowanie na ich terenie materiału poznawczego. Ewidencja stanowisk archeologicznych nie jest jednak zbiorem zamkniętym i nie można wykluczyć, że w wyniku dalszej weryfikacji lub prowadzonych prac ziemnych uda się zidentyfikować nowe ślady osadnicze.

Ustawa z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami reguluje sposób postępowania organów administracji samorządowej w przypadku zgłoszenia przypadkowego odkrycia zabytków archeologicznych, odkrytych podczas inwestycji budowlanych – na podstawie art. 32. 1. ww. ustawy, kto, w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych, odkrył przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem, jest obowiązany:

- 1) wstrzymać wszelkie roboty mogące uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot;
- 2) zabezpieczyć, przy użyciu dostępnych środków, ten przedmiot i miejsce jego odkrycia;
- 3) niezwłocznie zawiadomić o tym właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, właściwego wójta (burmistrza, prezydenta miasta).

2. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) jest obowiązany niezwłocznie, nie dłużej niż w terminie 3 dni, przekazać wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków przyjęte zawiadomienie, o którym mowa w ust. 1 pkt 3.

Podobnie należy postępować w przypadku odkryć luźnych (art. 33. 1. ww. ustawy): „Kto przypadkowo znalazł przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem archeologicznym, jest obowiązany, przy użyciu dostępnych środków, zabezpieczyć ten przedmiot i oznakować miejsce jego znalezienia oraz niezwłocznie zawiadomić o znalezieniu tego przedmiotu właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, właściwego wójta (burmistrza, prezydenta miasta)”.

W ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, w art. 34. 1. Wskazano, że osobom, które odkryły bądź przypadkowo znalazły zabytek archeologiczny, przysługuje nagroda, jeżeli dopełniły one obowiązków określonych odpowiednio w art. 32 ust. 1 lub w art. 33 ust. 1. Tego przepisu nie stosuje się do osób zajmujących się zawodowo badaniami archeologicznymi lub zatrudnionych w grupach zorganizowanych w celu prowadzenia takich badań. Warunki i tryb przyznawania nagród określa (rodzaje nagród, źródła ich finansowania i wysokość nagród pieniężnych) określa *Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych* (Dz.U. 2004 nr 71 poz. 650).

W przypadku podjęcia przez Gminę Wąwolnica informacji o łamaniu zapisów ustawy o ochronie i opiece nad zabytkami w zakresie ochrony zabytków archeologicznych (np. ich odkryciu i niezgłoszeniu służbom konserwatorskim tego faktu, nielegalnych poszukiwaniach za pomocą detektora metali) – należy zgłosić ten fakt służbom konserwatorskim. Podobnie należy informować służby konserwatorskie o zagrożeniach zabytków archeologicznych wynikających z przyczyn niezależnych od działalności człowieka.

Tabela nr 6. Spis stanowisk archeologicznych – do ujęcia w gminnej ewidencji zabytków gminy Wąwolnica

lp.	miejsowość	obszar AZP	numer stan. na obszarze	nr stan. w miejscowości	kultura lub chronologia stanowiska	klasyfikacja stanowiska
1	Bartłomiejowice	76-77	150	1	kultura trzciniecka	osada
2	Bartłomiejowice	76-77	151	2	wczesne średniowiecze, stanowisko nieokreśl.	śląd osadn.
3	Bartłomiejowice	76-77	152	3	stanowisko nieokreśl.	śląd osadn.
4	Bartłomiejowice	76-77	153	4	stanowisko nieokreśl.	śląd osadn.
5	Bartłomiejowice	76-77	154	5	wczesne średniowiecze	śląd osadn.
6	Bartłomiejowice	76-77	155	6	kultura łużycka	śląd osadn.
7	Bartłomiejowice	76-77	156	7	stanowisko nieokreśl.	śląd osadn.
8	Bartłomiejowice	76-77	157	8	kultura pucharów lejkowatych	osada
9	Bartłomiejowice	76-77	194	9	wczesne średniowiecze	śląd osadn.
10	Bartłomiejowice	76-77	195	10	średniowiecze	śląd osadn.
11	Celejów	75-76	65	1	wczesny brąz, kultura pucharów lejkowatych	śląd osadn.
12	Celejów	75-77	49	2	nowożytna	śląd osadn.
13	Celejów	75-77	50	3	kultura pucharów lejkowatych, nowożytna	śląd osadn.
14	Celejów	75-77	51	4	kultura pucharów lejkowatych, st. nieokreśl.	osada, śląd osadn.
15	Celejów	75-77	52	5	kultura pucharów lejkowatych	osada
16	Celejów	75-77	53	6	stanowisko nieokreśl.	osada (?)
17	Celejów	75-77	54	7	wczesne średniowiecze	osada
18	Celejów	75-77	55	8	kultura pucharów lejkowatych, wczesny brąz, wczesne średniowiecze	osada i śląd osadn.
19	Celejów	75-77	56	9	stanowisko nieokreśl.	śląd osadn.
20	Celejów	75-77	57	10	kultura ceramiki wstęgowej rytej, kultura pucharów lejkowatych, kultura ceramiki sznurowej	osada i śląd osadn.
21	Celejów	75-77	58	11	średniowiecze	śląd osadn.
22	Celejów	75-77	77	12	kultura pucharów lejkowatych, kał	osada

23	Celejów	75-77	78	13	kultura pucharów lejkowatych, wczesne średniowiecze	osada
24	Celejów	75-77	79	14	kultura ceramiki sznurowej	obozowisko
25	Celejów	75-77	80	15	stanowisko nieokreśl.	śląd osadn.
26	Grabówki	76-77	123	1	kultura pucharów lejkowatych	osada
27	Grabówki	76-77	124	2	stanowisko nieokreśl.	osada (?)
28	Grabówki	76-77	125	3	kultura pucharów lejkowatych	śląd osadn.
29	Ilki	76-77	75	1	kultura pucharów lejkowatych, kultura ceramiki sznurowej (?), kultura łużycka	osada i ślad osadn.
30	Ilki	76-77	1	2	mezolit, kultura pucharów lejkowatych, kultura trzciniecka, wczesne średniowiecze	osada i ślad osadn.
31	Karmanowice	75-77	27	7	kultura pucharów lejkowatych	osada ?
32	Karmanowice	75-77	28	8	kultura ceramiki sznurowej	osada?
33	Karmanowice	75-77	29	9	stanowisko nieokreśl.	śląd osadn.
34	Karmanowice	75-77	30	10	wczesny brąz	osada ?
35	Karmanowice	75-77	31	11	kultura pucharów lejkowatych	osada
36	Karmanowice	75-77	32	12	kultura pucharów lejkowatych	osada
37	Karmanowice	75-77	33	13	kultura pucharów lejkowatych	śląd osadn.
38	Karmanowice	75-77	34	14	wczesne średniowiecze	śląd osadn.
39	Karmanowice	75-77	35	15	kultura pucharów lejkowatych, wczesne średniowiecze	śląd osadn.
40	Karmanowice	75-77	36	16	wczesne średniowiecze	śląd osadn.
41	Karmanowice	75-77	37	17	kultura pucharów lejkowatych	osada
42	Karmanowice	75-77	38	18	kultura pucharów lejkowatych, wczesny brąz	osada i ślad osadn.
43	Karmanowice	75-77	39	19	kultura pucharów lejkowatych	osada
44	Karmanowice	75-77	40	20	średniowiecze	śląd osadn.
45	Karmanowice	75-77	41	21	kultura pucharów lejkowatych	cmentarzysko?
46	Karmanowice	75-77	42	22	stanowisko nieokreśl.	cmentarzysko
47	Karmanowice	75-77	43	23	stanowisko nieokreśl.	śląd osadn.
48	Karmanowice	75-77	44	24	kultura pucharów lejkowatych	osada
49	Karmanowice	75-77	45	25	kultura pucharów lejkowatych, kultura trzciniecka, wczesne średniowiecze	osada i ślad osadn.
50	Karmanowice	75-77	46	26	kultura pucharów lejkowatych, kultura amfor kulistych	osada i ślad osadn.
51	Karmanowice	75-77	47	27	kultura pucharów lejkowatych	śląd osadn.
52	Karmanowice	75-77	71	29	stanowisko nieokreśl. i wczesne średniowiecze	osada i ślad osadn.
53	Karmanowice	75-77	73	31	stanowisko nieokreśl., wczesne średniowiecze	osada i ślad osadn.
54	Karmanowice	75-77	75	33	kultura pucharów lejkowatych, wczesne średniowiecze	osada i ślad osadn.
55	Karmanowice	75-77	76	34	stanowisko nieokreśl., wczesne średniowiecze	osada i ślad osadn.
56	Karmanowice	76-77	190	3	stanowisko nieokreśl.	śląd osadn.
57	Karmanowice	76-77	191	4	kultura ceramiki sznurowej	osada
58	Karmanowice	76-77	192	5	kultura ceramiki sznurowej	osada
59	Karmanowice 2B	75-77	48	28	stanowisko nieokreśl., średniowiecze	osada i ślad osadn.
60	Karmanowice 30	75-77	72	30	wczesne średniowiecze	śląd osadn.
61	Karmanowice 32	75-77	74	32	wczesne średniowiecze	osada
62	Kębło	77-77	21	1	wczesne średniowiecze	śląd osadn.
63	Kolonia Bronice	75-78	5	1	stanowisko nieokreśl., wczesne średniowiecze	śląd osadn.
64	Kolonia Celejów	75-76	38	1	kultura lubelsko-wołyńskiej ceramiki malowanej	osada
65	Kolonia Chruszczów	76-78	82	9	kultura pucharów lejkowatych	osada
66	Kolonia Karmanowice	76-77	88	1	kultura ceramiki sznurowej	osada
67	Kolonia Karmanowice	76-77	87	2	kultura ceramiki grzebykowo-dołkowej (?)	osada
68	Kolonia Kębło	76-77	136	1	kultura pucharów lejkowatych	osada
69	Kolonia Kębło	76-77	137	2	stanowisko nieokreśl.	śląd osadn.
70	Kolonia Kębło	76-77	161	3	wczesne średniowiecze	śląd osadn.
71	Kolonia Kębło	76-77	193	4	stanowisko nieokreśl.	śląd osadn.
72	Kolonia Łopatki	76-77	89	1	kultura ceramiki wstęgowej , kultura	osada (?) i ślad

					trzcieniecka	osadn.
73	Kolonia Łopatki	76-77	90	2	kultura pucharów lejkowatych	śląd osadn.
74	Kolonia Łopatki	76-77	121	3	kultura pucharów lejkowatych, wczesny brąz	osada
75	Kolonia Łopatki	76-77	122	4	wczesne średniowiecze, kultura ceramiki sznurowej	śląd osadn.
76	Kolonia Łopatki	76-77	179	5	kultura pucharów lejkowatych, kultura łużycka	śląd osadn.
77	Kolonia Wąwolnica	77-77	17	1	kult. nieokreślona	śląd osadn.
78	Las Stocki	75-76	20	7	kultura wołyńsko-lubelskiej ceramiki malowanej, kultura amfor kulistych	osada, ślad osadn.
79	Las Stocki	75-76	66	20	kultura wołyńsko-lubelskiej ceramiki malowanej	osada
80	Łąki	77-77	5	1	kultura pucharów lejkowatych	śląd osadn.
81	Łąki	77-77	6	2	kultura świderska (schyłkowy paleolit)	obozowisko
82	Łąki	77-77	9	3	kultura pucharów lejkowatych	śląd osadn.
83	Łąki	77-78	73	4	neolit, wczesne średniowiecze	grób, osada, cmentarzysko
84	Łąki	77-78	74	5	neolit	osada
85	Łąki	77-78	75	6	neolit	grób
86	Łopatki	76-77	66	1	wczesne średniowiecze	śląd osadn.
87	Łopatki	76-77	2	2	kultura wołyńsko-lubelskiej ceramiki malowanej	osada
88	Łopatki	76-77	180	3	kultura ceramiki sznurowej, kultura ceramiki wstęgowej rytej (?), stanowisko nieokreśl.	śląd osadn.
89	Łopatki	76-77	181	4	kultura ceramiki sznurowej, kultura pucharów lejkowatych, wczesne średniowiecze	śląd osadn.
90	Łopatki	76-77	182	5	wczesne średniowiecze	śląd osadn.
91	Łopatki	76-77	183	6	kultura pucharów lejkowatych, wczesne średniowiecze	osada i ślad osadn.
92	Łopatki	76-77	184	7	kultura pucharów lejkowatych, wczesne średniowiecze	osada i ślad osadn.
93	Łopatki	76-77	185	8	stanowisko nieokreśl.	śląd osadn.
94	Łopatki	76-77	186	9	stanowisko nieokreśl.	śląd osadn.
95	Łopatki	76-77	187	10	kultura przeworska	osada
96	Łopatki	76-77	188	11	kultura pucharów lejkowatych	osada
97	Łopatki	76-77	197	13	stanowisko nieokreśl.	śląd osadn.
98	Łopatki	76-77	198	14	wczesny brąz, kultura pomorska, wczesne średniowiecze	osada i ślad osadn.
99	Łubki	77-77	8	2	kultura pucharów lejkowatych?, wczesne średniowiecze, VII-X w.	osada
100	Mareczki	76-77	138	1	kultura pucharów lejkowatych, wczesne średniowiecze	osada
101	Mareczki	76-77	139	2	kultura pucharów lejkowatych	osada
102	Mareczki	76-77	140	3	kultura pucharów lejkowatych, wczesny brąz, kultura przeworska	osada i ślad osadn.
103	Mareczki	76-77	141	4	wczesny brąz, wczesne średniowiecze	osada i ślad osadn.
104	Mareczki	76-77	142	5	stanowisko nieokreśl. i wczesne średniowiecze	śląd osadn.
105	Mareczki	76-77	143	6	stanowisko nieokreśl.	śląd osadn.
106	Mareczki	76-77	144	7	kultura pucharów lejkowatych	śląd osadn.
107	Mareczki	76-77	145	8	stanowisko nieokreśl.	śląd osadn.
108	Mareczki	76-77	146	9	kultura pucharów lejkowatych	śląd osadn.
109	Mareczki	76-77	147	10	stanowisko nieokreśl. i średniowiecze	osada (?)
110	Mareczki	76-77	148	11	kultura pucharów lejkowatych	osada (?)
111	Mareczki	76-77	149	12	kultura ceramiki wstęgowej rytej (?), kultura pucharów lejkowatych	osada i ślad osadn.
112	Poddołki	76-77	189	1	kultura pucharów lejkowatych, kultura łużycka (?)	osada i ślad osadn.
113	Podchoina	76-77	120	1	kultura pucharów lejkowatych	śląd osadn.
114	Polkowszczyzna	77-77	14	1	średniowiecze	śląd osadn.
115	Posiołek	76-77	67	1	kultura trzcieniecka (?). wczesne średniowiecze	osada i ślad osadn.
116	Chruszczów	76-77	14	1	stanowisko nieokreśl.	śląd osadn.

117	Chruszczów	76-77	15	2	epoka kamienia, wczesne średniowiecze	śląd osadn.
118	Rąblów	76-77	100	1	kultura trzciniecka, kultura pucharów lejkowatych	osada i śląd osadn.
119	Rąblów	76-77	101	2	wczesne średniowiecze	śląd osadn.
120	Rąblów	76-77	102	3	stanowisko nieokreśl. i wczesne średniowiecze	śląd osadn.
121	Rąblów	76-77	103	4	kultura wołyńsko-lubelskiej ceramiki malowanej, kultura pucharów lejkowatych, kultura ceramiki sznurowej, kultura trzciniecka, kultura przeworska	osada i śląd osadn.
122	Rąblów	76-77	104	5	wczesne średniowiecze	śląd osadn.
123	Rąblów	76-77	105	6	kultura trzciniecka, wczesne średniowiecze	osada i śląd osadn.
124	Rąblów	76-77	106	7	kultura pucharów lejkowatych, kultura ceramiki sznurowej, wczesne średniowiecze	osada (?) i śląd osadn.
125	Rąblów	76-77	107	8	stanowisko nieokreśl. i wczesne średniowiecze	osada i śląd osadn.
126	Rąblów	76-77	126	9	wczesne średniowiecze	śląd osadn.
127	Rąblów	76-77	127	10	kultura ceramiki sznurowej, wczesne średniowiecze	śląd osadn.
128	Rąblów	76-77	128	11	wczesne średniowiecze	osada
129	Rąblów	76-77	129	12	wczesne średniowiecze	osada
130	Rąblów	76-77	130	13	stanowisko nieokreśl, kultura łużycka	śląd osadn.
131	Rąblów	76-77	131	14	wczesne średniowiecze	śląd osadn.
132	Rąblów	76-77	132	15	kultura trzciniecka	osada
133	Rąblów	76-77	133	16	stanowisko nieokreśl.	śląd osadn.
134	Rąblów	76-77	134	17	kultura pucharów lejkowatych, stanowisko nieokreśl, kultura łużycka, kultura pomorska, wczesne średniowiecze	osada i śląd osadn.
135	Rąblów	76-77	135	18	kultura trzciniecka, kultura pomorska, kultura przeworska, wczesne średniowiecze	osada i śląd osadn.
136	Rąblów Kolonia	76-77	69	1	wczesne średniowiecze	śląd osadn.
137	Rąblów Kolonia	76-77	68	2	kultura pucharów lejkowatych, wczesne średniowiecze	osada i śląd osadn.
138	Rąblów Kolonia	76-77	70	3	kultura pucharów lejkowatych, kultura trzciniecka (?). wczesne średniowiecze	śląd osadn.
139	Rąblów Kolonia	76-77	71	4	stanowisko nieokreśl.	śląd osadn.
140	Rąblów Kolonia	76-77	91	5	kultura trzciniecka, średniowiecze	osada i śląd osadn.
141	Rąblów Kolonia	76-77	92	6	kultura trzciniecka	osada
142	Rąblów Kolonia	76-77	93	7	kultura łużycka	śląd osadn.
143	Rąblów Kolonia	76-77	94	8	kultura pucharów lejkowatych, kultura trzciniecka, kultura przeworska, średniowiecze	osada i śląd osadn.
144	Rąblów Kolonia	76-77	95	9	kultura trzciniecka, kultura przeworska	śląd osadn.
145	Rąblów Kolonia	76-77	96	10	kultura pucharów lejkowatych, kultura trzciniecka, kultura łużycka, wczesne średniowiecze, średniowiecze	osada
146	Rąblów Kolonia	76-77	97	11	kultura przeworska	osada (?)
147	Rąblów Kolonia	76-77	98	12	kultura trzciniecka	osada (?)
148	Rąblów Kolonia	76-77	99	13	kultura pomorska	śląd osadn.
149	Rogalów	76-77	76	1	kultura łużycka (?)	osada
150	Rogalów	76-77	77	1a	kultura pucharów lejkowatych, kultura ceramiki grzebykowo-dołkowej, średniowiecze	osada i śląd osadn.
151	Rogalów	76-77	78	2	kultura pucharów lejkowatych, kultura ceramiki grzebykowo-dołkowej, średniowiecze	śląd osadn.
152	Rogalów	76-77	79	3	kultura przeworska, wczesne średniowiecze	osada i śląd osadn.
153	Rogalów	76-77	80	4	kultura trzciniecka	osada
154	Rogalów	76-77	81	5	kultura pucharów lejkowatych, kultura trzciniecka, wczesne średniowiecze	śląd osadn.
155	Rogalów	76-77	82	6	wczesne średniowiecze	osada
156	Rogalów	76-77	83	7	kultura pucharów lejkowatych, wczesne	osada i śląd

					średniowiecze	osadn.
157	Rogalów	76-77	84	8	stanowisko nieokreśl., średniowiecze	osada i ślad osadn.
158	Rogalów	76-77	85	9	wczesne średniowiecze	osada
159	Rogalów	76-77	86	10	stanowisko nieokreśl.	ślad osadn.
160	Rogalów	76-77	110	11	wczesny brąz, wczesne średniowiecze	osada i ślad osadn.
161	Stanisławka	76-77	158	1	wczesny brąz (?)	ślad osadn.
162	Stanisławka	76-77	159	2	kultura pucharów lejkowatych	ślad osadn.
163	Stanisławka	76-77	160	3	stanowisko nieokreśl.	ślad osadn.
164	Stok	75-77	143	14	średniowiecze	osada
165	Stok	75-77	144	15	kultura pucharów lejkowatych, kultura ceramiki sznurowej	osada i ślad osadn.
166	Strychowiec	75-76	53	1	kultura wołyńsko-lubelskiej ceramiki malowanej	ślad osadn.
167	Strychowiec	75-76	54	2	kultura wołyńsko-lubelskiej ceramiki malowanej, st. nieokreśl.	ślad osadn.
168	Wąwolnica	76-77	3	1	średniowiecze	grodzisko o form plateau
169	Wąwolnica	76-77	4	2	kultura pucharów lejkowatych	ślad osadn.
170	Wąwolnica	76-77	19	3	kultura pucharów lejkowatych	osada
171	Wąwolnica	76-77	20	3a	kultura pucharów lejkowatych, kultura łużycka, wczesne średniowi	osada
172	Wąwolnica	76-77	21	4	kultura amfor kulistych, wczesne średniowiecze	osada
173	Wąwolnica	76-77	22	5	średniowiecze	osada i ślad osadn.
174	Wąwolnica	76-77	23	6	kultura pucharów lejkowatych, kultura łużycka, średniowiecze	osada
175	Wąwolnica	76-77	24	7	kultura ceramiki wstęgowej, kultura pucharów lejkowatych, średniowiecze	osada i ślad osadn.
176	Wąwolnica	76-77	25	8	kultura pomorska	ślad osadn.
177	Wąwolnica	76-77	26	9	wczesne średniowiecze	osada
178	Wąwolnica	76-77	27	10	wczesne średniowiecze	osada
179	Wąwolnica	76-77	28	11	średniowiecze	ślad osadn.
180	Wąwolnica	76-77	29	12	średniowiecze	ślad osadn.
181	Wąwolnica	76-77	30	12a	kultura łużycka, wczesne średniowiecze	osada i ślad osadn.
182	Wąwolnica	76-77	31	13	kultura pucharów lejkowatych, kultura trzciniecka, kultura przeworska, średniowiecze	osada i ślad osadn.
183	Wąwolnica	76-77	32	13a	kultura trzciniecka, średniowiecze	osada i ślad osadn.
184	Wąwolnica	76-77	33	14	kultura pucharów lejkowatych	osada
185	Wąwolnica	76-77	34	14a	kultura pucharów lejkowatych	ślad osadn.
186	Wąwolnica	76-77	35	15	stanowisko nieokreśl.	ślad osadn.
187	Wąwolnica	76-77	36	16	wczesne średniowiecze.	ślad osadn.
188	Wąwolnica	76-77	37	17	wczesne średniowiecze	ślad osadn.
189	Wąwolnica	76-77	38	18	średniowiecze	ślad osadn.
190	Wąwolnica	76-77	39	19	średniowiecze	ślad osadn.
191	Wąwolnica	76-77	162	20	kultura ceramiki sznurowej, kultura łużycka	ślad osadn.
192	Wąwolnica	76-77	163	21	kultura pucharów lejkowatych	ślad osadn.
193	Wąwolnica	76-77	199	22	po 1342 r.	cmentarz przykościelny, kaplica kośc. św. Marii Magdaleny
194	Wierchowina	76-77	16	1	kultura pucharów lejkowatych	ślad osadn.
195	Wierchowina	76-77	17	2	wczesne średniowiecze, średniowiecze	osada
196	Wierchowina	76-77	18	2a	wczesne średniowiecze	osada i ślad osadn.
197	Zarzeka	76-77	7	1	średniowiecze	osada
198	Zarzeka	76-77	8	2	średniowiecze	ślad osadn.
199	Zarzeka	76-77	9	3	kultura pucharów lejkowatych	osada
200	Zarzeka	76-77	10	3a	stanowisko nieokreśl.	ślad osadn.
201	Zarzeka	76-77	11	4	kultura pucharów lejkowatych	ślad osadn.
202	Zarzeka	76-77	12	5	kultura pucharów lejkowatych,	osada i ślad

					średniowiecze	osadn.
203	Zarzeka	76-77	13	6	kultura ceramiki wstęgowej rytej, wczesne średniowiecze	śląd osadn.
204	Zarzeka	76-77	44	7	kultura pucharów lejkowatych	osada
205	Zarzeka	76-77	45	8	kultura ceramiki wstęgowej rytej, kultura pucharów lejkowatych, kultura łużycka	osada i ślad osadn.
206	Zarzeka	76-77	46	9	kultura trzciniecka	śląd osadn.
207	Zarzeka	76-77	47	10	kultura łużycka (?), wczesne średniowiecze	osada
208	Zarzeka	76-77	48	11	kultura pucharów lejkowatych, kultura łużycka	osada i ślad osadn.
209	Zarzeka	76-77	49	12	stanowisko nieokreśl.	śląd osadn.
210	Zarzeka	76-77	50	13	stanowisko nieokreśl.	śląd osadn.
211	Zarzeka	76-77	51	14	stanowisko nieokreśl.	śląd osadn.
212	Zarzeka	76-77	52	15	wczesne średniowiecze	śląd osadn.
213	Zarzeka	76-77	53	16	okres rzymski	śląd osadn.
214	Zarzeka	76-77	54	17	wczesny neolit	osada
215	Zarzeka	76-77	200	19	okres staropolski	skarb monet (265 egz.)
216	Zarzeka	76-77	65	18	kultura pucharów lejkowatych	osada
217	Zawada	76-77	72	1	stanowisko nieokreśl.	śląd osadn.
218	Zawada	76-77	73	2	kultura pucharów lejkowatych	śląd osadn.
219	Zawada	76-77	74	3	kultura pucharów lejkowatych	śląd osadn.
220	Zawada	76-77	111	4	kultura przeworska, kultura pucharów lejkowatych	osada i ślad osadn.
221	Zawada	76-77	112	5	kultura łużycka	śląd osadn.
222	Zawada	76-77	113	6	kultura pucharów lejkowatych	śląd osadn.
223	Zawada	76-77	114	7	kultura pucharów lejkowatych	osada
224	Zawada	76-77	115	8	wczesne średniowiecze	śląd osadn.
225	Zawada	76-77	116	9	kultura pucharów lejkowatych, wczesne średniowiecze	śląd osadn.
226	Zawada	76-77	117	10	kultura pucharów lejkowatych, wczesne średniowiecze	osada i ślad osadn.
227	Zawada	76-77	118	10a	wczesny brąz, wczesne średniowiecze	osada i ślad osadn.
228	Zawada	76-77	119	11	kultura pucharów lejkowatych	osada
229	Zawada	76-77	164	12	kultura łużycka	śląd osadn.
230	Zawada	76-77	165	13	kultura łużycka	śląd osadn.
231	Zawada	76-77	166	14	stanowisko nieokreśl. i wczesne średniowiecze	śląd osadn.
232	Zawada	76-77	167	15	wczesny brąz	osada
233	Zawada	76-77	168	16	kultura pucharów lejkowatych	śląd osadn.
234	Zawada	76-77	169	17	kultura ceramiki sznurowej, wczesne średniowiecze	osada i ślad osadn.
235	Zawada	76-77	170	18	kultura pucharów lejkowatych, wczesne średniowiecze	osada i ślad osadn.
236	Zawada	76-77	171	19	kultura pucharów lejkowatych, wczesne średniowiecze	osada i ślad osadn.
237	Zawada	76-77	172	20	stanowisko nieokreśl. i wczesne średniowiecze	osada i ślad osadn.
238	Zawada	76-77	173	21	wczesne średniowiecze	osada
239	Zawada	76-77	174	22	wczesne średniowiecze	śląd osadn.
240	Zawada	76-77	175	23	kultura ceramiki sznurowej, wczesne średn	śląd osadn.
241	Zawada	76-77	176	24	kultura pucharów lejkowatych, kultura łużycka	osada i ślad osadn.
242	Zawada	76-77	177	25	kultura pucharów lejkowatych, kultura łużycka	śląd osadn.
243	Zawada	76-77	178	26	kultura trzciniecka	osada
244	Zgórzyńskie	76-77	5	1	kultura pucharów lejkowatych	cmmentarzysko
245	Zgórzyńskie	76-77	40	1a	kultura pucharów lejkowatych, kultura łużycka	osada i ślad osadn.
246	Zgórzyńskie	76-77	41	2	wczesne średniowiecze	śląd osadn.
247	Zgórzyńskie	76-77	6	3a	wczesne średniowiecze	śląd osadn.
248	Zgórzyńskie	76-77	42	3	kultura pucharów lejkowatych, średniowiecze	osada i ślad osadn.
249	Zgórzyńskie	76-77	43	4	kultura pucharów lejkowatych, kultura trzciniecka, kultura przeworska, wczesne	osada i ślad osadn.

					średniowiecze	
250	Zgórzyńskie	76-77	55	5	kultura ceramiki wstęgowej , kultura pucharów lejkowatych, kultura łużycka, średniowiecze	osada i ślad osadn.
251	Zgórzyńskie	76-77	56	6	kultura wołyńsko-lubelskiej ceramiki malowanej, kultura pucharów lejkowatych, kultura łużycka, średniowiecze	osada
252	Zgórzyńskie	76-77	57	7	kultura pucharów lejkowatych	osada
253	Zgórzyńskie	76-77	58	8	kultura ceramiki wstęgowej rytej, kultura łużycka	osada
254	Zgórzyńskie	76-77	59	9	kultura pucharów lejkowatych, wczesne średniowiecze	osada i ślad osadn.
255	Zgórzyńskie	76-77	60	10	neolit	ślad osadn.
256	Zgórzyńskie	76-77	61	11	kultura pucharów lejkowatych	osada
257	Zgórzyńskie	76-77	62	12	wczesny brąz	ślad osadn.
258	Zgórzyńskie	76-77	63	13	kultura łużycka	ślad osadn.
259	Zgórzyńskie	76-77	64	14	kultura pucharów lejkowatych	ślad osadn.
260	Rąblów	76-76	29	14	Wczesne średniowiecze	osada

Poszczególne zasady ochrony stanowisk archeologicznych są doprecyzowane w procesie formułowania ustaleń miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, z uwzględnieniem indywidualnej specyfiki danego stanowiska archeologicznego oraz przy rozpoznaniu możliwych dla niego zagrożeń. Przepisy te należy ująć w postaci nakazów, zakazów, dopuszczeń i ograniczeń w użytkowaniu terenów, zgodnie z wytycznymi rozporządzenia Ministra Infrastruktury z dnia 26 sierpnia 2003 r. w sprawie wymaganego zakresu projektu miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego (Dz. U. z 2003 r. nr 164, poz. 1587). Ponadto zapisy planu muszą spełniać wymogi norm prawnych ustalone w rozporządzeniu Prezesa Rady Ministrów z dnia 20 czerwca 2002 r. w sprawie „Zasad techniki prawodawczej” (t. j. Dz. U. z 2016 r. poz. 283).

Nie wyklucza się odkrycia w przyszłości kolejnych stanowisk archeologicznych (zwłaszcza w wyniku nowych badań w ramach programu Archeologiczne Zdjęcie Polski), które należy uwzględnić na dalszym etapie procesu planowania przestrzennego, pomimo ich braku w studium.

Ochrona właściwa zabytkom archeologicznym powinna być przypisana również do zabytkowych układów urbanistycznych i ruralistycznych historycznych miast i wsi, nawet jeśli nie zostały one osobno ujęte w ewidencji zabytków archeologicznych. Obszary te z natury rzeczy spełniają kryterium zabytku archeologicznego przewidzianego w art. 6 ust. 1 pkt 3 lit. a ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, tj. pozostałości terenowej historycznego osadnictwa. W tym przypadku z reguły dopuszczone może być zagospodarowanie wynikające z potrzeb zabudowy; obszar ciągłego osadnictwa historycznego podlega bowiem nieustannemu rozwojowi aż do czasów współczesnych i bezzasadne jest hamowanie tego procesu. Natomiast ze względu na zagrożenie dla substancji nawarstwień kulturowych, jakie niesie ze sobą naruszanie struktury gruntu, wszelkie zamierzenia budowlane na obszarze historycznego miasta bądź wsi winny być objęte obowiązkiem przeprowadzenia niezbędnych badań archeologicznych.

Dla wszystkich stanowisk archeologicznych przeznaczonych do trwałego zachowania sugerowanym docelowym przeznaczeniem terenu jest utworzenie obszaru zieleni urządzonej, zwłaszcza niskiej (głównie dla stanowisk archeologicznych o własnej formie terenowej), ewentualnie użytku zielonego (dla stanowisk archeologicznych płaskich). Rozrost systemu korzennego dużych drzew uszkadza bowiem nawarstwienia kulturowe oraz obiekty i ruchome zabytki archeologiczne. W przypadku stanowisk archeologicznych znajdujących się na

terenach leśnych, należy sformułować zasady prowadzenia gospodarki leśnej uwzględniając potrzebę ochrony zabytku.

W przypadku, gdy obszar stanowiska archeologicznego o własnej formie terenowej lub wpisanego do rejestru zabytków objęty został miejscowym planem zagospodarowania przestrzennego dopuszczającym zainwestowanie lub zagospodarowanie, należy dążyć do zmiany tego planu, aby wyeliminować lub zminimalizować zagrożenie dla zabytku. Szczególny priorytet należy przyznać stanowiskom archeologicznym o własnej formie terenowej, z obszarów których należy usuwać wszelkie funkcje stwarzające zagrożenie dla substancji zabytku.

W przypadku kolizji z wszystkimi stanowiskami archeologicznymi należy wprowadzić zapisy umożliwiające przeprowadzenie niezbędnych badań archeologicznych zagrożonych zniszczeniem, na które należy uzyskać pozwolenie od wojewódzkiego konserwatora zabytków.

6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń

Analiza SWOT stanowi jedną z najpopularniejszych technik analitycznych, pozwalających na porządkowanie informacji oraz diagnozowanie sytuacji wspólnoty samorządowej w konkretnym aspekcie. Stanowi użyteczną pomoc przy dokonywaniu oceny zasobów i otoczenia danej jednostki samorządu terytorialnego, ułatwia też identyfikację problemów i określenie priorytetów rozwoju. Jej nazwa to skrót od pierwszych liter angielskich słów, stanowiących jednocześnie pola przyporządkowania czynników, mogących mieć wpływ na powodzenie planu strategicznego - silne strony, słabe strony, szanse i zagrożenia.

- S - STRENGTHS, czyli silne strony,
- W - WEAKNESSES, czyli słabe strony,
- O - OPPORTUNITIES, czyli szanse,
- T - THREATS, czyli zagrożenia.

Czynniki rozwoju podzielić można - ze względu na ich pochodzenie - na wewnętrzne, na które społeczność lokalna ma wpływ (silne i słabe strony), oraz na czynniki zewnętrzne - umiejscowione w bliższym i dalszym otoczeniu jednostki (szanse i zagrożenia), na które społeczność lokalna nie ma bezpośredniego wpływu. Jednocześnie czynniki te można podzielić według kryterium charakteru wpływu na społeczność lokalną, dzięki czemu wyróżnić można czynniki: pozytywne, czyli atuty i szanse, oraz negatywne, czyli słabości i zagrożenia.

Poniżej przedstawione została przedstawiona analiza SWOT (Tabela nr 7), która skoncentrowana jest wokół problematyki zarządzania zasobem dziedzictwa kulturowego gminy Wąwolnica. Obok zagadnień związanych z ochroną i opieką nad zabytkami, uwzględniono także inne czynniki, które wynikają z wielości i różnorodności elementów składających się na dziedzictwo kulturowe gminy oraz w oparciu o podobne analizy przeprowadzone dla innych dokumentów strategicznych gminy.

W Tabeli znalazły się silne i słabe strony oraz szanse i zagrożenia dotyczące zasobu zabytkowego, warunków dla realizacji działań w zakresie inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac budowlanych w odniesieniu do nieruchomości zabytkowych, jak również upowszechniania i promowania dziedzictwa materialnego i niematerialnego dla

rozwoju gminy. Analiza nawiązuje w ten sposób do fundamentalnego założenia względem niniejszego GPOnZ - konieczności przemodelowania systemu ochrony zabytków w efektywny system ochrony dziedzictwa. Dziedzictwo gminy tworzy bowiem jego historia, manifestująca się zarówno w bogactwie zasobu zabytkowego, jak również w tradycji i kulturze, tworząc niepowtarzalny klimat.

Tabela nr 7. Analiza SWOT

CZYNNIKI ZEWNĘTRZNE I WEWNĘTRZNE MAJĄCE WPLYW NA DZIEDZICTWO KULTUROWE GMINY WĄWOLNICA	
MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
<ul style="list-style-type: none"> • otwartość i przychylność władz samorządowych; • atrakcyjne położenie gminy, sprzyjające rozwojowi turystyki; • dobra drogowa i kolejowa dostępność komunikacyjna; • miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego obejmujące ochroną obiekty zabytkowe na terenie gminy; • opracowana i aktualizowana gminna ewidencja zabytków; • zachowane obiekty sakralne o wysokiej wartości kulturowej, w tym o znaczeniu pielgrzymkowym; • duża powierzchnia terenów zielonych; • walory przyrodnicze gminy 	<ul style="list-style-type: none"> • niezadawalający stan zachowania części obiektów zabytkowych; • niewystarczająca popularyzacja wiedzy o wartości chronionych obiektów oraz idei ochrony zabytków; • niewystarczające środki finansowe w budżecie gminy na wsparcie działań z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego;
SZANSE	ZAGROŻENIA
<ul style="list-style-type: none"> • uwzględnienie w większym stopniu dziedzictwa kulturowego w dokumentach strategicznych i programach rozwojowych gminy oraz powiązanie promocji zabytków z turystyką; • bliskość Kazimierza Dolnego i Nałęczowa, przyciągającego dużą liczbę turystów i wczasowiczów; • rozwój współpracy między władzami gminy i władzami powiatu puławskiego; • możliwość wsparcia finansowego z różnych źródeł, w tym ze środków Unii Europejskiej; • rosnąca rola samorządu włączającego się w sferę ochrony dziedzictwa • wprowadzenie i egzekwowanie polityki 	<ul style="list-style-type: none"> • niewykorzystanie potencjału turystycznego poprzez niedoinwestowanie infrastruktury: punktów widokowych, bazy noclegowej, ścieżek spacerowych i rowerowych; • bardzo wysokie koszty remontów obiektów zabytkowych; • skomplikowane procedury w ubieganiu się o środki zewnętrzne skutkujące stosunkowo niewielkim wykorzystaniem środków z Unii Europejskiej, zwłaszcza przez osoby prywatne; • działania inwestycyjne prowadzone m.in. przez prywatnych właścicieli obiektów, w których interes indywidualny inwestora jest przedkładany nad dobro społeczne tj. dobro

ochrony walorów środowiska naturalnego i kształtowania przestrzennego.	zabytku; <ul style="list-style-type: none"> • samowola budowlana - wprowadzanie elementów obcych, nowej zabudowy - np. nieprzemysłanej, niezgodnej z historyczną kolorystyką, architektury niezgodnej z lokalnymi tradycjami.
--	---

7. Założenia programowe oraz zasady oceny realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami

GPOnZ służy ochronie i wykorzystaniu lokalnych zasobów dziedzictwa kulturowego w różnych dziedzinach życia społecznego. Realizacja wyznaczonych celów wymaga przede wszystkim zmiany w świadomości, szczególnie w obszarze odpowiedzialności jednostki samorządu terytorialnego, podmiotów, instytucji i sfer funkcjonalnych, które odpowiadają za ochronę środowiska kulturowego i naturalnego, za ład i zagospodarowanie przestrzenne, a także wyznaczone kierunki rozwoju gminy Wąwolnica. Ważne jest także, aby właściciele zabytkowych obiektów, zmienili swoje podejście, przyczyniając się w ten sposób do poprawy stanu zachowania wszelkich dóbr środowiska kulturowego i naturalnego.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa główne cele GPOnZ, do których należą:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- określenie warunków współpracy w właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

W GPOnZ wyznaczono zadania związane z rewaloryzacją obiektów zabytkowych, które Gmina Wąwolnica zamierza realizować w perspektywie 4-letniego okresu obowiązywania GPOnZ. Możliwy jest podział realizacji działań na podokresy w powiązaniu z ustawowym obowiązkiem złożenia po 2 latach przez władze gminy sprawozdania z częściowego wykonania GPOnZ. Wykonanie takiego sprawozdania, powinno być poprzedzone oceną poziomu realizacji GPOnZ, która powinna uwzględniać: wykonanie zadań, które zostały przyjęte do realizacji w czteroletnim okresie obowiązywania GPOnZ oraz efektywność ich wykonania.

Zadanie 1: Remont konserwatorski i adaptacja dawnego budynku mieszkalnego, następnie przedszkola w Wąwolnicy, Rynek 35, dz. nr 38/1 i 38/2 – na Centrum Integracji Społecznej.

Obiekt w gminnej ewidencji zabytków.

Budynek z okresu międzywojennego. Drewniany, parterowy, wolnostojący, usytuowany kalenicowo, nakryty dachem naczółkowym z pokryciem płytkami eternitowymi „w karo”. Klasyczny układ dużej chałupy – dwutraktowy, trójdzielny, z sienią na osi. Od strony doliny rzecznej – wysokie podpiwniczenie. Elewacja frontowa: w osi środkowej od Rynku – drzwi, po bokach – dwa symetryczne okna trójdzielne.

Zadanie gminy przewiduje częściową przebudowę i remont konserwatorski struktury budynku: wymianę zniszczonych drewnianych bali, stropów, więźby dachowej; zastosowanie szalunku drewnianego, pokrycia dachu z blachy.

Docelowa funkcja: budynek użyteczności publicznej, Centrum Integracji Społecznej. Funkcja uzupełniająca dla Domu Kultury i biblioteki w Wąwolnicy. Dwa główne pomieszczenia budynku będą przeznaczone na salę wystawową i salę spotkań. Poza nimi węzeł sanitarny, kotłownia gazowa, składzik, adaptacja piwnicy. Zadanie obejmie również zagospodarowanie terenu wokół budynku.

Podczas prac zostanie zachowany charakter typowej drewnianej zabudowy Wąwolnicy.

Zadanie 2: Rewaloryzacja i rewitalizacja rynku w Wąwolnicy

Rynek objęty jest ochroną konserwatorską w ramach wpisu układu urbanistycznego Wąwolnicy do rejestru zabytków pod nr A/798 (dec. z 31.01.1080 r.). Prace winny być prowadzone pod nadzorem archeologicznym.

Rewaloryzacja rynku zostanie przeprowadzona w oparciu o wytyczne LWKZ oraz m.in. *Uwarunkowania konserwatorskie do rewaloryzacji płyty Rynku w Wąwolnicy*, oprac. przez Zespół Dokumentacji Historycznej „Mansarda” pod kier. J. Czerepińskiej, Lublin 2008. Większość wytycznych konserwatorskich została uwzględniona w *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Wąwolnica*, oprac. Studio Projektowe ARKADIA Anna Moroz, Lublin 2014.

Generalne założenia rewaloryzacyjne (szczegóły mogą ulec drobnym zmianom): częściowa wycinka drzew, zaprojektowanie zieleni niskiej, przewrócenie brukowanej nawierzchni placu rynkowego, ewentualne odtworzenie budynku dawnego ratusza na płycie rynku (pn.-wsch. część placu rynkowego) lub wyłącznie uczytelnienie fundamentów ratusza – w zależności od decyzji konserwatorskiej opartej o wyniki badań i ocenę zachowania stanu technicznego reliktywów budowli.

Ratusz miejski pochodził z czasu po rozmierzeniu rynku czyli po 1567 r.. Budynek został rozebrany w 1818 r. Nazywany był „wjezdny”, bowiem pełnił również funkcję zajazdu. Założenia rewaloryzacyjne rynku zakładają przywrócenie klarownego wnętrza urbanistycznego z XVI-XVII w..

Dla całości zamierzania inwestycyjnego zostanie opracowany profesjonalny projekt rewaloryzacji i rewitalizacji w oparciu o wytyczne konserwatorskie.

Zadanie 3. Cmentarz żydowski w Zarzece.

Cmentarz żydowski z reliktywami nagrobków jest objęty ochroną konserwatorską poprzez wpis do rejestru zabytków w granicach działki wskazanej w decyzji nr A/1113 (granice wg zał.

mapy). Cmentarz powstał prawdopodobnie pod koniec pierwszej ćwierci XIX w. (najstarsza znana macewa, istniejąca jeszcze w 1992 roku, a dziś niezachowana, dotyczyła pochówku z 1846 roku). Cmentarz zajmuje powierzchnię ok. 0,9 ha. Zniszczony podczas II wojny światowej.

Zadanie gminy: Kontynuacja prac porządkowych, zabezpieczających i ewentualnie badawczych wspólnie ze Stowarzyszeniem "Studnia Pamięci" zajmującym się przede wszystkim historią i kulturą Żydów w Lublinie i na Lubelszczyźnie oraz upamiętnianiem rocznic i wydarzeń związanych z Holokaustem.

Zadanie 4: Nagrobek Józefa Nowickiego, żołnierza Wojska Polskiego na cmentarzu parafialnym

Cmentarz parafialny objęty jest ochroną konserwatorską w ramach wpisu układu urbanistycznego Wąwolnicy do rejestru zabytków pod nr A/798 (dec. z 31.01.1080 r.).

Józef Nowicki, żołnierz Wojska Polskiego, szer. 29 Pułku Saperów Kaniowskich, urodził się w Koninie-Przydziałkach. Raniony przy torach kolejowych we wsi Drzewce zmarł w 1939 r. w szkole w Wąwolnicy (gdzie stacjonowało Wojsko Polskie). Grób nie posiada dysponenta.

Planowany jest remont nagrobka wpisanego do ewidencji grobów wojennych (we współpracy z IPN). Obiekt zostanie ujęty w gminnej ewidencji zabytków. Gmina jest w trakcie opracowywania karty adresowej nagrobka.

Zadanie 5: Krzyż, ul. Zamkowa 4 (na placu przy szkole).

Krzyż kamienny, wzniesiony w 1875 r. w miejscu ołtarza głównego nieistniejącej kaplicy cmentarnej p.w. św. Marii Magdaleny. Usytuowany na niewielkim, ogrodzonym nasypie, w sąsiedztwie wysokiej zieleni (dwie lipy). Ustawiony na dwustopniowej podstawie i wysokim, dwukondygnacyjnym, prostopadłościennym cokole zakończonym profilowanym gzymsem. Na płycinie we frontowej partii cokołu data 1875. W zwieńczeniu krucyfiks o trójlistnie zakończonych ramionach z mosiężną rzeźbą Ukrzyżowanego. U podstawy krzyża wtórna konstrukcja zabezpieczająca z płaskowników stalowych. Obiekt w gminnej ewidencji zabytków.

W przyszłości wskazany jest remont monumentu. W najbliższych latach gmina planuje wykonanie tablicy informacyjnej o historii krzyża.

Zadanie 6: Propagowanie przez władze gminy wiedzy o dziedzictwie kulturowym, w tym archeologicznym gminy.

Zadanie będzie realizowane m.in. poprzez włączenie zabytków, w tym zabytków archeologicznych do programu turystyki kulturowej, pobudzenie zainteresowania mieszkańców zabytkami swojej gminy poprzez włączenie informacji o zabytkach archeologicznych, o ich specyfice i formach ochrony - do programu edukacji młodzieży (np. wycieczki szkolne do muzeum parafialnego przy kościele św. Wojciecha), włączenie do imprez masowych pokazów lub rekonstrukcji historycznych lub prezentacji archeologów, organizowanie wystaw w instytucjach kultury o zabytkach odkrytych na terenie gminy itd. W miarę możliwości finansowych gminy podejmowane będą również zadania wspierające ochronę zabytków archeologicznych np. poprzez udział (lub współudział) w projektach Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, związanych z realizacją zadań publicznych z zakresu kultury, sztuki, ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego, w projektach wydawniczych poświęconych historii i dziedzictwu archeologicznemu gminy.

8. Instrumentarium realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami

GPOnZ realizowany będzie poprzez wykonanie wskazanych zadań, na rzecz osiągnięcia przyjętych kierunków działań. Podstawę instrumentarium stanowią obowiązujące przepisy prawa oraz zawarte w nich regulacje. Regulacje te dotyczą instrumentów ekonomiczno - prawnych, społecznych oraz finansów publicznych. Zakłada się, że zadania określone w niniejszym GPOnZ będą wykonywane za pomocą następujących instrumentów:

• instrumenty prawne:

- programy określające politykę państwa i województwa w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego;
- dokumenty wydawane przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków;
- uchwały miejscowego samorządu odnoszące się do zagadnień regulujących kształtowanie przestrzeni.

• instrumenty finansowe:

- finansowanie prac konserwatorskich przy obiektach zabytkowych będących własnością gminy;
- udzielanie dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków lub ujęte w gminnej ewidencji zabytków;
- korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje, subwencje;
- współpraca pomiędzy podmiotami publicznymi a sektorem prywatnym w ramach „Partnerstwa publicznego - prywatnego” (PPP).

• instrumenty społeczne:

- prowadzenie działań z zakresu współpracy i współdziałania z właścicielami oraz użytkownikami zabytków (władzami kościelnymi i parafiami, osobami fizycznymi), a także edukacja i informacja odnośnie dziedzictwa kulturowego gminy Wąwolnica;
- edukacja kulturowa;
- pozyskanie poparcia społecznego na rzecz ochrony środowiska kulturowego;
- informacja na temat znaczenia dziedzictwa kulturowego dla rozwoju gminy;
- współdziałanie z organizacjami społecznymi.

• instrumenty koordynacji:

- realizacja projektów i programów gminy, dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego gminy (np. strategia rozwoju gminy, plany rozwoju lokalnego, programy rozwoju infrastruktury, programy ochrony środowiska przyrodniczego, programy prac konserwatorskich, studia i analizy, koncepcje, plany rewitalizacji);
- współpraca z wojewódzkim konserwatorem zabytków;
- współpraca z sąsiednimi samorządami w celu wypracowania wspólnej polityki ochrony środowiska kulturowego i przyrodniczego.

• instrumenty kontrolne:

- aktualizacja i weryfikacja gminnej ewidencji zabytków;
- oceny zmian w zagospodarowaniu przestrzennym gminy;
- sporządzanie co dwa lata sprawozdania z realizacji GPOnZ oraz aktualizacja GPOnZ związana z ustawowym czteroletnim okresem obowiązywania;
- monitorowanie stanu zachowania i funkcjonowania środowiska kulturowego;
- prowadzenie stałej obserwacji procesów i zjawisk istotnych z punktu widzenia realizacji GPOnZ.

9. Źródła finansowania Gminnego programu opieki nad zabytkami

Zgodnie z obowiązującą ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, dbałość o zabytek polega między innymi na zapewnieniu warunków do dokumentowania zabytku, popularyzacji wiedzy o nim, prowadzeniu prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych oraz utrzymaniu zabytku i jego otoczenia w jak najlepszym stanie. Finansowanie tych działań jest obowiązkiem nie tylko właściciela zabytku, lecz także każdego podmiotu mającego tytuł prawny do zabytku, tj. osób fizycznych, jednostek organizacyjnych, a więc trwałych zarządców, użytkowników wieczystych. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej tego rodzaju tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest zadaniem własnym. Ochrona zabytków i opieka nad nimi, a także wszelkie działania związane ze zmianą ich funkcji w przestrzeni publicznej oraz ich popularyzacją i udostępnianiem społecznym, mogą być finansowane z różnych źródeł w zależności od typu działań.

Niniejszy rozdział wskazuje możliwości w zakresie pozyskiwania dodatkowych środków ze źródeł pozabudżetowych. Ważne jest, by władze gminy z własnej inicjatywy podjęły próbę wygoszparowania w budżecie środków przeznaczonych na realizację zapisów GPOnZ. Tym bardziej, że znaczna część źródeł zewnętrznych wymaga zapewnienia wkładu własnego w finansowanych przez nie projektach. Główny obowiązek związany z opieką, ochroną oraz finansowaniem wszelkich prac konserwatorskich lub robót budowlanych, spoczywa na właścicielach i użytkownikach obiektów zabytkowych.

Źródła zewnętrznego finansowania można podzielić następująco:

• Źródła krajowe:

- dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego;
- dotacje wojewódzkiego konserwatora zabytków;
- dotacje wojewódzkie i powiatowe;
- dotacje gminne;
- dotacje Ministra Administracji i Cyfryzacji - fundusz kościelny;
- Fundusz Termomodernizacji i Remontów;
- Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej;
- Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW);
- programy operacyjne Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego;
- promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego;
- fundusze od fundacji;
- Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków.

• Źródła zagraniczne:

- źródła unijne w ramach funduszy strukturalnych, m.in. RPO, POIiS;
- źródła z programu Polska Cyfrowa PO PC 2014 - 2020;
- źródła pozaunijne - Mechanizm Norweski i Mechanizm Finansowy EOG.

9.1. Dotacje

Zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami dotacja może zostać udzielona osobie fizycznej, jednostce samorządu terytorialnego lub innej jednostce organizacyjnej będącej właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków. Dotacja udzielana jest na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, planowanych do przeprowadzenia w roku złożenia wniosku lub następnym, bądź na zasadzie refundacji poniesionych już nakładów przed upływem 3 lat po wykonaniu prac.

Art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa szczegółowo wykaz działań które mogą podlegać dofinansowaniu. Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane może obejmować wyłącznie nakłady konieczne poniesione na przeprowadzenie następujących działań:

- sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
- przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
- wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
- opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
- wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami prawa budowlanego;
- sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrza;
- zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
- stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
- odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
- odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
- odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych drzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
- modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
- wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
- uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych;
- działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
- zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków;
- zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Standardowo, dotacja udzielana jest w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie powyższych działań. Natomiast wysokość dotacji może zostać zwiększona, nawet do 100% nakładów koniecznych, w wypadku jeżeli:

- zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową,
- wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem, technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych,
- stan zachowania zabytku wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych.

Jednocześnie, łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków, udzielonych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, wojewódzkiego konserwatora zabytków bądź organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, nie może przekraczać wysokości 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

• **Środki Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Lublinie** - przyznawane są zgodnie z uchwałą o ochronie zabytków Rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 06 czerwca 2005 r. - w sprawie udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków. Terminy składania wniosków:

- prace planowane - do 28 lutego - roku w którym dotacja ma być udzielona;
- refundacja - do 30 czerwca - roku, w którym dotacja ma być udzielona, na dofinansowanie prac przeprowadzonych w okresie 3 lat poprzedzających rok złożenia wniosku.

• **Dotacje wojewódzkie i powiatowe**

Dofinansowanie prac przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków odbywa się na podstawie art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz na podstawie uchwały Sejmiku Województwa/Radę Powiatu w sprawie trybu i zasad przyznawania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane.

Środki z budżetu Województwa Lubelskiego - reguluje uchwała nr XXXVIII/682/09 Sejmiku Województwa Lubelskiego z dnia 9 grudnia 2009 r. zmieniająca uchwałę w sprawie zasad udzielania dotacji celowych na prace konserwatorskie i restauratorskie przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków. Nabór wniosków o udzielenie dotacji odbywa się w systemie ciągłym od 1 stycznia do dnia 31 maja roku, w którym dotacja ma być udzielona. Wnioski weryfikowane są przez komórkę organizacyjną Urzędu Marszałkowskiego Województwa Lubelskiego właściwą do spraw kultury pod względem formalnym i merytorycznym zgodnie z kolejnością wpływu, do wyczerpania środków w budżecie na dany rok. Dotacja nie może być udzielona, jeżeli obiekt był własnością Województwa Lubelskiego lub Skarbu Państwa, a od daty zbycia obiektu na rzecz innego właściciela upłynęło mniej niż 5 lat.

Konkurs „Zabytek Zadbany”

„Zabytek Zadbany” jest corocznym konkursem ogłaszanym przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Nadzór nad konkursem sprawuje Generalny Konserwator Zabytków. Od 2011 r. podmiotem realizującym procedurę konkursową jest Narodowy Instytut Dziedzictwa.

Konkurs skierowany jest do właścicieli, posiadaczy i zarządców zabytkowych obiektów wpisanych do rejestru zabytków. Jego celem jest promocja opieki nad zabytkami i upowszechnianie najlepszych wzorów właściwego utrzymania i zagospodarowania obiektów. Charakter edukacyjny konkursu polega na popularyzacji wiedzy dotyczącej właściwego postępowania z zabytkami architektury podczas ich użytkowania oraz w trakcie przeprowadzanych remontów.

Obiekty można zgłaszać w 6 kategoriach:

- a) Utrwalenie wartości zabytkowej obiektu;
- b) Rewaloryzacja przestrzeni kulturowej i krajobrazu (w tym założenia dworskie i pałacowe);

- c) Adaptacja obiektów zabytkowych;
- d) Architektura i budownictwo drewniane;
- e) Architektura przemysłowa i budownictwo inżynieryjne;
- f) Kategoria specjalna: właściwe użytkowanie i stała opieka nad zabytkiem.

• Fundusz Termomodernizacji i Remontów

Celem rządowego programu wsparcia remontów i termomodernizacji jest poprawa stanu technicznego istniejących zasobów mieszkaniowych, ze szczególnym uwzględnieniem ich termomodernizacji. Z programu mogą skorzystać właściciele zasobów mieszkaniowych (gminy, spółdzielnie mieszkaniowe, właściciele mieszkań zakładowych i prywatni właściciele). Jego beneficjentami są także osoby mieszkające w budynkach objętych programem, gdyż poprawia się komfort zamieszkiwania z jednoczesnym zmniejszeniem opłat za energię cieplną.

Program realizowany na podstawie ustawy o wspieraniu termomodernizacji i remontów obejmuje dwa główne moduły - wsparcie przedsięwzięć termomodernizacyjnych i wsparcie przedsięwzięć remontowych. Wprowadza on także dodatkowe wsparcie dla właścicieli budynków mieszkalnych objętych w przeszłości czynszem regulowanym. Wsparcie jest udzielane w postaci tzw. premii, czyli spłaty części kredytu wykorzystanego na realizację przedsięwzięcia. Spłata jest dokonywana ze środków Funduszu Termomodernizacji i Remontów, obsługiwanego przez Bank Gospodarstwa Krajowego i zasilanego ze środków budżetu państwa.

• Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW)

Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW) jest głównym źródłem finansowania w Polsce inwestycji proekologicznych. Wraz z wojewódzkimi funduszami ochrony środowiska i gospodarki wodnej NFOŚiGW tworzy system funduszy ekologicznych. W oparciu o Wspólną Strategię działania Narodowego Funduszu i wojewódzkich funduszy ochrony środowiska i gospodarki wodnej na lata 2013 - 2016 z perspektywą do 2020 r., realizuje politykę ochrony środowiska w Polsce. Służą temu stabilne przychody, doświadczone kadry oraz wypracowane formy współpracy z beneficjentami.

Wyznaczony cel generalny Strategii działania NFOŚiGW: „Poprawa stanu środowiska i zrównoważone gospodarowanie jego zasobami przez stabilne, skuteczne i efektywne wspieranie przedsięwzięć i inicjatyw służących środowisku”, realizowany jest w ramach czterech priorytetów:

- Ochrona i zrównoważone gospodarowanie zasobami wodnymi;
- Racjonalne gospodarowanie odpadami i ochrona powierzchni ziemi;
- Ochrona atmosfery;
- Ochrona różnorodności biologicznej i funkcji ekosystemów.

Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej z końcem listopada rozpoczyna przyjmowanie wniosków w ramach nowej unijnej perspektywy. W ramach uruchomionych działań zostanie udostępnionych na projekty środowiskowe ponad 5 mld zł.

• Program Dom Kultury+

Organizatorem Programu Dom Kultury+ jest Narodowe Centrum Kultury. Jest on realizowany zgodnie z założeniami Paktu dla Kultury. Celem strategicznym Programu

Kultura - Interwencje jest tworzenie warunków dla wzmacniania tożsamości i uczestnictwa w kulturze na poziomie regionalnym, lokalnym i krajowym poprzez finansowe wsparcie realizacji projektów upowszechniających dorobek kultury i zwiększających obecność kultury w życiu społecznym.

Koncepcja programu została oparta na założeniu, że uczestnictwo w kulturze sprzyja podnoszeniu kompetencji społeczeństwa, tworzeniu warunków do rozwijania aktywności twórczej i przygotowaniu obywateli do aktywnego udziału w różnych formach życia społecznego. O wsparcie w ramach programu Kultura - Interwencje mogą ubiegać się zarówno samorządowe instytucje kultury (z wyłączeniem instytucji współprowadzonych przez Ministra oraz jednostki samorządu terytorialnego), jak i organizacje pozarządowe.

• **Finansowanie z fundacji**

Kolejną możliwością pozyskiwania funduszy zewnętrznych jest finansowanie pochodzące z fundacji. Można tu wymienić np. fundacje bankowe, Fundację LOTTO Milion Marzeń, Fundację Polska Miedź - KGHM, Fundację PGNiG, Fundację Orange.

• **Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków**

Dnia 1 stycznia 2018 r. weszły w życie przepisy ustawy z dnia 22 czerwca 2017 r. o zmianie ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, tworzące Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków jako państwowy fundusz celowy. To jest pierwsze pozabudżetowe źródło ich finansowania. Fundusz początkowo zasilony zostanie z kar administracyjnych oraz nawiązek orzekanych przez sądy za przestępstwa popełniane przeciwko zabytkom. Nowelizacja zakłada wprowadzenie administracyjnych kar pieniężnych w miejsce grzywnien wyznaczanych wskutek postępowań w sprawach o wykroczenia. Kary administracyjne są nakładane przez wojewódzkich konserwatorów od 1 stycznia 2018 r.

Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków pozwoli na szybkie dofinansowanie zabytków uszkodzonych, np. wskutek katastrof, jak powodzie czy pożary. Dodatkowe pieniądze pozwolą na pilne ratowanie zabytków, czyli naprawę uszkodzonego dachu, rynien czy powybijanych okien. Środkami Funduszu będzie dysponował Generalny Konserwator Zabytków, działający w imieniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

9.2. Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Jednym z najważniejszych źródeł finansowania zadań związanych z ochroną i opieką zabytków są środki budżetu państwa będące w dyspozycji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, który corocznie ogłasza stosowne konkursy.

Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego:

• **Programy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego 2019, Ochrona Zabytków**

Strategicznym celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne.

W ramach Programu można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań:

- 1) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania;
- 2) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania dla

zabytków wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz uznanych za Pomnik Historii (dotyczy wpisów indywidualnych oraz obszarowych);

3) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków);

4) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków) dla zabytków wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz uznanych za Pomnik Historii (dotyczy wpisów indywidualnych oraz obszarowych).

Do programu nie kwalifikują się zadania, które są współfinansowane ze środków europejskich.

• Program „Infrastruktura kultury”

Celem programu jest poprawa warunków funkcjonowania instytucji i obiektów kultury. Przedmiotem dofinansowania mogą być modernizacje i remonty obiektów przeznaczonych na działalność kulturalną i edukacyjną, w zakresie kultury oraz przygotowanie dokumentacji technicznej do inwestycji.

• Dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego na badania archeologiczne

Celem programu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących niedestrukcyjne rozpoznanie i dokumentację zasobów dziedzictwa archeologicznego oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych.

W ramach programu można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań służących ochronie dziedzictwa archeologicznego na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, realizowanych zgodnie z obowiązującymi przepisami w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami:

1) niedestrukcyjne rozpoznanie i dokumentacja zasobów dziedzictwa archeologicznego z wykorzystaniem metod tradycyjnych i nowoczesnych, m.in. badań powierzchniowych, prospekcji podwodnej, badań geofizycznych, prospekcji lotniczej, skaningu laserowego;

2) opracowanie, wraz z obowiązkową publikacją książkową, wyników przeprowadzonych badań archeologicznych, w tym analiza i konserwacja pozyskanych w ramach tych badań zabytków.

Szczegółowe informacje znajdują się na stronie internetowej - <http://www.mkidn.gov.pl/pages/strona-glowna/finansowanie-i-mecenat/programy-ministra/programy-mkidn-2018/ochrona-zabytkow-archeologicznych.php>.

9.3. Środki europejskie

Poza podstawowymi źródłami finansowania jakimi są środki publiczne pochodzące z budżetu państwa oraz budżetów samorządów, finansowanie ochrony zabytków odbywa się również przy znaczącym udziale funduszy pochodzących z Unii Europejskiej oraz Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego.

• Programy Europejskiej Współpracy Terytorialnej 2014 - 2020

Można wyróżnić trzy typy programów: transgranicznych, transnarodowych i międzyregionalnego na lata 2014 - 2020. Zasadniczą różnicą między trzema typami współpracy jest zakres terytorialny, w ramach którego można realizować wspólne przedsięwzięcia:

- obszary przylegające do granic państwowych, w przypadku programów współpracy transgranicznej. Programy transgraniczne służą przede wszystkim budowaniu więzi łączących społeczności po obu stronach granicy. Ich realizacja ma na celu wzmocnienie współpracy poprzez wzrost liczby wspólnych inicjatyw dotyczących między innymi ochrony środowiska, rozbudowy infrastruktury, wymiany kulturalnej, czy wzajemnych kontaktów młodzieży;
- duże zgrupowania europejskich regionów z kilku lub kilkunastu państw w ramach programów współpracy transnarodowej;
- wszystkie regiony UE w zakresie współpracy międzyregionalnej. Projekty, oparte na współpracy z partnerami zagranicznymi mogą dotyczyć między innymi kultury, sztuki, turystyki i promocji regionu.

• Kreatywna Europa

Kreatywna Europa to nowy program Unii Europejskiej oferujący wsparcie finansowe dla sektorów audiowizualnych, kultury i kreatywnych. Program ten będzie realizowany w latach 2014 - 2020 i będzie zawierał trzy komponenty: MEDIA, KULTURA i część międzysektorową z nowym instrumentem finansowym od 2016 r. Nowe priorytety, które pojawiają się w Kreatywnej Europie wynikają z analizy obecnej sytuacji sektorów kultury w Europie i problemów, jakie napotykać europejscy artyści. Są to przede wszystkim: budowanie kompetencji sektorów kultury i kreatywnych do skutecznego działania na poziomie ponadnarodowym oraz strategiczne budowanie i rozwój publiczności dla odbioru europejskich dzieł i zwiększanie dostępu do kultury.

Komponent Kultura jest częścią programu Kreatywna Europa skierowaną do instytucji, organizacji i innych podmiotów działających w sektorach kultury i kreatywnych. Jego celem jest promocja europejskiej kultury i sztuki, zwiększanie mobilności artystów i dzieł europejskich, budowanie współpracy kulturalnej na poziomie ponadnarodowym, rozwijanie europejskiej publiczności oraz dostosowywanie sektorów kultury i kreatywnych do technologii cyfrowych i wdrażania innowacji.

• Program Europa dla Obywateli 2014 - 2020

Powyższy program jest kolejnym programem wspólnotowym skierowanym na realizację „miękkich” działań projektowych między innymi w tematyce dziedzictwa kulturowego, którego celem jest zwiększenie świadomości obywateli o historii i integracji europejskiej oraz pomoc w lepszym zrozumieniu polityki UE i jej wpływu na życie codzienne obywateli państw członkowskich.

Celami ogólnymi programu są:

- rozwijanie obywatelstwa europejskiego przez umożliwienie współpracy i uczestnictwa w budowaniu demokratycznej, różnorodnej kulturowo, otwartej na świat Europy;
- rozwijanie poczucia tożsamości europejskiej opartej na wspólnych wartościach, historii i kulturze, umacnianie poczucia odpowiedzialności za UE wśród obywateli;
- pogłębianie tolerancji i wzajemnego zrozumienia między obywatelami Europy.

Cele ogólne realizowane są na poziomie ponadnarodowym za pomocą celów szczegółowych, do których należy:

- gromadzenie członków społeczności lokalnych z całej Europy w celu wymiany doświadczeń, opinii i wartości;
- wspieranie działań, debat i refleksji na temat obywatelstwa europejskiego i demokracji przy współpracy z europejskimi organizacjami społeczeństwa obywatelskiego;
- przybliżanie Europy obywatelom przez propagowanie europejskich wartości i osiągnięć z zachowaniem pamięci o jej historii;
- zachęcanie obywateli i organizacji obywatelskich we wszystkich krajach do wzajemnych kontaktów, umacniających dialog międzykulturowy (jedność w różnorodności), budowanie więzi między „starymi” a nowymi członkami UE.

Program składa się z dwóch obszarów tematycznych: Pamięć i Obywatelstwo europejskie oraz Demokratyczne zaangażowanie i uczestnictwo obywatelskie, które są uzupełnione przez działanie horyzontalne nazwane „waloryzacją”, sprowadzające się do analizy, rozpowszechniania i wykorzystania wyników projektów dofinansowanych z Programu „Europa dla Obywateli”. Minimalna kwota dofinansowania projektu to 60 000 euro, maksymalna 600 000 euro. Wsparcie finansowe Unii nie może przekroczyć 70% całkowitego budżetu. Wnioski mogą składać organizacje badające europejską politykę publiczną (ośrodki analityczne) lub organizacje społeczeństwa obywatelskiego, które przez swoje stałe i regularnie prowadzone działania wnoszą konkretny wkład w realizację celów programu Europa dla Obywateli, a ponadto spełniają wszystkie następujące wymagania:

- posiadają osobowość prawną co najmniej od czterech lat,
- działają na poziomie europejskim,
- nie są nastawione na zysk,
- mają siedzibę w jednym z krajów członkowskich UE, krajach EFTA i innych, jeśli podpisały one w 2014 r. protokół ustaleń z Komisją Europejską.

• **Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko 2014 - 2020**

Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko 2014 - 2020 to największy program finansowany z Funduszy Europejskich nie tylko w Polsce, ale i Unii Europejskiej. Główne obszary, na które zostaną przekazane środki to: gospodarka niskoemisyjna, ochrona środowiska, przeciwdziałanie i adaptacja do zmian klimatu, transport i bezpieczeństwo energetyczne oraz ochrona zdrowia i dziedzictwo kulturowe. Budżet programu wynosi ponad 27,4 mld euro z Funduszy Europejskich (FE), czyli ok. 115 mld zł.

Priorytet nr 8. Ochrona i rozwój dziedzictwa kulturowego - alokacja z FE 467,3 mln euro: inwestycje w ochronę i rozwój dziedzictwa kulturowego oraz zasobów kultury, np. instytucji kultury, szkół artystycznych.

• **Polska Cyfrowa PO PC 2014 - 2020**

Projekt programu operacyjnego Polska Cyfrowa przygotowały Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji oraz Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju. Program został przyjęty przez rząd 8 stycznia 2014 r., 5 grudnia 2014 r. przez Komisję Europejską. Celem tego programu jest wykorzystanie potencjału cyfrowego do poprawy jakości życia. Ministerstwo Administracji wychodzi z założenia, że pełne wykorzystanie potencjału nowoczesnych technologii wymaga nie tylko budowy infrastruktury i usług, ale także wspierania kompetencji cyfrowych Polaków.

W ramach programu planuje się realizację czterech osi priorytetowych:

Oś priorytetowa I. Powszechny dostęp do szybkiego Internetu - alokacja UE - 1 020 222 652 EUR.

Cel szczegółowy 1. Wyeliminowanie terytorialnych różnic w możliwości dostępu do szerokopasmowego Internetu o wysokich przepustowościach.

Oś priorytetowa II. E - Administracja i otwarty rząd - alokacja UE 949 604 018 EUR.

Cel szczegółowy 2. Wysoka dostępność i jakość e - usług publicznych.

Cel szczegółowy 3. Cyfryzacja procesów back-office w administracji rządowej.

Cel szczegółowy 4. Cyfrowa dostępność i użyteczność informacji sektora publicznego.

Oś priorytetowa III. Cyfrowa aktywizacja społeczeństwa - alokacja UE 145 000 000 EUR.

Cel szczegółowy 5. Zwiększenie stopnia oraz poprawa umiejętności korzystania z Internetu, w tym e-usług publicznych.

Cel szczegółowy 6. Pobudzanie potencjału uzdolnionych programistów dla zwiększenia zastosowania rozwiązań cyfrowych w gospodarce i administracji.

Oś priorytetowa IV. Pomoc techniczna - alokacja UE 57 668 000 EUR.

Cel szczegółowy 7. Wsparcie procesu zarządzania i wdrażania programu.

Cel szczegółowy 8 Informacja, promocja i doradztwo.

• **Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego (EOG)**

W latach 2009 - 2014 działania na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego otrzymały wsparcie w wysokości około 60 000 000 EUR w ramach europejskiego dziedzictwa kulturowego dzięki Mechanizmowi Norweskiemu oraz Europejskiemu Obszarowi Gospodarczemu przez priorytet dotyczący promowania różnorodności kulturowej i artystycznej. Z udostępnionych przez Punkt Informacyjny Ministerstwa Infrastruktury i Rozwoju nt. funduszy norweskich i EOG wynika, że kolejne środki w ramach tego funduszu będą dostępne na podobnych - do istniejących - zasadach i priorytetach wsparcia.

• **Ustawa o rewitalizacji z dnia 9 października 2015 r.**

Głównym celem ustawy jest zapewnienie skuteczności i powszechnego charakteru działań rewitalizacyjnych, a także ich kompleksowości i wprowadzenia mechanizmów koordynacji. Ustawa określa programowanie, koordynację i tworzenie warunków do realizacji procesu rewitalizacji przez jej interesariuszy jako fakultatywne zadanie własne gminy. Głównymi adresatami ustawy są organy samorządu terytorialnego oraz mieszkańcy gmin, na terenie których znajdują się obszary zdegradowane i w których prowadzone będą działania rewitalizacyjne.

Obecnie ważnym źródłem finansowania działań rewitalizacji, pokrywającym się z pierwszym okresem obowiązywania ustawy, będą środki europejskich funduszy strukturalnych i inwestycyjnych (głównie EFS, EFRR oraz dodatkowo środki FS). Umowa Partnerstwa, czyli główny dokument ustanawiający ramy wdrażania środków unijnych w perspektywie budżetowej 2014 - 2020, wskazuje „miasta i dzielnice miast wymagające rewitalizacji” jako jeden z pięciu tzw. obszarów strategicznej interwencji. Zgodnie z dokonanymi szacunkami, na działania rewitalizacyjne w ramach wybranych priorytetów inwestycyjnych przeznaczona zostanie co najmniej równowartość 25 mld zł. Środki te będą głównie dotyczyć regionalnych programów operacyjnych (RPO). Do tej kwoty należy także doliczyć wkład własny beneficjentów.

• **Regionalny Program Operacyjny Województwa Lubelskiego na lata 2014 - 2020**

Regionalny Program Operacyjny Województwa Lubelskiego na lata 2014 - 2020 został przyjęty decyzją Komisji Europejskiej C(2015)887 dnia 12 lutego 2015 r. Jest to podstawowy dokument służącym realizacji Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014 - 2020.

Działania w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami zawierają się w celu tematycznym nr 6: Zachowanie i ochrona środowiska oraz promowanie efektywnego gospodarowania zasobami, w Priorytecie inwestycyjnym 6 c: Zachowanie, ochrona, promowanie i rozwój dziedzictwa naturalnego i kulturowego. Jako uzasadnienie wybranego priorytetu wskazano, że zgodnie z celami UE, niezbędne są inwestycje w infrastrukturę, które wpłyną na zwiększenie możliwości zatrudnienia, w perspektywie długookresowej poprzez podniesienie konkurencyjności regionu. Dostrzeżono potencjalne możliwości w obszarze infrastruktury turystycznej i kulturalnej wykorzystującej walory przyrodniczo - krajobrazowe, czyste środowisko, a także bogactwo dziejów oraz spuściznę wielu przenikających się kultur.

Na podstawie Umowy Partnerstwa podano zapis: zwiększenie konkurencyjności gospodarki i efektywności wykorzystania zasobów naturalnych i kulturowych oraz ich zachowanie. Jako podstawę wyboru priorytetu ze Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego zapisano: Dziedzictwo kulturowe oraz przyrodnicze jako ważne czynniki budowania tożsamości mieszkańców województwa, a zarazem zasoby na bazie których pojawiają się nowe modele biznesu - cel strategiczny 4, cel operacyjny 4.3, 4.5. Strategia inwestycyjna Programu zakłada dofinansowanie zadań realizowanych w ramach celów szczegółowych: Zwiększona dostępność zasobów dziedzictwa kulturowego i naturalnego regionu i Wzmocnione mechanizmy ochrony różnorodności biologicznej i krajobrazowej w regionie w łącznej kwocie 70 707 126,00 EURO, co stanowi 3,17 % EFRR w ramach osi priorytetowej 7 Ochrona dziedzictwa kulturowego i naturalnego. Wkład krajowy 12 477 729,00 EURO. Oś priorytetowa 7 będzie realizowana m.in. poprzez priorytet: 6 c Zachowanie, ochrona, promowanie i rozwój dziedzictwa naturalnego i kulturowego. Działanie ma na celu zwiększenie dostępności zasobów dziedzictwa kulturowego i

naturalnego jednego z ciekawszych kulturowo regionów Polski. Stwierdza się, że bogactwo tradycji i czyste środowisko nie są w pełni wykorzystywane dla tworzenia dochodu i nowych miejsc pracy. Jako przyczynę braku możliwości całkowitego wykorzystania potencjału regionu ustalono niedostateczny stan infrastruktury kultury i turystyki.

10. Realizacja i finansowanie z zakresu ochrony zabytków

Zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, na każdym właścicielu i posiadaczu zabytku spoczywają obowiązki, wynikające z zasad sprawowania opieki nad zabytkami. Dbanie o stan zabytku, tym samym ponoszenie nakładów na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane spoczywa na właścicielu i posiadaczu obiektu zabytkowego, dysponującego tytułem prawnym do zabytku. W przypadku jednostki samorządu terytorialnego prowadzenie i finansowanie wspomnianych prac i robót jest zadaniem własnym. Pełna realizacja zadań z zakresu ochrony zabytków przez samorząd gminny powinna przebiegać dwutorowo, uwzględniając poniższe priorytety:

- 1) opieka nad zabytkowymi obiektami i obszarami, których właścicielem lub współwłaścicielem jest gmina Wąwolnica;
- 2) kształtowanie przestrzeni publicznych oraz ochrona dziedzictwa kulturowego (w tym krajobrazu kulturowego) na całym obszarze gminy Wąwolnica.

Gmina Wąwolnica jest właścicielem (posiada tytuł prawny) do **dwóch** obiektów zabytkowych ujętych w gminnej ewidencji zabytków, z których **jeden** jest wpisany do rejestru zabytków: cmentarz żydowski w Zarzece (A/1113).

Tabela nr 8. Wykaz obiektów zabytkowych będących własnością gminy Wąwolnica

LP.	ADRES	OBIEKT
1	Zarzeka	Cmentarz żydowski
2	Wąwolnica, Rynek 35	Dawny dom mieszkalny, następnie przedszkole

Niniejszy program zakłada podjęcie działań przy zabytkach będących własnością gminy, jednak Gmin Wąwolnica nie posiada odrębnego funduszu dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków. Należy podkreślić, że wyodrębnienie procentowego udziału w corocznie uchwalanym budżecie na prace przy zabytkach pozwoliłoby na lepsze zaplanowanie inwestycji. Kolejnym rozwiązaniem polepszającym stan zachowania lokalnych zabytków jest występowanie władz gminy w roli partnera przy projektach unijnych lub ministerialnych, w których beneficjenci (właściciele zabytków) często nie są w stanie zapewnić wymaganego wkładu własnego. Takie działania z pewnością podniosłyby poziom życia mieszkańców oraz atrakcyjność turystyczną gminy.

Niektóre zadania GPOnZ – w zakresie promocji historii i walorów turystycznych gminy Wąwolnica – mogą też być realizowane przez instytucje kultury funkcjonujące na jej terenie w ramach działalności bieżącej.